

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Michal Pitoňák

**QUEER GEOGRAFIE ČESKA:
HETERONORMATIVITA PROSTORU**

QUEER GEOGRAPHY OF CZECHIA:
HETERONORMATIVITY OF SPACE

Diplomová práce

Praha 2011

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Jana Spilková, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovával samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 28. 4. 2011

Podpis:

Poděkování:

Děkuji RNDr. Janě Spilkové, PhD. za otevřenou náruč, se kterou mě přijala a velmi ochotně mi pomáhala při zpracování mé diplomové práce. Dále bych chtěl poděkovat všem přátelům a známým, kteří mi pomáhali a poskytovali mi potřebnou literaturu a podporu. Velký dík patří také všem respondentům a těm, kteří mi pomáhali šířit dotazník.

Abstract

Drawing on rigorous foreign, both Western and non-Western, literature, this thesis introduces sexuality and its connected spatial conceptualizations to Czech geography. In the beginning of the theoretical part, I discuss the framework under which geography studies sexuality. Then, I discuss the crucial terminology while pointing out at some changes in it. After understanding some of the major terminological issues, I delve into a description of the multiple and diverse development of sexuality related geographies. Focusing on queer geography, I delineate the queer standpoint and concentrate on understanding the spatial construction of sexuality in space while unveiling the heteronormativity of space. Using the queer approach, I implicitly deconstruct the binary of public and private space by pointing out at its spuriousness regarding the sexuality. I present a queer bar as a typical queer space while revealing the sexual closetedness of LGBTIQ people. Then I introduce the school environment as, for the time being, a typical heteronormative space and institution. In the end of the theoretical part, I discuss the queer practices of destabilizing heteronormativity both at school and in public space. In the empirical part of the thesis, I discuss the methodology of my internet based chain-referral snowball sampling and display the results of an on-line based questionnaire with the final sample of N=1589 LGBTIQ respondents. First, I aimed to explore the basic characteristics of the LGBTIQ sample. Second, I was interested in LGBTIQ people's perceptions of the heteronormativity and experimentally tried to measure it in different places and spaces. Third, the issue of heteronormativity was connected with asking about experiences with discrimination. And lastly, I queried about the closetedness of Czech and Slovak respondents, probed LGBTIQ people's attitudes towards gay/lesbian spaces, cyber-socialization and tried to answer the elusive question of whether there is an LGBTIQ community in Czechia or not. I proved the importance of cities for the queer space development, and spatial inequality regarding the people's sexuality.

Keywords: queer geography, heteronormativity, closet, queer space, sexuality, LGBTIQ, school, snowball sampling.

Obsah:

1.	ÚVOD.....	6
1.1.	CÍLE.....	8
1.2.	STRUKTURA PRÁCE	9
2.	TEORETICKÁ ČÁST	10
2.1.	KONSTRUKCE SEXUALITY A VYMEZENÍ RÁMCE GEOGRAFIE	10
2.2.	DISKUZE POUŽITÉ TERMINOLOGIE.....	13
2.3.	PŘEHLED VÝVOJE STUDIA SEXUALITY V GEOGRAFII	18
2.3.1.	<i>Geografie a sexualita v prostoru</i>	20
2.3.2.	<i>Genealogie Queer</i>	22
2.4.	PROSTOR SKRZE QUEER PERSPEKTIVU	22
2.5.	KONSTRUKCE HETERONORMATIVITY PROSTORU	25
2.6.	DUALISMUS PROSTORU	30
2.7.	QUEER (GAY/LGBTIQ) PROSTOR.....	32
2.7.1.	<i>Studia queer prostoru v geografii</i>	33
2.7.2.	<i>Gay/lesby bar, klub – queer podnik</i>	35
2.7.3.	<i>Škola</i>	38
2.8.	DESTABILIZOVÁNÍ HETERONORMATIVITY PROSTORU - QUEER „POLITIKOU NARUŠENÍ“... 40	
2.9.	VLIV „QUEER“ KYBERPROSTORU	41
3.	METODIKA EMPIRICKÉHO ŠETŘENÍ.....	42
3.1.	CÍLE ŠETŘENÍ.....	42
3.2.	SPECIFIKA LGBTIQ POPULACE	43
3.3.	PROBLEMATIKA VÝBĚRU	44
3.4.	POUŽITÁ METODIKA.....	47
3.5.	PŘEDVÝZKUM	48
3.6.	DESIGN DOTAZNÍKU	49
4.	VÝSLEDKY DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ.....	50
4.1.	ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA VÝBĚROVÉHO SOUBORU	51
4.2.	REÁLNÁ PROSTOROVÁ DISTRIBUCE DOTAZNÍKU	51
4.3.	ZÁKLADNÍ DEMOGRAFICKÁ CHARAKTERISTIKA SOUBORU	53
4.4.	STRUČNÁ SOCIO-EKONOMICKÁ CHARAKTERISTIKA SOUBORU	55
4.5.	MÍRA CLOSETOVANOSTI ČESKÉ A SLOVENSKÉ LGBTIQ POPULACE	61
4.6.	OBTĚŽOVÁNÍ A DISKRIMINACE NA ZÁKLADĚ SEXUÁLNÍ ORIENTACE	67
4.7.	MĚŘENÍ VNÍMANÉ HETERONORMATIVITY MODELOVÝCH PROSTORŮ	79
4.8.	KYBERPROSTOR, KOMUNITA A QUEER UDÁLOSTI.....	83
5.	ZÁVĚR.....	89
6.	POUŽITÁ LITERATURA	93
7.	PŘÍLOHA: DOTAZNÍK, TEXTOVÝ EXPORT	103

Seznam použitých obrázků, grafů a tabulek:

Obrázek 1:	Mapa ústředí IP adres – Evropa.	52
Obrázek 2:	Mapa využitých ústředí v Česku a na Slovensku.	52
Obrázek 3:	Miniatury 19 použitých fotografií.	81
Graf 1:	Zařazení respondentů do kategorií podle jejich sebe-identifikace	53
Graf 2:	Srovnání věkového rozložení výběrového souboru a populace ČR	55
Graf 3:	Složení respondentů podle dokončeného vzdělání	56
Graf 4:	Ráz obytné oblasti, ve které respondenti bydlí	56
Graf 5:	Podíl typu obytné oblasti, ve které respondent bydlí, podle způsobu bydlení	58
Graf 6:	Počet respondentů podle počtu obyvatel sídla	59
Graf 7 a 8:	Návštěva Prahy či jiného velkého města za účelem seznámení či návštěvy g/l podniku	60
Graf 9:	Přetvářka doma z důvodu sexuální orientace (N=906)	61
Graf 10:	Vědí tvoji rodiče, že NEJSI heterosexuál? (N=1589)	61
Graf 11:	Cítíš se ve veřejném prostoru "sám/a sebou"?	63
Graf 12:	Srovnání míry "sám/a sebou" s hodnocením rovnocennosti prostoru	64
Graf 13:	Projevuješ si ve veřejném prostoru s partnerem/partnerkou náklonnost?	67
Graf 14:	Setkal/a jsi se někdy s obtěžováním na základě sexuální orientace?	69
Graf 15:	Důležitost existence gay/lesby podniku	73
Graf 16:	Jak často navštěvuješ takový podnik? (N=1302)	74
Graf 17:	Míry souhlasů s tvrzeními ohledně g/l podniků	76
Graf 18:	(Hetero)normativita prostoru z hlediska sexuality	82
Graf 19:	Podíly respondentů, kteří se zapojují do komunitního života	85
Graf 20:	Jaký je tvůj názor na gay parády? (N=1486)	86
Graf 21:	Rozdíly v postojích vůči průvodům hrdosti mezi muži a ženami	87
Graf 22:	Míra souhlasu s tvrzeními ohledně významu Internetu	88
Tabulka 1:	Kterým z následujících způsobů bydlíš?	57
Tabulka 2:	Měla tvoje sexuální orientace nějaký vliv na stěhování do Prahy? (či jiného velkého zahraničního města)	59
Tabulka 3:	Potýkáš se se samotou? (věk nad 56 let N=28)	62
Tabulka 4:	Míra rovnocennosti veřejného prostoru pro lidi z hlediska jejich sexuality	62
Tabulka 5:	Hodnocení rovnocennosti prostoru v závislosti na velikosti sídla	64
Tabulka 6:	Hodnocení rovnocennosti prostoru v závislosti na věkové kategorii	65
Tabulka 7:	Hodnocení rovnocennosti prostoru podle občanství (ČR a SR)	65
Tabulka 8:	Jaký je Váš názor na veřejné projevy náklonnosti, například na líbání? (N=304)	66
Tabulka 9:	Diskriminace – výsledky podobných studií	71
Tabulka 10:	Místa, na kterých se cítíš zcela bez zábran, sám/a sebou:	72
Tabulka 11:	Srovnání procentuálních zastoupení frekvencí návštěvnosti g/l klubů a velikosti sídel, ze kterých respondenti pocházejí.	75
Tabulka 12:	Tvrzení týkající se gay/lesby podniku	76
Tabulka 13:	Viditelnost a síla g/l komunity	84
Tabulka 14:	Navštívil/a jsi někdy gay parádu v ČR nebo v zahraničí?	86
Tabulka 15:	Tvrzení týkající se Internetu	88

1. ÚVOD

Výběr mé diplomové práce byl obtížný proces, trvalo dlouhou dobu, než jsem našel oblast, která mě zaujala natolik jako právě queer geografie. Bylo pro mě více než důležité, aby se jednalo o čas využitý pro intenzivní hledání odpovědí na otázky v nových prostorových kontextech. Na konci roku 2009 mi bylo umožněno odjet na zahraniční studijní pobyt Erasmus do Stockholmu, kde jsem se rozhodl studovat semestr na katedře kulturní (humánní¹) geografie Stockholmské Univerzity. V rámci studia dvou-modulového semestru na magisterské úrovni, jež pro mě bylo do značné míry výzvou, jsem se seznámil s radikální geografií, nejrůznějšími kvalitativními přístupy v geografii, novou kulturní geografií, s feministickými a gender pracemi, které mě spolu s dalšími články navedly až k sepsání své závěrečné práce, ve které jsem nastínil vztah mezi geografií a studiem sexuality: *From the „headquartered global city“ towards the gay capital.*

Po více než ročním intenzivním studiu problematiky sexuality v sociálních a příbuzných vědách, jsem pochopil, že v rámci této diplomové práce, lze pojmout souvislým způsobem pouze jen malou část komplexního a propleteného světa lidské sexuality. Zaměřil jsem se tak především na to, jakým způsobem je prostorově organizována. Na základě vlastního výzkumu a studia literatury, v této práci budu **problematizovat prostor**, ve kterém existuje lidstvo – tedy kulturní prostor a geografickou perspektivou studovat fenomény, které byly poprvé spatřeny teprve v druhé polovině 20. století.

Studium sexuality vyžaduje **interdisciplinární** či trans-disciplinární přístup. V této práci se pokusím, seznámit čtenáře s geografií, která se zabývá studiem sexualit, především pak těch menšinových. Studia sexualit v geografii vyžadují diskuzi nových ontologií i epistemologií, jež skrze různá paradigmata otevírají geografii jako vědní disciplíně mnohé nové možnosti.

Studium sexuality je již samo o sobě terčem několika paradigmatických střetů, kdy na jedné straně esencialisté hledají absolutní příčiny – tedy esence, na druhé straně pozitivisté kladou pohled třetí osoby, objektivní pohled odnikud na konstelace esencí,

¹ Jedna ze dvou základních disciplín geografie, věnuje se studiu společnosti a lidské aktivity v prostředí, doplňuje ji fyzická geografie (Toušek, V., a kol. 2008). Mnohdy se pro ni ujal název socio-ekonomická geografie, který je dle mého názoru nevýstižný, protože nereflektuje kulturní obrat a vývoj v geografii od 60. let 20. století.

jejichž projevem pro ně jsou i vědomí člověka², na třetí straně konstruktivisté, respektive sociální konstruktivisté, vysvětlující naše prožívání světa, o kterém jsme přesvědčeni jako o skutečném, jako konstruované (ač jeví se velmi reálné a hmatatelné), vysvětlují ho jako prostou schopnost interpretace našeho vnímání skrze jazyk, jenž je podstatou diskurzu³, jehož variantu, kterou se řídíme, vybraly nejrůznější mocenské vztahy. Na čtvrtou stranu jsou zde „post-isté“ (post-pozitivisté, post-strukturalisté, postmodernisté, post-kolonialisté, a další), kteří destabilizují, dekonstruuji a „queerují“. Zpochybňují nekompatibility předchozích přístupů a snaží se překonáním normálního uvažování (jenž pro ně neexistuje), zpochybňováním prozkoumaného a znovu-ověřováním samozřejmého, nacházet odpovědi na nejtěžší otázky, na které prozatím nemáme odpovědi, vždy s velkou dávkou podezření vůči velkým teoriím a zjednodušování.

Základním tvrzením sociálního **konstruktivismu** je, že není možné najít žádnou konečnou pravdu o realitě, protože realita je konstruována skrze interpretace lidí (Kukla, 2000). To znamená, že žádné vysvětlení reality není správné, protože realita může být pochopena (správně) různými způsoby, v závislosti na osobě, která ji prožívá. Realita nikdy nemůže být pochopena nezávisle na perspektivě, ze které je na ni nahlíženo.

V žádném případě se nepokouším v rámci své diplomové práce přinést objektivní pohled na konstrukci světa, mým cílem bude předložit důkladně prostudovanou, teoreticky a empiricky co nejlépe podloženou interpretaci, která však je stále subjektivní.

Důležitou součástí prací inspirovaných post-strukturalistickým a post-modernistickým myšlením je neoddělování osoby autora a jeho výzkumu, tzv. sebe-reflexivita. Reflexivní výzkum je takový, který se navrácí zpět k sobě, zkoumá jakým způsobem je vědomost situována, v jakém institucionálním prostředí a jakou pozicí výzkumníka je ovlivněna (Alvesson, 2008). Podle (Bell a Valentine, 1995, str. 26; Brown a Knopp, 2003, str. 320) autor ovlivňuje metody výzkumu i formulace otázek a závěrů. Jsem si ve

² Rozvádí např. (Madanipour, 2003).

³ Pro tento termín neexistuje konsensus. Jednoduchou definicí je tato: „institucionalizovaný způsob myšlení, vymezující, co může být k danému tématu řečeno (a kým)“ (Toušek a kol., 2008, str. 34), výstižnější definicí pak je tato: „systém myšlení, tvořený myšlenkami, postoji, jednáním, domněnkami a postupy, které systematicky vytvářejí subjekty a světy, o kterých vypovídají (Foucault, 2002 cit. v Toušek a kol., 2008).“

své práci vědom pozice mladého VŠ studenta, bělocha, gaye, obyvatele Prahy a svých dalších vlastností, které ovlivňují moji pozici jako výzkumníka. V rámci svého výzkumu i osobního života, který je do jisté míry v kvalitativních pracích neoddělitelný, jsem se intenzivněji zapojil do života nejen pražských sexuálních menšin. Stal jsem se členem občanského sdružení UK – Charlie, do jehož sociálního života se zapojuji a již od léta příležitostně navštěvuji pravidelná úterní setkání, díky kterým jsem si významně rozšířil svoji sociální síť a poznal mnoho gay/lesbicky i jinak identifikujících se lidí. Již více než sedm let jsem navíc sporadickým návštěvníkem Pražské „gay scény“ a mám přehled o nejznámějších podnicích a atmosféře, která v nich panuje, kde se necítím jako „outsider“.

1.1. Cíle

Povědomí o LGBTIQ⁴ menšině není na příliš vysoké úrovni (Beňová a kol., 2007), proto jsem se rozhodl studovat zahraniční literaturu a přispět k jeho zvýšení. V posledních deseti letech bylo napsáno mnoho akademických prací (nikoliv geografických), které se věnují menšinovým sexualitám, většinu z nich však spojuje rešeršní charakter zaměřující se na definici nejrozličnějších termínů, diskuse terminologie, popis historie homosexuality, polemika původu sexuality apod. Práce, které přinášejí informace de novo, jsou prozatím velmi vzácné.

Cíle práce v obecné rovině jsou zejména:

- prozkoumat procesy a zákonitosti týkající se toho jak prostor (a jeho sociální konstrukce s významy) ovlivňují menšinové sexuální subjekty, jež se v něm nacházejí.
- doplnit „západní kontext“ „queer“ literatury a předložit český korektiv pro již existující přístupy ke studiu sexualit (Brown a Knopp, 2003, str. 320).

⁴ Lesbicky, Gay, Bisexuálně, Transgenderově, Intersexuálně či Queer(Questioning), vysvětleno dále.

Hlavními cíli práce jsou:

- Popsat a porozumět konstrukci heteronormativity v prostoru Česka a prozkoumat její prostorovost.
- Zjistit míru rovnocennosti prostoru pro lidi z hlediska jejich sexuality.
- Porozumět vztahu mezi prostorem a budováním sexuální identity.
- Zjistit jakým způsobem využívají LGBTIQ lidé prostor a jak se jejich socio-kulturní organizace liší od heterosexuálů.
- Dokázat vliv měst na kvalitu života LGBTIQ osob.

1.2. Struktura práce

V úvodu teoretické části diskutuji teoretický rámec studia queer geografie, uvedu problematiku paradigmatických střetů, kterých se studium sexuality týká, představím rámec, ve kterém je v geografii možné sexualitu studovat. Seznámím čtenáře se základní terminologií a uvedu nejdůležitější autory, kteří se diskusí používané terminologie dále zabývají. V další části práce se budu zabývat historií studia sexuality v geografii a pokusím se poskytnout přehledný a propracovaný systém, který pomůže čtenářům v orientaci na poli nejrůznějších geografí, které se zabývají různými aspekty sexuality. Dále již budu skrze queer perspektivu pracovat s prostorem, kde nejprve odhalím konstrukci sexuality v prostoru, upozorním na mocenské vztahy, které jsou touto konstrukcí ustaveny a na příkladu klasické binární dvojice - veřejný a soukromý se pokusím o dekonstrukci – veřejného a soukromého prostoru, poukážu na existenci queer prostoru, který také vhodně přiblížím na příkladu queer podniku. V protikladu ke queer prostoru se budu věnovat také prostoru škol a vážnosti problému, který v současnosti představuje nejen pro mladistvé, ale i pro dospělé. Nastíním také některé postupy, které slouží k destabilizaci heteronormativity v prostoru škol, ale i ve veřejném prostoru. Věnovat se budu také vlivu Internetu, který s queer problematikou úzce souvisí. V metodické části svého výzkumu se budu nejprve věnovat problematice kvalitní reprezentace „neviditelné“ populace, kterou LGBTIQ populace je a seznámím čtenáře s designem mého internetového dotazníkového šetření. Nakonec uvedu výsledky, které jsem získal v rámci svého dotazníkového šetření, na celkovém počtu

respondentů (N=1589) a podrobně seznámím v druhé polovině empirické části. Prokážu nerovné postavení menšinové sexuality v prostoru, častý pocit zábran a uzavřenosti nejen ve veřejném prostoru, ale i doma.

2. TEORETICKÁ ČÁST

Ve fázi studia literatury jsem se potýkal s problémem nedostupnosti klíčové zahraniční literatury v českých knihovnách a s nepřístupností odborných akademických periodik prostřednictvím fakultního internetového účtu. Tyto problémy mě neodradily a využíval jsem tak po celou dobu mého studia svůj stále aktivní přístup k elektronickým zdrojům Stockholmské Univerzity, které postačovaly k podrobnému studiu odborné literatury. Někdy jsem ovšem narazil na problém, ve kterém jsem potřeboval přístup k důležité knize, jež se nenacházela v žádné z knihoven, nebyla ani přístupná elektronicky a přesto jsem shledal klíčovým publikaci prostudovat. Pak jsem obvykle osobně kontaktoval autory a pokusil se získat „kopii“ pro účely studia. Alespoň v několika případech jsem byl úspěšný. Několikrát jsem také nakonec získal potřebnou literaturu prostřednictvím přátel. Nakonec jsem se dostal k velkému množství zahraniční literatury, která se stala základem teoretické části práce.

2.1. Konstrukce sexuality a vymezení rámce geografie

Stejnopohlavní intimní chování, při kterém se jedinci stejného pohlaví vzájemně sdružují, vytvářejí svazky, sexuálně se uspokojují nebo spolu interagují způsoby, které mnohdy považujeme za homoerotické (méně vhodně za homosexuální) jsou v přírodě běžné. Jen literatura, která se zabývá touto problematikou, vzniká teprve v posledních letech. První velmi obsáhlou prací zabývající se homosexuálním chováním obratlovců je například kniha *Biological Exuberance*, upozorňující na běžnost homosexuálního chování v přírodě (Bagemihl, 1999). V současnosti je známo nejméně 300 druhů obratlovců, kteří praktikují homosexualitu (Balcombe, 2006, str. 109). Jinými slovy přirozenost stejnopohlavních svazků se do lidského diskurzu skrze jazyk (především pak literaturu) dostává teprve v posledních letech. Až do druhé poloviny 20. století tak

ve své podstatě neexistoval diskurz, který by stejnopohlavní svazky považoval za normální či přirozené.

Značná část teoretické báze, ze které v této práci čerpám, pochází ze 70. a 80. let 20. století, kdy nejaktivněji působil v geografii značně nedoceněný světoznámý francouzský filozof Michel Foucault. Geografové Jeremy Crampton a Stuart Elden napsali celou knihu *Space, Knowledge and Power – Foucault and Geography* (Crampton a Elden, 2007), o tom jak značně jsou zatím myšlenky Foucaulta nedoceny. Také Edward W. Soja ve své knize *Postmodern Geographies The Reassertion of Space in Critical Social Theory* zmiňuje Foucaulta jako postmoderního geografa (Soja, 1989, str. 16)

Spargo vhodně parafrázovala Foucaulta „Sexualita není přirozený rys nebo skutečnost lidského života, ale vykonstruovaná zkušenostní kategorie, která má historický, sociální a kulturní původ, spíše než původ biologický.“ (Spargo, 2001, str. 17)

Foucault nevyklučoval biologickou dimenzi sexuality, jen při jejím formování zdůrazňoval zásadní roli institucí a diskursů.

„Homosexuální identita, jak ji známe, je tedy produktem společenské klasifikace, jejíž hlavním cílem byla regulace a kontrola. „Pojmenovat znamenalo zaškatulkovat.“ (Banditerová, 2005, str. 103)

Banditerová ve své knize používá velmi výstižné přirovnání Roberta Brannona, který přirovnává homosexualitu k **leváctví**: „Původ a příčiny obojího chování zůstávají neznámé. Levák i homosexuál patří k menšině, která existuje v každé lidské společnosti, a tvrdit, že homosexualita odporuje přírodě, je stejně neodůvodněné jako to tvrdit o výhradním používání levé ruky“ (Banditerová, 2005, str. 151).

Na tomto místě považuji za důležité stanovit rámec, ve kterém se sexualitou geografie, jako sociální (mimo jiné) vědní disciplína, v mé práci zabývá. V rámci vědních disciplín zabývajících se sexualitou existuje paradigmatický střet esencialismu a konstruktivismu, který se dá snadno shrnout jako konflikt: příroda vs. výchova (nature vs. nurture). Tento konflikt není vyřešen, neví se, co sexualitu vyvolává a ovlivňuje, není ani dokázáno, že sexualita je zcela sociálně konstruována. Abych mohl vymezit rámec studia sexuality v geografii, potřeboval jsem se přiklonit k určitému paradigmatu,

konkrétně k, do jisté míry, kompromisnímu - tzv. spojenému biokulturnímu přístupu Donalda Tuzina (1995, cit v DeLamater a Hyde, 1998, str. 17).

Sexuální orientace (nikoliv preference⁵) je pravděpodobně podmíněna biologicky (esenciálně) a je třeba hledat odpovědi na otázky, zdali je nebo není, z kulturního a etického hlediska správné, hledat přesnou příčinu sexuality, za podmínek, ve kterých je již homosexualita legitimizována - jako variace lidské sexuality (Weiss, 2003). Pro účely mé práce, jsem potřeboval porozumět i jemným rozdílům v přístupech vysvětlujících homosexualitu, avšak i ty nejnovější výzkumy z roku 2010 (Jenkins, 2010, str. 288) potvrzují, že prozatím původ menšinové varianty sexuality neznáme. Autoři diskutují (Jenkins, 2010; Pospíšil, 2006) o etičnosti a možné nebezpečnosti zkoumání příčin homosexuality. V současné době dochází na tomto poli k výzkumu i u nás (Valentová, 2004).

Sexuální chování pak již je nejen esenciálně podmíněno, ale i sociálně konstruováno, je pravděpodobné, že v některých kulturách jako např. v kmeni Sambia na Nové Guinei, není tradiční výhradní homosexuální „aktivace“ všech mladých chlapců poháněna sexuální orientací (DeLamater a Hyde, 1998, str. 15). Jsem toho názoru, že se jedná o kulturní fenomén, jenž je vynucován skrze místní kulturní instituce a jeho „přirozenou příčinou není (homo)sexuální orientace“. Jedná se o jiný, prozatím možná neznámý, kulturní konstruovaný fenomén, jež ovlivňuje chování lidí v mladém věku skrze tyto rituály. Do stejné roviny stavím sexuální chování ve věznicích, sexuální chování mladistvých v kolektivech atd. Nejedná se o jejich přirozené biologické pudy, či o jejich projevy, ale o prostorem a kulturním prostředím ovlivněné manifestace diskursů, hodnot, projevů agresivity a solidarity, ve zkratce, mocenských vztahů, jež jsou závislé na společnosti a prostoru, ve které existují. Sexuální chování má tedy prostorové aspekty, založené na rozdílnostech v socio-kulturní (a mocenské) prostorové organizaci.

Sexuální identita je již jednoznačně sociálně konstruována, protože, je-li jazyk prostředkem, který dává našim zážitkům a pocitům významy, pak jednoznačně jejich identifikace či odmítnutí vede k formování určitého typu identity, která je založena na kultuře a je jí podmíněna (DeLamater a Hyde, 1998). Je proto do značné míry geografické sledovat a studovat měnící se identity a jejich vazbu na prostor, ve kterém dochází k jejich ustanovení. Jaký vliv má anonymita prostředí, velikost sídel, typ

⁵ Lidé si ji nevolí – není možné ji tedy preferovat (American Psychological Association, 1991).

zástavby, přítomnost nejrozličnějších hranic v prostorech, nejrozličnější infrastruktura, vzdělanost a mnoho dalších prostorově rozdílně distribuovaných fenoménů na konstrukci sexuálních identit? Proč jsou při výzkumných šetřeních v rozdílných státech světa zjištěny různé počty sexuálně menšinově identifikujících osob, proč v určitých státech světa nevědí co je to gay, lesba nebo homosexuál,...? Tyto a mnohé další otázky jsou předmětem studia geografie v této práci. Obraz o sexuální identitě a její konstrukci závislé na prostoru doplním několika výstižnými citacemi o sexuální identitě. Identita je podle Butler „proměnlivý soubor významů upevněných na základě představ o sexualitě a genderu“ (Butler, 1990). Jak tyto představy vznikají, vhodně doplňuje definice Ballegaard, podle níž „sexuální identity gayů a leseb jsou sociálně konstruovány a upevňovány skrze příslušnost v určité komunitě“ (Ballegaard, 2009, str. 18). Hughes pro doplnění poznamenává další zajímavý aspekt sexuální identity, a to že u homosexuálů se často tvrdí, že si nevybírají stát se homosexuálem, ale vybírají si, zdali se tak identifikují (Hughes, 2006). Jsou identity geograficky podmíněné, nebo mají prokazatelně prostorový aspekt?

2.2. Diskuze použité terminologie

Považuji za potřebné, alespoň stručně nastínit termíny, které v rámci diplomové práce používám, jaký postoj k termínům zaujímám a především považuji za důležité odkázat čtenáře na literaturu, která v případě zájmu umožní širší pohled na etymologii, historii a etiku používání terminologie.

Homosexualita jako termín byl poprvé použit v 19. století Maďarem Károly Kertbenyem (Stewart, 2003, str. 220). Slovo se ve své době velice rychle ujalo v psychiatrii a sexuologii. Kdy bylo v rámci tehdejšího diskurzu použito k označení, patologického stavu lidské sexuality, k označení nemoci. Ve své době „zvrácený“ způsob chování a zločin (sodomie), se stal „nemocí – homosexualitou“. Jak mnozí autoři potvrzují, postupem času se na základě tohoto slova, začal ze společnosti vytěšňovat „nový druh člověka – „**homosexuál**“ (Spargo, 2001, str. 21; Banditerová, 2005, str. 100; Kazbalová, 2009, str. 93; Tasker a Wren, 2002, str. 315). Dnes není tento termín vhodné používat pro svou pejorativní, medikalizující a patologizující konotaci (American Psychological Association, dále jen APA, 1991; Ballegaard, 2009), opomíjení citové stránky stejnopohlavního vztahu a zastaralost termínu (Polášková,

2009, str. 9). Ve své práci tento termín používám jen v případech, kdy se vztahuje k literatuře, která s ním pracuje.

Homosexualitou se tedy v medicínsko-psychologickém smyslu rozumí převažující nebo výlučná celoživotní a trvalá citová a sexuální náklonnost ke stejnému pohlaví (APA, 2008).

Méně často používaný termín **homoerotický** se používá pro širší označení soužití osob stejného pohlaví, jež oproti slovu heterosexuál zahrnuje i citovou stránku identity (Procházka, 2002, str. 5).

Heterosexuál je slovo, které vzniklo až po vzniku slova homosexuál jako potřeba vyhranit se vůči ve své době „deviantní“ homosexualitě (Banditerová, 2005). Browne poznamenává: „Jinakost homosexuality ustavuje heterosexualitu, jedna bez druhé by neexistovaly“ (Browne, 2009, str. 41), to je známka heteronormativity (viz dále).

Použití starého anglického slova **gay**, ve vztahu k sexualitě, má původ v poválečné gay komunitě USA, kdy nahradilo pejorativní slovo homosexuál. Došlo tehdy poprvé k tomu, že se gayové sami k označení hlásili, byla vykonstruována nová identita, na kterou její nositelé byli hrdí (Banditerová, 2005, str. 110). Termín gay je možné používat pro obě pohlaví (Hughes, 2006, str. 2; Bell a Valentine, 1995; Binnie, 1995). Toto označení v práci užívám v případech, kdy odkazuji na literaturu, která s ním operuje. Slova gay a lesba jsou v současnosti nejrozšířenějšími termíny (Ballegaard, 2009).

Slova **lesba a lesbická žena** používám jako ekvivalentní k termínu gay u mužů (jež není ovšem výlučně mužský, viz výše), tedy identitu ženy sexuálně orientovanou na ženy. Označení „**lesbička**“ nepoužívám, respektuji preferenci leseb používat označení lesba (Šlehofer, 2008), ačkoliv jsou z jazykového hlediska prozatím správnější lesbičanka či lesbička (ÚJČ AV ČR, v.v.i., 2008).

Akronym LGB(LGBT/LGBTQ/**LGBTIQ**...)⁶ nabývá mnoho podob, forem a kombinací, je vhodné ho používat jako zastřešujícího termínu (Takács a kol., 2008). Výhodou tohoto termínu je poměrně velké spektrum identit, které otevřeně pokrývá, problémem je jeho variabilita a tendence k rozšiřování se, jeho vyslovitelnost také hraje

⁶ Lesbická, Gay, Bisexuální, Transgenderová, Intersexuální, Questioning/Queer (Hammack a Cohler, 2009, str. 132).

roli v jeho používání. Dalším problémem vidím v kombinování sexuálních (L/G/B/...) a gender-nonkomformních identit (T/I/...). Dochází pak k zaměňování poněkud nestejných fenoménů. Ve své práci tento termín LGBTIQ budu používat jako zastřešující termín a dávám mu v tomto významu přednost před termínem queer, kvůli explicitnosti kategorií, ke kterým se vztahuje, všeobecně vyšší rozšířenosti a jeho snazšímu porozumění.

Queer

Spargo definuje queer v protikladu k „normálnímu“ a normalizujícímu a používá český překlad „podivný“ (Spargo, 2001, str. 14). Ačkoliv je queer dosti „nepolapitelné“ slovo, budu jej nadále používat. Můžeme ho chápat v několika významech. Může se týkat sexuálních identit, u nichž převládají dva hlavní významy (viz dále). Slovo queer ale jako samotné v základu názvu diplomové práce neoznačuje sexuální identity ale teoretický přístup⁷, nastíněný v úvodu práce, jenž v této práci používám a dále budu rozvádět.

Ve významu pojmenování Queer může být: (1) **proměnlivá identita**, vyhovující těm, kteří se identifikují proti normativům, pro pořádek doporučuji používat v tomto významu raději termín Questioning (zpochybňující / pátravý) nebo (2) **zastřešující termín** pro všechny osoby s menšinovou sexualitou a genderovou nonkonformitou.

Podle Browne queer začal představovat koherentní identitu, zahrnující gaye, lesby a další identity, které byly vně normativní heterosexuality (heteronormativity). Termín všechny tyto „sexuální disidenty“ sjednotil a dovolil překročit limitace termínů gay a lesba, a reagoval tak na sílící potřebu práv a viditelnosti nově vznikajících identit⁸ (Browne, 2009, str. 40). Termín queer je ovšem často napadán za jeho zpochybňování již existujících identit (gay/lesba). Nina Baalegaard zmiňuje kritiku, že je tento termín používán elitisticky výhradně v akademickém prostředí (Ballegaard, 2009, str. 8). Termín je také často spojován s amerikanizací a globalizací (Browne, 2009, str. 41)

Queer teoretikové a aktivisté se staví proti normalizaci moderních gayů a leseb a staví se proto proti „heterosexuálnímu“ i „homosexuálnímu“ mainstreamu.

⁷ Slovo používám i jako sloveso – queerovat prostor/teorie, podstatné jméno, ale i přídavné jméno (queer podnik, queer prostor, queer identita).

⁸ Například identity - bisexuální, transgenderová, gender queer,...

Velice často dochází v literatuře ke zmatkům v termínech sexuální **subkultura**, sexuální **menšina** (minorita), sexuální **komunita**⁹.

Subkultura je podle Velkého Sociologického slovníku: „soubor specifických norem, hodnot, vzorů chování a životní styl, charakterizující určitou skupinu v rámci širšího společenství, příp. tzv. dominantní či hlavní kultury“. Nancy Achilles popisuje, že pokud jedinec dlouhodobě prožívá napětí v sociálním systému, může ho to motivovat k deviaci – může být frustrován, nebo se spolčit s ostatními a „vytvořit subkulturu“ či se k existující připojit, či vymanit se zcela od svého prostředí, soustředit se jen na sebe (Achilles, 1998, str. 175).

Sexuální menšina (minorita) je odlišná od etnické či rasové především z důvodů dočasné nevědomosti o své jinakosti, která manifestuje až v době pohlavní dospělosti. Jinak řečeno, člověk se o ní dozvídá až s odstupem. Její odlišnost spočívá v její „neviditelnosti“ a v tom, že nositeli menšinového statusu jsou pouze někteří členové rodiny, nikoliv celá rodinná jednotka (Polášková, 2009, str. 23). Na rozdíl od mladistvých v etnických minoritách, kteří nečelí rasismu a náboženské netoleranci uvnitř svých rodin, pro gaye a lesby urážky a napadání často začínají právě doma (Takács a kol., 2008, str. 35). Na rozdíl od etnických skupin, lze tedy svoji příslušnost k menšině tajit (toto má značné důsledky na další teorii v práci tzv. „closet“ viz dále). Podle Procházky, který cituje Günthera, si 70% mužů uvědomí svou sexuální orientaci do 16 let (Procházka, 2002, podle Günther a kol, 1988).

Příslušník sexuální komunity je narozdíl od menšiny pouze jedinec, který se sám za jejího příslušníka považuje a identifikuje se s ní (Beňová a kol., 2007, str. 9; Polášková, 2009, str. 41).

Homofobie, heterosexismus, heteronormativita

Rozdíl mezi těmito výrazy a jejich problematiku excelentně diskutuje česká psycholožka Olga Pechová. Autorka popisuje nešťastné používání nevhodného termínu **homofobie** jako „nejrozšířenější termín používaný v souvislosti s nepřátelskými postoji a chováním vůči homosexuálním lidem“ (Pechová, 2007). Doporučuje termín nepoužívat. Pechová dále diskutuje, že v Česku zatím není příliš používán termín

⁹ To zdali je vhodné tento termín vůbec používat ověřuji ve svém dotazníkovém šetření.

heterosexismus¹⁰, který je obtížně rozlišitelný od homofobie. „Heterosexismem se rozumí takový přístup, který (obvykle) nevědomě považuje heterosexuální za jedinou přirozenou či samozřejmou sexuální orientaci“. Autorka velmi obratně vystihuje rozdíly mezi termíny, popisuje „útočný charakter homofobie (homosexuálové mě ohrožují)“ a převládající „obránný charakter heterosexismu (homosexuálové mi nevadí, pokud se nechtějí domáhat práv vyhrazených heterosexuálům respektive heterosexuálním rodinám)“. V takovém případě je ale podle autorky vhodnější používat termínu **heteronormativita**, který je přesnější a je rovněž poměrně dosti rozšířen (Pechová, 2007). Heteronormativitě se budu podrobněji věnovat dále.

O tom, jak podstatnou geografickou problematiku heteronormativita představuje, hovoří Tim Davis: „Heterosexismus a homofobie jsou sociální konstrukce s prostorovými dopady, které nejsou vždy zřetelně viditelné ve fyzickém prostoru“ (Davis, 1995).

Diskriminace

Podle mého názoru naprosto výstižně Pechová vyvozuje: „Jestliže homofobie a heterosexismus pojednávají primárně o postojích ve smyslu kognitivním a emocionálním, pak pojem diskriminace se vztahuje k reálnému chování, které je důsledkem těchto postojů“ (Pechová, 2007, str. 14).

Coming-out

Velmi důležitý termín, vztahující se především k procesu rozpoznání vlastní sexuality a jejího přijetí je velmi podstatný pro práci týkající se sexuality. Polášková podle Procházky definuje coming-out jako: „Kognitivně behaviorální proces rozpoznání vlastní atypické citové a sexuální náklonnosti a jejího následného osvojení a integrace do systému sebe-pojetí. Jeho průběh je velmi individuální, jak z hlediska trvání, tak možné konfliktnosti“ (Procházka, 2001 cit. v Polášková, 2009, str. 22). Poněkud odlišná a konkrétnější je definice, upozorňující na to, že se jedná o: „Víceúrovňový proces, jehož součástí je angažovanost v aktivitách homosexuálů, osobní názory na homosexualitu, spokojenost s homosexualitou, sexuální identita a její odhalení ostatním“ (Rosario, 2001 cit. Valentová, 2004 str. 17). Vhodnou definici, která naopak upozorňuje na určitou prostorovost a časovost přináší (Beňová a kol., 2007, str. 10): „Vnitřní přiznání si, že „jsem jedním z nich“ (vnitřní coming out), nebo i sdělení této

¹⁰ Typickým příkladem je automatický předpoklad, že chlapec si domů přivede přítelkyni a obráceně.

skutečnosti svému okolí (vnější coming out)...celoživotní proces, který nikdy není zcela ukončen“.

Je to také specifický stresor, mladí adolescenti mohou prožít velmi silný pocit izolace a strach z odhalení, někteří autoři upozorňují na spojitost s bezdomovectvím a sebevražedností (Švab a Kuhar, 2006; Takács, ILGA-Europe, IGLYO, 2006). Coming out z neviditelnosti své sexuality je jedním z velmi kritických procesů pro většinu mladých LGBTIQ lidí, tento proces, přináší pro některé mladé riziko vyloučení z „normálně fungující heteronormativní společnosti“ (Takács, ILGA-Europe, IGLYO, 2006, str. 24)

2.3. Přehled vývoje studia sexuality v geografii

Od dominance paradigmatu přírodního determinismu v humánní geografii až dodnes, došlo k velkému rozmachu poznání. Jak si ale geografie našla cestu ke **queer uvažování**? Tato problematika je velmi rozmanitá, není možné ji pokrýt vyčerpávajícím způsobem v rámci diplomové práce. Protože se ale budu queer geografii zabývat, je potřeba alespoň zjednodušeně nastínit její velmi složitý vývoj (správněji vývoje) a nejdůležitější milníky, které k této nové a velmi pozoruhodné geografii přispěly. Pro pochopení vývoje **queer geografie** a obecně geografie zabývající se sexualitami je třeba vidět krom jednotlivých prací autorů také vazby, které na sebe mají.

Prvními výzkumníky zabývající se studiem a přítomností rozdílných lidí v prostoru, byli američtí sociologové tzv. **Chicagské školy** 20. let 20. století. Patřili mezi ně například Nels Anderson či Ernest Burgess, jehož model koncentrických zón navždy ovlivnil myšlení v mnoha sociálních i humanitních vědách. Další „prostoroví sociologové“, kteří se zabývali problematikou města a jeho prostorovým uspořádáním byli Robert E. Park a Louis Wirth, jejichž studie etnických ghett - *The Ghetto*, z roku 1928 byla důležitým teoretickým základem pro budoucí studia sexualit a jejich možné organizace v prostoru.

Až do 60. let dvacátého století však bylo v důsledku tehdejšího společenského klimatu nemožné otevřeně studovat sexualitu v prostoru, jednalo se pouze o neviditelné fenomény (Miller, 2009, str. 303), nebo studia „neřestí“ a zanedbaných oblastí, včetně kriminality. Proto až **druhá vlna feministického hnutí**, jež byla impulzem feminismu, takového jak ho v současnosti chápeme, spolu s hnutím za lidská práva a hnutím za

osvobození gayů, nastolila koncem 60. let vhodnou akademickou a společenskou atmosféru. V geografii tou dobou vrcholila kritika pozitivistických přístupů a začaly se stále více prosazovat přístupy post-pozitivistické, z nichž pro studium sexualit byl nejdůležitější vývoj feministické geografie a gender geografie (jež mají společný původ). Někteří autoři pokládají za počátek **feministické geografie** práci Pat Burnett z roku 1973 (Aitchinson, 1999), jiní práci Alison Hayford z roku 1974 (Toušek a kol., 2008). Nejdůležitějším přínosem bylo zaměření se na mocenské vztahy v rámci klasických „post-osvícenských“ dualit jako muž/žena, racionální/emociální, produktivní/reproduktivní a mnohé další. Nejvýznamnějšími současnými autorkami feministické geografie jsou Cara Aitchinson a Linda McDowell, která velmi významně přispěla k rozšíření kvalitativních metod a využívání primárních dat v geografii.

Prvním autorem, který se věnoval gayům v urbánním prostorovém kontextu, byl americký sociolog **Martine Levine**, který aplikoval kritéria etnického ghetta Parka a Wirtha k identifikaci „gay ghett“ v prostoru největších měst USA. Jeho práce *Gay Ghetto* z roku 1979, identifikuje tři zcela vyvinutá gay ghetta napříč USA ve městech New York, San Francisco a Los Angeles. V práci se zabývá a rozpracovává čtyři skupiny kritérií, podle kterých (na základě kvalitativní metodologie) posuzuje „vyvinutost gay ghett“ (West Village, Castro Village, Boy's Town). Dalším sociologem, ale také radikálním geografem, který se zabýval gay obyvatelstvem v prostorovém kontextu, byl **Manuel Castells** (Castells, 1983). Zaměřil se na čtvrt' Castro v San Francisku a krom podrobnějšího rozpracování prostorové koncentrace gayů, upozornil na spojitost mezi gayi a **gentrifikací** (Brown a Knopp, 2003, str. 317). Správně vyvozoval, že vyšší disponibilní příjem gayů, (díky tomu často nazývaní jako SINK/ DINK's¹¹ Ballegaard, 2009) na základě jejich nižších rodinných „finančních závazků“ pramení z časté bezdětnosti. Gayové tak často podle Castellse investují do rekonstrukce zanedbaných oblastí a následně je tak regenerují, čímž zahájí proces gentrifikace a urbánní regenerace. Manuel Castells byl mnohokrát za svou silně hypotetickou práci kritizován. Například nízkou účast lesbických žen v procesu gentrifikace, mimo ekonomických faktorů, přisuzoval „ne-teritoriálnímu chování žen“ a inklinaci k vytváření spíše nehmotných sociálních svazků¹². Významným úspěchem práce však bylo to, že Castells poukázal na důležitost, studovat sexualitu v prostoru a

¹¹ Single/double income no kids.

¹² Nicméně mnoho autorů s ním částečně nebo zcela souhlasí (Bourdieu, 2000; Banditerová, 2005).

geografii. Významný aspekt, který studoval poprvé právě Castells, byl vztah mezi prostorem a mocí. Geografové **Lauria a Knopp** (1985) ve své práci tuto problematiku dále rozvedli, mimo studium gentrifikace. Věnovali svou pozornost **mocenským vztahům** v prostoru (resp. politické organizovanosti), která byla (do jisté míry stále je) jedním z prvků koncentrace homosexuálního obyvatelstva (v USA¹³). Popisovali význam rezidenční koncentrace pro dosahování politických cílů¹⁴. Jejich výzkum tak poukázal na širší ekonomické vztahy a politické důsledky koncentrace „homosexuálů“ v prostoru.

Dále se autoři v čele s Jonem Binniem začali zabývat širšími ekonomickými důsledky přítomnosti gay prostorů, gay komunity v rámci velkých kapitalistických měst (Londýn, Amsterdam,...). Tento směr pak vyústil v nejrůznější ekonomicky motivovaná studia, kterým byl společný jmenovatel ekonomický kapitál gayů (v malé míře i leseb) a jeho ekonomické využití. Např. propagace gay village (čtvrtí), komodifikace gayství jako atrakce, gay konzumerismus, kosmopolitanismus a metropolitánita. Využití tzv. růžových peněz (pink pound). Někteří autoři, především pak **Richard Florida** (2005) dali do velmi zajímavých souvislostí rozvoj ekonomiky s kulturním kapitálem měst (místní politiky soustředící se na lákání gayů jako „taháků“ pro pokrok). Byl však dosti kritizován za stereotypizaci gayů jako nositelů univerzálně kreativních lidí (navíc jeho použitá metodologie měření byla velmi vágní). Nejnovější práce týkající se zajímavých témat jako je **globalizace gayství** zkoumá například Dennis Altman (2001).

Všechny doposud zmíněné studie by se daly pojmenovat jako, **gay geografie ghetta** (studia gentrifikace, gay village, apod.), postupně se vyvinuly v další práce se zaměřením na širší ekonomické souvislosti přítomnosti LGBTIQ lidí a **ekonomiky** v geografii volného času a turismu, v regionální geografii a dalších.

2.3.1. Geografie a sexualita v prostoru

Geografie zabývající se samotnou homosexualitou a homosexuály v prostoru se inspirovaly od teorií feministických a gender geografii. Zpočátku studovaly členy

¹³ Tato prostorová organizovanost gayů je specifická pro USA a některé státy západní Evropy, především pak pro Spojené Království a zčásti Francii. V kontextu střední a východní Evropy k takovému formování nedošlo.

¹⁴ Ilustrativní je např. film Milk z roku 2009.

sexuálních menšin a jejich organizaci v prostoru, či způsob jeho využívání (1 - **gay a lesbické geografie**), posléze se profilely v obecnějších přístupech (2 – **geografie sexualit**, které postupem času přecházejí v teoretičtější a obtížněji uchopitelné 3 – **queer geografie**). Rozhraní jednotlivých geografí, které se zabývají studiem sexualit, nejsou jednotné, jedná se o rozmanitě prolínající se směry. Protože v jejich odlišování a kritériích na jejich klasifikaci nepanuje konsensus, přiklonil jsem se k třídění, na základě mnou prostudované literatury.

První **studia sexuality a prostoru** (jak je nazývají autoři), které se inspirovaly z teorie a metod feministické geografie (Knopp, 2007, str. 48) začala studovat široké škály otázek týkajících se sexualit z různých disciplinárních pohledů.

Mezi první „čistě“ **geografické práce**, které se **zabývají** „primárně“ **homosexualitou v prostoru**, patří práce Barbary Weightman (1980), která studovala gay bary a sociální prostory a práce Boba McNee (1984/85), který jako první „odvážný geograf“ aktivně obhajoval v akademickém prostředí potřebu studovat gay prostor a především témata spojená s útlakem gayů (Weightman, 1980 a McNee, 1985/86 cit. v Anderson a kol., 2003). Tyto první práce a mnohé další, které se zabývaly gayi či vzácněji lesbami v prostoru se nejčastěji zastřešují pod (1) **gay či lesbickou geografii**. V rámci mé práce zastávám podobný názor jako (Gorman-Murray, Waitt, Johnston, 2008, str. 241), že není pragmatické, ani vhodné příliš rozlišovat mezi těmito směry geografie, jejichž společným jmenovatelem je sexualita (na rozdíl od Knoppa a Browna, 2003, kteří je rozdělují).

Většina autorů se shoduje, že (2) „**pravá**“ **geografie sexualit**, která studuje sexuální identity, subjektivity a životy z jejich prostorového aspektu (Browne, 2009, str. 42) (Brown a Knopp, 2003, str. 314), byla založena Davidem Bellem a Gill Valentine. Jejich společná publikace *Mapping Desire: Geographies of sexualities* (1995), byla první souvislou prací geografie sexualit a obsahovala jedny z nejvýznamnějších prací první poloviny 90. let (Bell a Valentine, 1995).

Sílicí vliv post-strukturalistického a postmodernistického myšlení, posíleného myšlenkami Michela Foucaulta (vztahy mezi mocí a věděním, diskurz), Jacquese Derridy (dekonstrukce, diskurzivní analýza), Judith Butler (performance, performativita), Jacquese Lacana (psychoanalýza), Ewe Segwick (další destabilizace binárních dvojic) a mnoha dalších na začátku 90. let „vykrytalizoval“ v **queer teorii**.

Queer teorie je již v knize *Mapping Desire* patrná a vedla v geografii k širším otázkám ohledně sexualit a jejich vazbě na prostor. Proto je kniha, zároveň první publikací, která může být zahrnuta do (3) **queer geografie**.

2.3.2 Genealogie Queer

Teresa De Lauretis termín použila poprvé v roce 1990, ale vzápětí ho odmítla, protože bylo podle jejího názoru znehodnoceno mainstreamem (Browne, 2009). Popsat genealogii queer je nemožné, protože nemá jednu, ale mnoho genealogií. Je však do jisté míry možné oddělit queer teorii (humanitně a teoreticky zaměřená) od queer studií (spíše komunitní či aktivistické zaměření)

„Queer je způsob myšlení, způsob vědění, specifický způsob kritiky, který má za cíl vyzvat normalizace, prozkoumat předpoklady považované za samozřejmé a především (ne však výlučně) kategorie týkající se genderu, pohlaví a sexuality. Queer geografie (a teorie) je obtížně definovatelná, protože nedefinovatelnost, anti-normativita, anti-essentialismus jsou jejím základem“. (Browne, 2009, str. 39).

Queer není sociálním konstruktivismem (je spíše „dekonstruktivismem“), sexuální identity například s jejich kategoriemi destabilizuje (Butler, performance, performativita – viz dále) a považuje je za proměnlivé či nestálé, dekonstruuje.

U postmoderních přístupů hranice mezi vědou a uměním, společností a ekonomikou či mýtem a realitou mizí (samostatně byly tyto dimenze důležité pro modernitu). Kontext je podstatou postmoderna, odhalení specifických sociálních procesů, aktivit a mocenských vztahů, které se odehrávají nejen v prostoru, ale i v čase (Toušek a kol., 2008, str. 35). V tomto kontextu je queer geografie důležitým směrem, jež může navrátit geografii do středu pozornosti v sociálních vědách. „Podobně jako modernismus hledal velký narativ moderní doby, post-strukturalismus jej již odmítá“.

2.4 Prostor skrze queer perspektivu

Jakékoliv geografické myšlení o sexualitách musí započít průzkumem toho, jak jsou sexuální identity konstruované a projevované napříč prostorem. Souhlasím s Bellem a Valentine, že projevování (performance) identit je závislé na prostoru. (Bell a Valentine, 1995, str. 30). Queer přístup, naznačuje, že identity a těla nejsou fixní, ale

ustavičně přetvářené. Queer geografové tvrdí, že prostor není pouze kontejner, ve kterém se odehrávají věci, ale je aktivně produkován skrze akce, které se v něm odehrávají (Browne, 2009, str. 42). Již na začátku 90. let David Bell a jeho kolegové naznačili, že prostor není „přirozeně“ heterosexuální, ale je heterosexualizovaný skrze specifické činy a normy. Sexuality jsou tedy proměnlivé, ustavené kontextuálně a především, prostorově závislé. Automatické ustavování prostoru jako heterosexuálního je zpochybněno, každodenně opakované heterosexuální akty, tyto akty pouze normalizují a každodenní prostor tak není v důsledku toho považován za sexualizovaný. Samozřejmě heterosexualita je neviditelná.

V úvodu této kapitoly bych chtěl všechny čtenáře upozornit na obtížnost a jistou nepolapitelnost queer perspektivy, pokusím se problematiku přiblížit co možná nejpochopitelněji, přesto však musím podotknout, že není možné v rámci diplomové práce vyčerpávajícím způsobem vysvětlit „nepolapitelné“ queer uvažování. Proto jsem se musel přiklonit ke značnému zjednodušení.

Jakým způsobem prožíváme sexualitu v prostoru? Mají lidé různých sexuálních orientací s rozdílnými identitami stejné možnosti prožívání své sexuality v různých místech? Kde je hranice mezi sexuálním aktem a prostou komunikací v prostoru, je tato hranice napříč jednotlivými sexuálními identitami stejná? Na tyto a mnohé další otázky se pokusím odpovědět skrze queer teoretické konstrukty, které nám umožní uchopit a odhalit tyto neviditelné, nehmotné, nemateriální a prchavé fenomény odehrávající se neustále v prostoru.

Prvním z těchto konstruktů je **heteronormativita**¹⁵, která je podle *Dictionary of human geography* (Gregory a kol., 2009) definována jako: „Sociální regulační rámec, který produkuje binární rozdělení pohlaví, normalizuje touhu mezi ženami a muži a marginalizuje ostatní sexuality jako odlišné a deviantní“ (Gregory a kol., 2009, str. 329). V tomto duchu obdobná, ale stručnější definice heteronormativity: „Podvědomé vnímání heterosexuality jako jediné (resp. jediné obvyklé) sexuální orientace“ (Beňová a kol., 2007). Australští autoři nabízejí také zajímavou, poněkud praktickou definici:

¹⁵ Vedle heteronormativity (někdy také méně správně označované za heterosexismus) je důležitým pojmem homofobie, jež je definována jako neopodstatněná obava z LGBT lidí a nepřátelství vůči nim (Beňová a kol., 2007, str. 44). V anglofonní literatuře je pro označení negativních postojů a chování rozšířený termín heterosexismus, který je definován jako „ideologický systém, který popírá, degraduje a stigmatizuje jakýkoliv neheterosexuální projev chování, identity, vztahu nebo komunity“ (Polášková, 2009, str. 37)

„Praktiky, jazyk a instituce, jež v sobě zahrnují či odrážejí „režim“ heterosexuality jako „normální“ (Waite, Markwell, Gorman-Murray, 2008, str. 782). Osobně se přikláním k definici, kterou podle Spargo, která poukazuje na prostorovou omezenost heteronormativity v „západním světě“ a popisuje ji jako: „Tendenci v současném západním systému sexu a pohlaví, spatřovat heterosexuální vztahy jako normu a všechny ostatní formy sexuálního chování jako deviace od této normy“ (Spargo, 2001, str. 67). Krátkou definici nabízí také Takács, heteronormativita podle ní: „Odkazuje ke kulturním a sociálním praktikám, které nutí muže a ženy věřit, že heterosexuality je jediná možná sexualita“ (Takács a kol., 2008 str. 5).

Nahlížení na prostor skrze queer perspektivu – v tomto případě porozumění heteronormativitě – je náročným myšlenkovým procesem, především pak pro jednotlivce s většinovou sexuální orientací. Je tomu tak především z podstaty většinové sexuální orientace. Osoba z většinové populace se neidentifikuje jako „heterosexuál“, považuje se jen za „normální“, nepřemýšlí o svých každodenních rutinách a projevech jako o projevech sexuality – má-li potřebu, vezme partnera za ruku, políbí ho, obejmě ho, pohlédne na něj či se jinak nebrání projevovat v rámci přípustných norem (viz dále) – neuvažuje však tyto jako projevy sexuality. Pokud však „většinová“ společnost pozoruje dva muže, jež se drží za ruce, vzájemně se líbají nebo objímají, atd. nejsou považováni za normální (je ovšem vítané není-li tomu tak). Proč, když si vzájemně vyjadřují stejná gesta?

Jsou to právě nevyřčené normy (přítomné v kulturní sféře), které vykonstruovaly prostor (svět), pro osoby s většinovou sexuální orientací – pro heterosexuály, pro které je, ovšem heterosexuality přirozená, neproblematická, neviditelná a naturalizovaná (Duncan, 1996). Prostor je tedy především heterosexuální, heterosexuality se meze nekladou a je-li v určitých morálních mezích, nejsou její projevy považovány ani za sexuální akty.

Takto jsem velmi zjednodušeně popsal heteronormativitu. Kvalitu prostoru, který není neutrální z perspektivy lidské sexuality, ale naopak představuje normu sexuality, jež je založena na interakci mezi rozdílnými pohlavími.

Je prostor přirozeně heteronormativní? Na čem je heteronormativita založena, jaký je její původ? Jednou z výzkumných otázek na které se v diplomové práci pokusím

odpovědět, je zdali jsou všechny prostory stejně heteronormativní, nebo se vlastnosti tohoto fenoménu v prostoru mění.

Na tyto otázky je možné odpovědět především díky práci velmi plodných teoretiků Michela Foucaulta a Judith Butler, která extrapolovala mnohé Foucaultovy myšlenky na pohlaví a sexualitu (cit. v Crampton a Elden, 2007, str. 310). V jednoduchosti je prostor podle Butler heterosexualizován skrze nejružnější procesy a jeho heteronormativita je podle Foucaulta chráněna skrze nejružnější praktiky.

2.5 Konstrukce heteronormativity prostoru

Pokud jsou veřejné prostory heterosexualizovány, pak se dá očekávat, že jsou i častěji heteronormativní. **Heteronormativizace** prostoru probíhá skrze procesy, které mohou být viditelné, ale i sotva postřehnutelné (prahové). Teprve queer perspektiva umožňuje odkrýt dopady těchto procesů.

Hlavní z procesů, který konstruuje prostor jako heteronormativní je možné vysvětlit na základě Foucaultova **panoptikonu**, který někteří autoři použili jako metaforu heteronormativního¹⁶ řádu (Munt, 1995 str. 107; Davis, 1995 str. 262). Foucault tvrdil, že panoptikon funguje jako „vězení/stroj, ve kterém jsou všichni lidé pod neustálým dozorem (chycení). Ti, kteří uplatňují moc, i ti, na kterých je uplatňována. Panoptikon je „vězením / strojem“, který nikdo nevlastní“ (Foucault, 1997). Podobně heteronormativita, také funguje jako „stroj“, který má nesnadně rozeznatelný původ a ovládání“. Všichni jsou chyceni v její síti, panoptický dohled existuje ve formě heterosexismu a homofobie společnosti (civění, odsuzující pohledy, šuškaní,...) a „internalizované heteronormativity“ (vlastním zvnitřněným dozoru, jež předchází projevům možného heterosexismu z vnějšku) osob sexuálních menšin.

Na rozdíl od panoptikonu, heteronormativita ale není úplně hegemonická, její konstrukce nabývá různých rysů v různých místech. Proto ji můžeme studovat v geografii a zajímat se o procesy jejího fungování (narušit se ji snažili například např. v organizaci Queer Nation). Linda McDowell (1995) dále rozvíjí myšlenky Foucaulta (o tzv. „poslušných tělech“ – „docile bodies“) a hovoří o **procesech**, které regulují

¹⁶ (Bell a Valentine, 1995) se zmiňují o heterosexismu, ale protože (Pechová, 2009) popisuje vhodně rozdíly v termínech, nahrazuji termín vhodnějším termínem heteronormativita.

heterosexuální produkci prostoru bez jakéhokoliv násilí¹⁷ nebo nátlaku - stačí k tomu sebe-kontrola a sebe-ovládání (McDowell, 1995, str. 78). Cituje Foucaulta:

„Není potřeba zbraní, fyzického násilí, materiálních omezení. Jen pohledy, kontrolující pohledy, pohledy pod jejichž vahou je každý jedinec přijme za vlastní, že se stane vlastním dozorcem. Každý jedinec tak vykonává dohled nad sebou a proti sobě“ (Foucault, 1977, str. 155 cit. v McDowell, 1995 str. 70).

Iris Marion Young heteronormativní hegemonii a nadřazenost přirovnává ke kulturnímu imperialismu – jako specifické formě nátlaku (Young, 1990).

Tento vlastní dozor v rámci heteronormativního řádu (sebe-ostražitost a možná i internalizované heteronormativita) vede k vytvoření tzv. **closetu**¹⁸, možná nejtypičtějšího „queer“ konstrukt (Brown a Knopp, 2003, str. 315). Aby bylo možné tento komplikovaný konstrukt pochopit, pozastavím se nad několika zajímavými definicemi closetu. Rhoads uvádí, že: „Normalizace heterosexuality vyústila v sociálně vymáhané uvěznění leseb, gayů a bisexuálních lidí v tom, co dnes známe jako – closet“ (Rhoads, 1997, str. 462). Spargo termín překládá: „Komůrka“ neboli režim „veřejného tajemství“ spojovaný s homosexualitou má v moderní společnosti hluboce strukturované představy o hodnotě a poznání“ (Spargo, 2001, str. 46). Tomuto „sociálnímu uvěznění či tajemství“ je potřeba rozumět i z prostorového hlediska, proto Brown a Knopp rozvíjejí a píší, že: „Closet je prostorová metafora, vyjadřující pocit odmítnutí, vymazání a utajení, které je v jádru sexuálního útlu“ (Brown a Knopp, 2003, str. 315). Ještě lépe prostorovost vyjadřuje nejlépe Myslik, když popisuje: „Adaptivní chování mezi gay a „hetero“ prostory určené k zatajení jejich sexuální identity se stává přirozeným a téměř nevědomým (jako sundání saka pro obchodníka) gayové se to naučili prakticky všude“ (Myslik, 1996 str. 159).

Městský prostor je heteronormativně strukturován, konstruován (Brickell, 2000). Closet ve svém důsledku zasahuje do materiálního světa, skrze svou manifestaci v prostoru. Využívající nerovnováhy sexuality v prostoru, je možné komodifikovat sexuální touhy a konstruovat komerční prostory určené k sexuálnímu konzumu, které umožňují rozšířit

¹⁷ (Valentine, 1996 str. 147) ovšem upozorňuje, že tyto procesy nejsou jen nenásilné, ale že heterosexuálové i aktivně odstraňují osoby, které narušují heterosexuální prostor – skrze agresí, hrozby a násilí. Posilují tak ještě více motivace LGBTIQ lidí ke konformismu a uvalení vlastního dozoru.

¹⁸ Čeština nemá vhodný termín, který by closet nahradil. Volně přeloženo se jedná o kredenc, komoru, komůrku. Vlastní dozor nad sebou vede k „uzavření své sexuality do vlastního kredence“.

closet jednotlivce a sdílet ho s ostatními návštěvníky těchto „podniků“. Closet tudíž není jen vězením, ale také „tajným/skrytým“ prostorem pro uskutečňování sexuality. V tomto smyslu je closet již materiálním prostorem, ve kterém vícero lidí sdílí své closety, skrývajíce se v materiálním tzv. **rozšířeném closetu** (Brown, 2000 cit. v Matejskova, 2007 str. 139).

Michael Brown popisuje **schizofrenní prostorové životy gayů**, kteří nejsou (nebo prozatím nejsou) viditelní, či „out“ ve veřejném prostoru. Jinými slovy popisuje prostorové chování lidí, kteří se nedokážou vymanit z vlivu moci symbolického panoptikonu (neustálé sebe-kontroly) zcela, ale pravidelně z jeho vlivu prchají do prostoru, ve kterém mohou dovolit, svému potlačovanému druhému já, projevit se. (Nedbálková, 2000 str. 325) tento stav popisuje jako pocit odhozených (resp. vyměněných) masek. Matejskova obdobně hovoří o closetu jako o prostoru menšinové sexuální identity, kde je možné dočasně opustit své (vnější) heterosexuální já (Matejskova, 2007).

Existence closetu tedy vede i k „schizofrennímu“ **rozdvojení osobnosti**¹⁹, rozdvojení (duplikování) sexuální identity na jednu, která je svobodná a umožňuje LGBTIQ osobě být sama sebou (většinou pouze v prostoru mysli, doma či případně ve specializovaných podnicích – rozšířených closetech) a na druhou **disciplinovanou identitu**, panoptikonem ovládanou, která je konformní k heteronormativnímu řádu.

Carol Warren například hovoří o určitém typu časové schizofrenie. Rozkol mezi gay časem a dalšími časy je určitým rozdělením sebe sama, jež může mít emoční důsledky²⁰ (Warren, 1998).

Tento „vykonstruovaný – schizofrenický“ stav mysli člověka není v žádném případě stavem zdravým, není žádným překvapením, že má nesčetné (a málo prozkoumané) dopady na lidské zdraví. Mnoho autorů se věnuje právě jeho psychickým dopadům. Například Litevci Jolana Reingardienė a Arnas Zdanavičius (Reingardienė, Zdanavičius, 2007 str. 53) zkoumali narušení heteronormativity na pracovištích. Výsledky jejich výzkumu ukazují, že vedení dvojího života může mít nesmírný negativní dopad na jedince, ve smyslu sebeúcty, ale nejdůležitěji zjišťují, že existence

¹⁹ Judith Takács hovoří o strategii dvojího života (Takács, ILGA-Europe, IGLYO, 2006, str. 42).

²⁰ Samozřejmě se to netýká všech LGBTIQ osob a jistě ne stejnou měrou - extrémní utajení a separace je na jednom extrému kontinua a otevřenost či žádná známka tajnosti je na straně druhé (Warren, 1998, str. 191).

v closetu způsobuje mnohá lidská utrpení. Je zajímavé, že identifikovali čtyři hlavní strategie života LGBTIQ lidí:

- (1) Předstírání heterosexuála (2) Krycí příběhy, zatajování určitých informací (3) Nepřímá „out“ strategie (4) Potvrzení identity a povzbuzování kolegů v „outování“.

Obdobně Slovinci Alenka Švab a Roman Kuhar ve svém výzkumu těžko dostupných sociálních skupin poukazují na existenci životních strategií²¹ (uvěznění, skrývání se v zájmu vyhnutí se negativním zážitkům a diskriminaci) jako na „nesnesitelný komfort“ jež má vysokou cenu (Švab a Kuhar, 2006 str. 6). Podle Maďarky Judith Takács, která také zkoumá mimo jiné heteronormativitu, tyto strategie pro přežití (*survival strategies*) či pro ukrytí (closetování), vyžadují obrovské množství energie k sebe-kontrolě našeho chování (Takács, ILGA-Europe, IGLYO, 2006, str. 34).

Nejen prostor gay barů a podobných podniků, ale především soukromý domov LGBTIQ lidí jim umožňuje projevovat svou menšinovou sexuální identitu a jednat v jejím souladu. Sue Kentlyn se domnívá, že domov je možná jediný prostor dovolující projevit se queer identitě (Kentlyn, 2008 str. 327).

V důsledku existence closetu a vedení dvojího života většiny LGBTIQ lidí, je prostor heteronormativní, LGBTIQ osoby v něm většinou nejsou vidět. Takács vysvětluje, že příslušnost k menšinové sexuální orientaci nijak lidské tělo neoznačuje (viz specifika menšiny), nejsou tedy navenek na první pohled rozeznatelná (Takács a kol., 2008). Pokud se LGBTIQ osoba rozhodne opustit svůj closet a provést tzv. „**coming out of the closet**“ – zkráceně **coming out**, nebo se hovorově „**vy-outovat**“ vystavuje se tak riziku vyloučení z „normálně fungující“ heteronormativní společnosti.

Je možné, aby heteronormativita prostoru byla konstruována jen skrze sebe-ovládání většiny menšinově orientovaných jedinců? Stačí to k tomu, aby byl prostor heteronormativní? Pravděpodobně nikoliv, a proto je třeba Foucaultovu konstrukci panoptikonu doplnit a provázat s **teorií performativity** Judith Butler (1990), která z Foucaultova myšlení vychází. Teorie performativity se stala významnou inspirací pro mnohé queer geografy.

²¹ Podobně Abramovics ve studii Polského LGBTIQ obyvatelstva poukazuje na tzv. strategie žití (strategies of passing) (Abramowicz, 2007, str. 25-26).

Práce Butler (1990) je klíčovým zdrojem inspirace pro porozumění a konceptualizaci prostoru jako performativního – zjednodušeně řečeno **prováděného / uskutečňovaného** (Waite, Markwell, Gordon-Murray, 2008, str. 791).

Patrice Pavis **definuje performativitu** jako: „Jakýkoliv jev, který přispívá k symbolické konstrukci světa“ (Pavis, 2010 cit. v Šefrnová, 2010). Tedy například konstrukci genderu či sexuálního chování (mimo mnohé další). Judith Butler se specializuje především na studium genderu a pohlaví, které je jejímu feministickému myšlení blízké: „Akty a gesta, vyjadřované a odehrávané touhy, vytvářejí iluzi o nitru a organizaci genderového jádra, iluzi diskursivně zachovávanou pro účely regulace sexuality v závazném rámci reproduktivní heterosexuality“ (Butler, 1990 str. 136). Její práce je velmi známá, protože autorka napadá představu o **těle**, jako něčem „přirozeném“ a namísto toho ho pojímá jako sexualizované a genderované, jako tělo ustanovené či udržované skrze „opakované a připomínané praktiky a gesta“.

Judith Butler tedy používá pojem performativita pro popis způsobu, kterým se konstruuje pohlaví (a nejen to) jako účinek regulujícího režimu, jež vyžaduje ritualizované opakování určitých forem chování. (Spargo, 2001, str. 68).

Dereka Rushbrook rozvíjí toto myšlení a vysvětluje produkci prostoru jako heterosexuálního na základě opakujících se aktů, jež aktivně produkují a naturalizují veřejný prostor jako heterosexuální – tedy, prostor heteronormativní (Rushbrook, 2002, str. 201). Heterosexualizace prostoru je **performativní (vykonávaný / uskutečňovaný)** proces, jež učiní přirozeným to, co je neustále opakováno a co následně toho zevšední.

Gregson a Rose (2000) rozšířili pojem performativita na prostor, tvrdíce, že „performance se nekonají již v existujících lokalitách ... ale specifické performance dávají vzniknout těmto místům“ (Gregson a Rose, 2000 str. 441 cit. v Gregory a kol., 2009 str. 525).

Pro zjednodušení tedy vycházím z podstaty, že **prostor je produkován a vytvářen lidmi**²² (Madanipour, 2003, str. 110), jimiž je mu dáván význam (jsou prostoru přidávány funkce). V tomto případě sexuálně – normativní význam a vymáhán určitý typ moci - heteronormativity. Heterosexuální společnost každodenně opakuje a

²² Koncept „prostorovosti“ poprvé zavedl Soja (1985), pro zdůraznění sociálně produkovánosti a vykládanosti charakteru prostoru. (Aitchinson, 1999, str. 29)

produkuje téměř nekonečné množství aktů (mezipohlavní vyjadřování náklonnosti – držení se za ruce, objímání, líbání, rozhovory, příběhy, přehrávání heterosexuální hudby, atd.) které produkují a vytvářejí heteronormativní prostor. Zároveň však opakují akty, které regulují jinou než heterosexuální orientaci – otáčí se, hledí, civí, pomlouvají, šuškaří, okřikují, atd. čímž produkují určitý „nátlak“ (panoptikon), jež vede ke zvnitřnění norem, nejen u LGBTIQ lidí, ale také k zavedení nepsaného řádu, který neustálým opakováním nejrůznějších forem výroků, vtipů atd. (vyhraňováním se) „musí dodržovat“ i heterosexuálové.

Sedgwick (1990) poukázala, že **normálnost heterosexuality** je udržována ve vztahu k abnormalitě stejnopohlavní touhy a naopak homosexualita je vyhraněna jako abnormální vzhledem k heterosexuální normě (Sedgwick, 1990 cit. v Quinlivan, 1999 str. 511).

Protože je ve společnosti dominantní heteronormativita, mnoho homosexuálů neustále přemýšlí nad tím, jakým způsobem mluví a jak se chovají v každodenním prostředí (Ballegaard, 2009 str. 15). Je dnešní prostředí legislativní ochrany dostatečné k tomu, aby se gayové a lesby skutečně začali chovat v prostoru rovnoprávně? Nebo spolu tyto souvisí jen nepřímo? Domnívám se, že se jedná o fenomén značně socio-kulturně podmíněný a že legislativní změny mohou ovlivnit důležitější (klíčové) socio-kulturní změny až se značným zpožděním (bude-li k tomu vhodně motivovat).

„Legislativní vítězství jsou stále více symbolické, k opravdovému přijetí může dojít jen v kulturní sféře“ (Bell a Valentine, 1995, str. 166).

2.6 Dualismus prostoru

Klasickou binární dvojici veřejný (racionální či objektivní) prostor a soukromý (iracionální či subjektivní) prostor se v rámci své práce pokusím dekonstruovat (Toušek a kol., 2008). Pokusím se odhalit jeho skrytou hierarchii ve významu (sexualita patří do soukromí, je tedy podřízena veřejnému prostoru) a dokázat, že hierarchie je chybná.

Z queer perspektivy je tento klasický **dualismus - veřejný x soukromý prostor** přinejmenším problematický. Veřejný prostor je prostor, do kterého mají všichni

obyvatelé přístup (Gregory a kol., 2009), jak kvalitní ovšem tento přístup je, pokud je nutné se omezovat, nebo dokonce nemít možnost být „sám sebou“?

Veřejný prostor²³

Velké množství queer geografických prací (Bell a Valentine, 1995) se věnuje dualismu veřejného a privátního prostoru ve vztahu k homosexualitě. V předcházejících odstavcích jsem se pokusil nastínit, jaká omezení mají sexuálně menšinově orientovaní lidé v používání veřejného prostoru. Je potřeba si v tomto kontextu také vidět veřejná (viditelná) shromáždění LGBTIQ osob, například při průvodech městy a poměrně časté násilnosti, kterými jsou doprovázeny, kdy jsou tato shromáždění napadána extrémistickými skupinami, podobně jako např. v Budapešti v roce 2007 (Takács a kol., 2008 str. 60).

Nejčastějším argumentem heterosexuálů ohledně tolerance vůči menšinově orientovaným je, že ji tolerují, ale „ať si necháme všechno na doma“ (Duncan, 1996). Toto je založeno na naprosto mylném základě, že sexualita patří do soukromí. (Hetero)sexualita je součástí každodenních činností a je prakticky všudypřítomná, příčinou častého chybného prohlášení („ať si necháme všechno do soukromí“) je neschopnost většinově sexuálně orientovaných osob, uvědomit si svou odlišnost (Bell a Valentine, 1995), nebo jinými slovy neschopnost vnímat vlastní sexuální činy jako činy sexuální. Naturalizace heterosexuality v rámci heteronormativní společnosti ji zneviditelňuje (Valentine, 1996). Heterosexuálové se chovají normálně, neuvědomují si, že se právě líbají, drží se za ruce, sahají si na pozadí apod.

Pro LGBTIQ osoby je však **veřejný prostor heterosexistický²⁴**, menšinově orientovaní vnímají sexuální akty heterosexuálů a jsou k nim stejně citliví, jako k těm svým, jež jsou v heteronormativní společnosti považovány za „ne-normální (normativní)“.

Valentine (1996) dále popisuje, že prostor, jenž je heterosexuály považovaný za veřejný, veřejný není a je spíše polo-privatizovaný (z mnoha míst jsou lidé vyloučeni na základě, věku, rasy, sociální třídy, apod.). Valentine, uvádí medializovaný příklad lesbického páru, který byl v roce 1991 vyhoštěn při nakupování ze supermarketu

²³ Prostor může být pokládán za veřejný, pokud je kontrolován veřejnou mocí/autoritou, týká se lidí jako celku, je otevřený nebo všem k dispozici a je používán nebo sdílen všemi členy komunity. (Madanipour, 2003, str. 112).

²⁴ Uvádím heterosexistickým, protože mám na mysli především jakousi defensivně / ofensivní realitu heterosexuality v prostoru.

v Britském Nottinghamu potom, co se vzájemně ženy políbily. Prostor není otevřen všem lidem stejnou měrou a ne každý člověk má stejné možnosti v tomto „veřejném“ prostoru (Valentine, 1996, str. 153).

Soukromý prostor

Podívejme se nyní na typický příklad soukromého prostoru – **domov**. Podle Madanipoura je domov místem psychického uspokojení jednotlivců (Madanipour, 2003). Mnohé výzkumy ovšem potvrzují, že toto neplatí u LGBTIQ lidí, alespoň po určitou dobu jejich života. Domov byl vždy uznáván jako klíčový uzel společnosti, jako místo, kde se formují identity a lidem zakořeňují vzpomínky. Domov je centrem intimacy (Madanipour, 2003, str. 71). Ani tuto funkci však mnohdy domov LGBTIQ osoby neplní (Matejsková, 2007, str. 138). Podle Saunders (1990) je domov místem, kde jedinec může uplatňovat nezávislost stranou vtíravých pohledů zaměstnavatele a státu, jehož integrita má pro mnohé jedince nejvyšší životní prioritu (Saunders 1990 cit. v Madanipour, 2003).

Jakým způsobem vypadá ale domov dospívajícího LGBTIQ člověka? Jak vypadá má-li heterosexistické či dokonce homofobní rodiče? (Bell a Valentine, 1995, str. 92) Plní výše zmíněné funkce domova v době, kdy je člověk nejvíce potřebuje (v době dospívání, růstu, studia)? Lynda Johnston a Gill Valentine (1995) píší o domově jako o místě s heterosexistickým a často homofobním podtextem. (Johnston a Valentine, 1995, str. 102)

2.7 Queer (Gay²⁵/LGBTIQ) prostor

Jak jsem se pokusil vysvětlit, tak prostor je heteronormativní. Již jsem naznačil, že jako odpověď na konstrukci closetu došlo ke vzniku nejrozličnějších rozšířených materiálních closetů, například klubů, barů apod. Obecně se ale objevila potřeba vytvářet prostor, který naplní potřeby LGBTIQ lidí, vznikl tedy **queer prostor**. Tento alternativní prostor ovšem na svůj příchod čekal, až vzniknou vhodná materiální prostředí a boj za lidská práva spolu s legislativou, jež zajistí alespoň základní předpoklady jeho existence. Dalo by se tedy hovořit o jistém typu determinismu.

²⁵ Ve starších pracích se setkáme s termínem gay prostor, ten nepovažuji za nesprávný, ale dávám přednost termínu queer, který má inklusivnější konotaci.

Termín queer prostor je používán geografy, kteří teoretizují narušení heteronormativity prostoru (Rushbrook, 2002, str. 201). Definicí gay prostoru by mohl být prostor, kde je umožněno vyjádření vlastního, pravého já. (Warren, 1998, str. 189). Podle Bristow (1989) mohou být tzv. sexuální disidenti sami sebou jen v určitých prostorech či specifických místech (Bristow, 1989).

Ukázkou toho, jak sociální konstrukty a diskurzy ovlivňují fyzický svět, je produkce gay prostoru v reálném světě. Skutečnost, že postavení nebo identita jedince je konstruována a není tedy přirozená/automatická, ji ovšem pro jedince (s tímto postavením, identitou) nečiní o nic méně reálnou (Spargo, 2001, str. 23).

2.7.1. Studia queer prostoru v geografii

Většina geografických prací zabývajících se queer prostory se zaměřuje především na **prostor měst**. Je tomu tak z několika důvodů. Města koncentrují velké množství obyvatel²⁶ na jednom místě, jež vede ke zvýšení (1a) **anonymity** prostředí (u nás např. Janoušová, 2006). V městských prostředích jsou možnosti pro vytváření „queer životního stylu“ značné, kvůli (1b) nižšímu stupni sociální kontroly a přítomnosti (2) infrastruktury²⁷, která tento životní styl podporuje (Švab a Kuhar, 2006, str. 540). Nahromadění velkého množství lidí z různých oblastí a různého zázemí, také přináší zvýšení (3) rozmanitosti prostoru měst, kde se spolu mohou setkat nejrozličnější skupiny lidí. Rozmanitost a kosmopolitanita prostoru do jisté míry zvyšuje míru tolerance.

I přes poměrně značné množství prací zaměřených na městské prostředí souhlasím s Binniem, který tvrdí, že „gayové a lesby jsou jednoznačně podhodnoceni a chybí v pracích zabývajících se urbánním prostředím“ (Binnie, 1995, str. 167). Lawrence Knopp – mluví o městě jako o prostoru moderní sexuality. (Bell a Valentine, 1995, str. 152)

²⁶ Velké množství obyvatel také umožňuje dosáhnout dostatečného počtu obyvatel, nutného k založení gay podniku a jeho rentabilitě. Navíc podle některých autorů, je koncentrace menšinově orientovaných lidí ve městech až 10% (Giddens, 1999, str. 128 a také Janoušová, 2006).

²⁷ Autoři často mluví o tzv. prahových zónách (liminal space), zanedbaných oblastech, oblastech vhodných k gentifikaci apod. (Miller, 2009).

Urbánní geografie sexualit (gay geografie, vzácněji lesbická) se zaměřovala především na gay²⁸ prostor – studovala konstelace soukromých domovů, klubů, kaváren, hotelů, ale i veřejných míst, které byly ve středu zájmu geografů. Jsou jimi např. toalety (tzv. cottaging - veřejné toalety používané pro účely sexu (Bell a Valentine, 1995 str. 238) parky či některá konkrétní místa (s reputací získanou skrze pověry, osobní kontakty, sociální sítě) jako „cruising“ oblasti (známé jsou také jako holandy – blíže nespecifikované prostory sloužící k účelům anonymního intimního setkávání).

Urbanizační proces 19. a 20. století spolu se **sociálními a právními reformami** od 60. let umožnily, v USA, rozvoj **gay-komunitně orientovaných prostorů**. Tyto prostory jsou v současnosti stále běžnějšími prvky ve vnitřních prostorech středních a větších měst Severní Ameriky, Evropy a Austrálie, tak jako v největších městech Jižní Ameriky a Asie (Miller, 2009, str. 302). Zpočátku byla, tato místa více či méně **tajná**, veřejnosti skryta (gay místa nebyla nijak označována), věděli o nich jen gayové. Gayové museli vyvinout taktiky, které jim umožnily volný pohyb po městě a konstrukci gay prostorů v jeho centru, i když neviditelném centru (Chauncey, 1994, str. 180). Tato místa byla známá jen těm „zasvěceným“. Touha po anonymitě a anonymita samotná byla mnohdy nutná v důsledku sociálního útlaku, ostrakizace a tehdejších právních postihů. Teprve až legislativní a následné společenské změny umožnily otevřený rozvoj těchto míst ve větší prostory (čtvrti), která byla v USA známa jako **gay ghetta** (posléze méně pejorativní **gay village**) – tedy čtvrti, které byly význačné vysokou rezidenční koncentrací gayů a nejrozličnějších komerčních služeb, které se na ně specializovaly. Postupně se tato viditelná village organizace prostoru rozšířila i do některých měst západní Evropy.

Dovolím si nyní jen spekulovat, že specifické podmínky ve státech na druhé straně železné opony spolu se socialistickými režimy a cenzurou pravděpodobně zabránily vzniku tohoto typu prostorové organizace – segregace²⁹. Navíc se začátkem 90. let začal rozvíjet Internet, jehož dopad na prostorovou organizaci LGBTIQ komunity mohl sehrát také významnou roli. Jak poukazuje Ruting (2008) v australském kontextu, tak je dnes již gay populace rozptýlenější v obecné populaci oproti tomu, jak tomu bylo dříve. Dále

²⁸ Tehdy se ještě nemluvalo o queer prostoru.

²⁹ Šárka Hastrmanová ve své práci poukazuje, že i odlišný životní styl může být jednou ze složek dobrovolné segregace (kde kulturní faktory, ...směřují člověka do takové části města, kde se „cítí dobře“, kde může projevit svoje životní hodnoty a životní styl. (Hastrmanová, 2008).

také používá ekonomický model, ve kterém poukazuje na snižující se náklady na bydlení ve vlastních městech (ve kterých se postupně zvyšuje tolerance) a naopak na zvyšující se náklady na stěhování se do gentrifikovaných (a tedy již dražších) oblastí gaye odrazuje (Ruting, 2008).

Queer prostory jsou ale více než jen oblasti koncentrace LGBTIQ lidí, nebo komerčních podniků, jež jim poskytují služby, jsou to místa, jež začala být identifikována jako queer prostory. Vytvářejí dojem **bezpečných míst**. „Pěkná na Old Compton Street je naprostá bezpečnost jako queer prostoru a velké zastoupení queer procházejících se lidí. Je to jedno z veřejných míst, kde můžeš být queer bez rizika. Můžete se políbit na ulici bez jakéhokoliv pozdvižení“. (Doughie, respondent v knize Bell a Valentine, 1995, str. 196). Queer prostory mají i jiné funkce, blíže je přiblížím v následující části věnující se queer podniku.

2.7.2. Gay/lesby bar, klub – queer podnik

Jedná se o **typický queer prostor**, podle Warren se jedná o nejdůležitější gay veřejná místa (Warren, 1998, str. 187), vznikl jako odpověď na heteronormativitu prostoru, existenci homofobie a heterosexismu. Podle mého názoru se gay podniky vyskytují přirozeně v rozvinutých společnostech, jež na jednu stranu legislativně deklarují určitá práva a právní ochranu pro LGBTIQ občany (legalizace stejnopohlavního styku, anti-diskriminační legislativa, apod.), ale na druhou stranu mají kulturně-společensky ustanovenou heteronormativitu (od homofobní a nenávistné společnosti, přes společnosti se stereotypním pohledem k společnosti, jež domněle toleruje, ale neakceptuje LGBTIQ občany takové jací jsou). Domnívám se, že kulturní změny probíhají pomaleji a to jen za určitých podmínek.

Gay/lesbické bary jsou nejčastěji zkoumanými queer prostory, v neposlední řadě proto, že v mnoha městech se staly viditelnými **indikátory** queer přítomnosti ve veřejném prostoru (Matejskova, 2007, str. 138). Nejdůležitějším faktorem pro existenci queer baru je jeho lokalita (Warren, 1996, str. 180), musí být schopen přitáhnout požadovanou klientelu. Bary v centrech měst se pak mohou specializovat na nejrůznější klientelu, protože jejich dopravní obslužnost jim zajišťuje dostatečný přísun zákazníků. Například v Praze lze vyzorovat několik hlavních oblastí, ve kterých se soustřeďují tyto

podniky, vždy jsou umístěny blízko centra a jsou dopravně snadno dostupné – blízko metra. Je možné také pozorovat některé známky jejich specializace, někdy se jedná o kavárny, jindy o restaurace, noční kluby, atd. Je také možné v Praze najít například výhradně lesbický klub či SM³⁰ klub.

Význam homosexuálního baru překračuje význam baru, může mít mnoho dalších funkcí. Nyní budu diskutovat funkce queer baru, které, ale do značné míry platí pro queer prostor obecně. Uvádím i podle mého názoru důležité citace některých, kteří tyto funkce dobře vystihují.

Pokud uvažujeme queer prostor jako prostor, který umožňuje tzv. rozšířit closet pro closetované LGBTIQ osoby pak například Myslik vhodně píše, že tyto prostory: „Mohou pomoci lidem vypořádat se s realitou heterosexismu a s násilím, které ho často doprovází“ (Myslik, 1996, str. 156). Petra L. Doan podobně uvažuje funkci queer prostorů jako formu psychologického deštníku i pro transgenderové lidi, což je do značné míry výjimka mezi geografickými pracemi, kterých je v tomto směru zatím málo (Doan, 2007, str. 66). Gay (resp. queer) prostor ovlivňuje LGBTIQ osoby do značné míry, Ballegaard ve své studii potvrdila, že se většina jejích respondentů, v gay prostoru cítí lépe a nemusí se omezovat jako v okolním heteronormativním prostoru (Ballegaard, 2009, str. 68). Tyto prostory tedy umožňují vyjadřovat si sexualitu na ve své podstatě veřejných místech - queer místech (McDowell, 1995; Brickell, 2000). Warren píše: „Gayové v těchto prostorech tiše odhodí masky heterosexuality a relaxují s ostatními gayi“ (Warren, 1998, str. 190).

Podle některých autorů je queer prostor velmi důležitý pro proces coming-out, má důležitou socializační funkci, která proces usnadňuje (Matejskova, 2007; Warren, 1998).

Podle Binnieho a Valentine (1999, v Ballegaard, 2009, str. 18) je: Gay prostor „základ pro gay identitu“. S touto myšlenkou je v souladu tvrzení Haslopa, že: „Bary a kluby v gay village pravděpodobně hrají klíčovou roli ve formování a odrazu „gay identity““. (Haslop a kol., 1998, str. 321). Tim Davis se o gay čtvrtích zmiňuje jako o prostorech tvorby odlišné identity (Davis, 1995, str. 284). Považuji za důležité ovšem poznamenat, že toto samozřejmě neplatí pro všechny LGBTIQ lidi – někteří lidé nepotřebují navštěvovat tyto prostory. Mnoho gayů potvrdí svou gay identitu v jiných místech než v

³⁰ Sado/Masochistický.

gay prostoru a ne všichni gayové si volí gay životní styl. Je navíc pravděpodobné, že výlučný gay prostor není nutně esenciální pro tvorbu gay identity (Ballegaard, 2009, str. 71).

Jak významným prostorem pro seznámení a komunikaci queer prostor je, líčí například Bristow (1989): „Homosexuálům je umožněno být gay pouze ve specifických prostorech a místech“ Proto tedy může být gay prostor považován za „**fyzickou manifestaci gay komunity**“ (Bristow, 1989, str. 74). Tento pohled může být ale již do jisté míry neaktuální, zodpovězením otázky ohledně potřeby queer prostorů a zvláště klubů jako ochranných míst se budu zabývat v empirické části.

Specificky na gay bar se zaměřila ve své práci Nancy Achilles. Popisuje nejrozličnější typy barů a rozlišuje dokonce tzv. „vlastní osobnost baru“, kdy naplňuje nejrozličnější sociální funkce (burza telefonních čísel, volnočasové aktivity, zastavárna, apod.). Popisuje ale, že se nejedná o zcela soukromý prostor, „**outsideri mohou vstoupit**“ (Nancy Achilles, 1996, str. 176; Matejskova, 2007), Kateřina Nedbálková (2000) například ve svém výzkumu popisuje nejrozličnější ochranné strategie, vůči vniknutí „outsiderů“. Problematikou přítomnosti heterosexuálů v queer podnicích se v omezeném prostoru diplomové práce nemohu zabývat, jedná se však o poměrně zajímavé téma, kterému je věnována pozornost.

Dalším zajímavým aspektem queer podniku je jeho časo-prostorovost. Jeho vznik a zánik je velmi často rychlý, mnozí klienti, mají potřebu navštěvovat kluby jen krátkou periodu života a pak je již nevyhledávají (Matejskova, 2007, str. 144). Mnozí lidé přestanou navštěvovat tyto podniky, když zestárnou, pak již hodně času tráví doma, údajně proto, že nejsou schopni sexuálně konkurovat v barech. Tímto se dostáváme k poslednímu aspektu queer podniku a často i prostorů – k jejich **výlučnosti**. Queer prostor je podle některých autorů do značné míry výlučný a neumožňuje vstoupit lidem, kteří nejsou mladí, hezcí a bohatí³¹ (Ballegaard, 2009, str. 70). Instrukce queer kultury jsou dominovány těmi, jež disponují kapitálem (Binnie, 1995, str. 169). Většina queer prostorů je navíc zcela evidentně **dominována muži** (Bell a Valentine, 1995).

³¹ V některých případech bílí, apod.

2.7.3. Škola

Jako nejdůležitější typ queer prostoru jsem představil g/l (queer) podnik, tedy podnik, který narušuje heteronormativní prostor ve městech. Nyní se ale zaměřím na zcela odlišný typ prostoru a to je prostor školní, ohledně kterého se autoři shodují, že se jedná nejen o **prostor striktně heteronormativní** (Takács, ILGA-Europe, IGLYO, 2006, str. 30), ale také o jeden z prostorů (institucí) heteronormativizujících. Quinlivan a Town (2000) ve svém výzkumu identifikovali tři hlavní procesy, které přispívají k heteronormativizaci prostředí ve škole.

Prvním procesem je tzv. „**využívání ticha**“ (mlčení o sexualitě), které přispívá k neviditelnosti, izolaci (a strachu z odhalení) a bezmocnosti queer žáků. Existují také znepokojující souvislosti se sebevražedným uvažováním, depresemi, dysfunkcí vztahů mezi vrstevníky, užíváním drog a alkoholu (D'Augeli, 2002, str. 434). Jak vážný tento problém je, například vhodně ilustruje projekt *It gets better Project*, který sdružuje nahrávky, které mají zabránit sebevraždám dětí a studentů nejen v amerických školách³².

Druhým procesem, který „de-normalizuje“ (homo)sexualitu ve školním prostředí je **patologizace** (např. společná výuka o deviantech a lidech s menšinou sexuální orientací, spojování AIDS s homosexualitou a nikoliv s nevhodnými sexuálními praktikami, apod. Práce z roku 2009 na Slovensku provedená Dánským Institutem pro lidská práva prokazuje, že kurikulum věnující se (homo)sexualitě se nachází v „blízkosti“ perverze a promiskuity, se kterou je pak menšinová sexuální orientace spojována.

Třetím procesem je přílišné lpění na **dodržování „genderových“³³ a normálních sexuálních projevů**“ tedy na maskulinitu mužů a feminitu žen (Takács, ILGA-Europe, IGLYO, 2006, str. 30). Toto dodržování „norem“ velmi výstižně vysvětluje Judith Butler (1990) ve své tzv. heterosexuální matici – ve které heterosexuality je ideál, kterému se lze jen přiblížit. Na školách je také upřednostňována fyzická stránka člověka nad tou psychickou (Quinlivan a Town, 2000, str. 514).

Je poněkud znepokojující, že se například ve Velké Británii situace ve školách zhoršuje. Například prevalence verbálního obtěžování se zde zvýšila z necelých 8 % v roce 1984

³² It gets better project – <http://www.itgetsbetter.org/>.

³³ Vysvětlení rozdílů mezi genderem (rodem) a pohlavím poskytuje například Diamond (2002, str. 321), kdy hovoří o vztahu genderu k pohlaví, jako o vztahu femininity resp. maskulinity k ženě resp. k muži.

na necelých 37 % v roce 2001, podobně se zvýšil i výskyt fyzických napadení z necelých 5 % na 15 %. Alarmující jsou pak nárůsty pocitu izolace u queer žáků z 9 % na 36% (Takács, ILGA-Europe, IGLYO, 2006).

Americká studie GLSEN³⁴ (2009), vytvořila reprezentativní vzorek (N=7261) mladé LGBTIQ populace v USA a studovala problematiku heteronormativity školního prostředí, jež je zde již chápána jako velký problém. Studie navrhuje několik strategií řešení problému, první z nich je tzv. **inkluzivní kurikulum**, které otevřeně vyjadřuje potřebu podporovat LGBTIQ lidi a vytvářet o nich pozitivní obraz. Další strategií je **vzdělávání vyučujících** a především **uzákonění komplexních ustanovení**, které budou řešit problematiku **šikany**. Takács (2006) se ve své práci zabývá mnoha způsoby řešení této velmi komplikované problematiky a poukazuje na existenci mnoha nejrozličnějších programů, dokumentů a kurzů, které se nejčastěji skrze vzdělávání pedagogických pracovníků snaží heteronormativitu školního prostředí s jeho negativními dopady nejen na psychiku žáků, ale i šikanu řešit.

V Česku byla prevalence sexuálního obtěžování ve školách poprvé studována až v roce 2003 (Procházka, Janík, Hromada, 2003). Jako mimořádně závažný problém sexuálních minorit na školách – šikanu identifikovala ve své práci i Česká psycholožka Olga Pechová (Pechová, 2009). Výsledky její práce ukazují na 35% prevalenci sexuálně motivovaného obtěžování na základních a středních školách u queer žáků v období 2001-2006. Spojitost se šikanováním na školách v Česku byla rozpoznána teprve nedávno. V současnosti u nás probíhá diskuse na téma vydávání nových kurikulárních dokumentů, které se dotýkají problematiky menšinové sexuality, kdy heteronormativizující dokumenty stále nalézají prostor v kurikulu³⁵. Na druhou stranu se u nás již dají najít i dokumenty, snažící se problematiku ve školách řešit, jako například podle mého názoru velmi povedená příručka – Homofobie v žákovských kolektivech (Smetáčková a Braun, 2009).

³⁴The Gay, Lesbian and Straight Education Network.

³⁵Diskuse ohledně příručky k etické výchově Ladislava Lencze, která je silně heteronormativizující (Zikmund-Lender, 2010).

2.8. Destabilizování heteronormativity prostoru - queer „politikou narušení“

Podle některých autorů (např. Davis, 1995, str. 262) je heteronormativita prostorově ustanovený diskurs, který může být přerušen nebo „podkopán“. Na příkladu dvou rozdílných prostorů – typického queer prostoru gay/lesbického podniku a podle mnoha autorů jednoznačně heteronormativizujícího prostoru – školy, jsem se pokusil diskutovat mnohé dopady těchto prostorů na socio-kulturní prostorovou organizaci LGBTIQ osob. Protože LGBTIQ osoby si jsou vědomy svého nerovného mocenského postavení v prostoru (Sedgwick, 1990; Rushbrook, 2002), přirozeně se tak vyčlenila určitá skupina aktivistů, kteří se snaží bojovat za lidská práva a práva sexuálních menšin a zahájili některé procesy vedoucí k destabilizaci „queerování“ obecné heteronormativity společnosti resp. prostoru. Není v možnostech mé diplomové práce komplexně pojmut tuto problematiku, nastíním proto jen dvě typické queer události, které se postupně v rámci LGBTIQ aktivismu vyprofilovaly, jejichž společným jmenovatelem je především narušení heteronormativity prostoru a boje proti „panoptikonu“. Heteronormativní prostor je narušován **performativní produkcí často jen dočasných queer prostorů**, které ale, na rozdíl od těch heteronormativních, neupřednostňují (ne-hegemonizují) menšinovou sexuální orientaci či projevy, umožňují soužití všem lidem včetně rovného vyjádření jejich sexuality v prostoru, v němž není určena sexuální norma³⁶. Částečně jsem se i tento aspekt queer prostorů pokusil ověřit v rámci svého dotazníkového šetření.

Prvním příkladem dočasných queer prostorů, mohou být **queer filmové festivaly**. Český queer festival Meziparta a podobně v menší míře festival Febiofest se svým tematickým celkem „jiný břeh“, jsou jedněmi z nejnavštěvovanější queer událostí, které jsou zajisté periodickým queer prostorem. Téměř polovinu návštěvníků festivalu Meziparta tvoří heterosexuálové, dochází tak tedy k fenoménu, kdy narušení heteronormativity je obohacujícím a nebouřlivým procesem.

Druhou periodickou událostí jsou gay³⁷ průvody hrdosti – tzv. gay parády, kterými se podrobněji zabývám na konci empirické části práce. Jsou ovšem od festivalů odlišné v tom, že se konají ve veřejných prostorech (na rozdíl od polo-privátních prostor

³⁶ Samozřejmě je potřeba odlišovat sexuální úchytky/deviace tzv. parafilie od variant sexuálních orientací.

³⁷ Slovo gay v tomto významu není omezeno na mužskou část homoeroticky orientovaných osob. Upřednostňuji název gay pride (parády), protože je vžitý prozatím více než ekvivalentní označení queer pride, LGBT pride.

festivalů). Především pak v kontextu východní, jihovýchodní, severovýchodní a střední Evropy nejsou klidnými průvody (jako je tomu na „západě“), ale mnohdy násilně napadaná shromáždění³⁸, při kterých dochází k velkému počtu zločinů z nenávisti z řad extrémistických skupin. Význam těchto událostí jako z hlediska queer teorie dobře ilustruje například Howe a Getz (Howe, 2001 a Getz, 2008, str. 416 cit. v Ballegaard 2009, str. 21): „Účastníci při událostech často pocítují silný stupeň komunity a solidarity s ostatními gayi a lesbami...Smysl pro komunitu je hlavní motivací pro účast při těchto událostech“. Pěkným příkladem funkce, která skutečně narušuje heteronormativní produkci prostoru, popisuje Brickell (2000 str. 168): „Hlavním významem parád je vyzvat skupiny, které jsou neviditelné (jako heterosexuálové) a poukázání na to, že veřejný prostor není prostorem pouze pro heterosexuály“.

Na závěr této části jen krátce zmíním i opačné procesy, které by se daly shrnout pod často používaný termín **de-gaying**, jež poukazuje na problematiku stále častější přítomnosti heterosexuálů v queer podnicích (Matejskova, 2007) a gay čtvrtích, jež vede k introdukci heteronormativity a využívání těchto míst jako pozoruhodných turistických atrakcí jinakosti (Ballegaard, 2009; Ruting, 2008, str. 260). Mnozí kritici na tyto procesy poukázali a považují je za projevy „tolerance s podmínkou“, kdy jako atrakce jsou mnohdy luxusní podniky vyhledávány a tolerovány, protože přinášejí zisk.

2.9. Vliv „queer“ kyberprostoru

Protože heteronormativita prostoru ve společnosti nutí LGBTIQ osoby vyhledávat alternativy, okrajově jsem se zabýval i tímto velmi nezvyklým prostorem. Zásadní roli Internetu v životě LGBT komunity od druhé poloviny 90. let v Česku potvrzují také přední čeští aktivisté (Beňová a kol., 2007). Z geografů se o důležitosti kyberprostoru v souvislosti s linkou pomoci pro gaye již na začátku 90. let zmiňuje Michael Brown (1995). Liselotte Van Velzen (2004, str. 26) ve své práci v Bělehradě, vliv internetu popisuje výstižně: „je to alternativní prostor, když ten veřejný je pro ně nebezpečný“.

Douglas Harrison ve své výstižně nazvané práci, *Migration to Cyberspace*, dokonce hovoří o migraci do kyberprostoru a poukazuje na neustálou přeplněnost gay chatovacích místností, kterou nazývá **kybersocializací** (Harrison, 2010, str. 288).

³⁸ Příklady z posledních let – Bělehrad, Budapešť, Bratislava, Brno, atd.

Upozorňuje však na to, že ačkoliv mnozí LGBTIQ lidé obývají mnoho online komunit, téměř vždy se hledají nějakou formu tělesné přítomnosti v reálném světě.

Někteří autoři jako například Ruting (2008, str. 266) dále popisují negativní vliv internetu na úpadek gay čtvrtí (např. v Sydney). Těmto zajímavým geografickým aspektům bude potřeba zajisté do budoucna věnovat pozornost. Vlastním možným prostorovým dopadů kyberprostoru na socio-kulturní organizaci prostoru se věnuji okrajově na konci následující empirické části diplomové práce.

3. METODIKA EMPIRICKÉHO ŠETŘENÍ

3.1. Cíle šetření

Cílem empirického šetření v rámci diplomové práce bylo především:

- získat informace o každodenních životech LGBTIQ osob v Česku a do jisté míry na Slovensku.
- na základě nedostupnosti jakýchkoliv statistických dat LGBTIQ populace, získat alespoň základní obraz o studované skupině.
- základním cílem dotazníku je vytvořit obraz o životě LGBTIQ populace v rámci prostoru Česka (a do jisté míry i Slovenska).
- vysledovat specifické trendy (migrace, význam gay prostoru, prostorové chování, význam internetu, posoudit funkci gay prostorů, variabilita queer prostoru, povědomí v rámci LGBTIQ populace – komunitní citění, míry nespokojené potřeby intimity na veřejnosti, míru vnímané diskriminace, atd.) a odhalit témata, která budou relevantní pro budoucí kvalitativní výzkum.
- změřit míru heteronormativitu konkrétních prostorů.
- navržení vlastních indikátorů, které měří míru closetovanosti v prostoru, vztah closetu k prostoru a času – schizofreničnosti LGBTIQ reality?

3.2. Specifika LGBTIQ populace

Jedná se o tzv. **skrytou**³⁹ (těžko dosažitelnou) **populaci**. Většina LGBTIQ lidí je ve společnosti **neviditelná** (Aitchison, 1999). Mimo „současnou“ heteronormativitu prostoru (ve které se LGBTIQ lidé naučili do značné míry žít ve svých closetech), byli po celá staletí LGBTIQ osoby trestány, utlačovány, či ostrakizovány, protože chování spojené s menšinovou sexuální orientací bylo považováno za hrdelní hřích či zločin⁴⁰. LGBTIQ lidé se naučili žít tajně, vyvinuli nejrůznější strategie, které ztížily jejich odhalení. Ještě nedávno, například v Československu v období před r. 1989 vznikaly a existovaly **tzv. růžové seznamy**⁴¹, které sloužily k evidenci, vydírání či k manipulaci s menšinově orientovanými osobami (Fanel, 2000). Podobně tedy jako například populace leváků, neexistuje a pravděpodobně ani nikdy nebude existovat **tzv. základní soubor - populace** LGBTIQ osob. Není tedy možné na základě pravděpodobnosti vybírat jedince, kteří by se zúčastnili výzkumu.

Dalším problémem jsou neshody ohledně metodologie zjišťování sexuality. Neznáme původ sexuální orientace a nelze ji měřit (např. Janoušková, 2006; Jenkins, 2010, str. 289). Je třeba spoléhat se na vlastní sexuální sebe-identifikaci⁴² osob. Rozdílné výsledky výzkumů, zjišťujících zastoupení menšinově sexuálně se identifikujících lidí v různých zemích světa, je možné vysvětlit na základě odlišných sociálních konstruktů a diskursů v daných zemích. S těmito základními problémy neexistence základní populace a subjektivního posouzení sebe-identifikace, jsem byl obeznámen již před zahájením výzkumu. K překonání těchto problémů se nabízely v podstatě **dva přístupy**: první „**shora**“, a druhý „**zdola**“ (Švab a Kuhar, 2006).

Přístupem „**shora**“ (sestupným přístupem) se myslí, využití dat z např. ze sčítání lidu, či jiných obdobných výzkumů a pomocí stanovených indikátorů určovat jedince, kteří by mohli být potenciálními respondenty (Richard Florida a jeho přístup k počítání gay indexu). Tento přístup jsem odmítl, protože je podle mého názoru a názoru mnoha dalších kritiků krajně spekulativní. Není vhodné vyvozovat na základě počtu osob v domácnosti, bezdětnosti, typu zaměstnání, výše příjmu apod. závěry o LGBTIQ

³⁹ Hidden population, hard-to-reach social group (Švab a Kuhar, 2006).

⁴⁰ Zánik obecné trestnosti homosexuality r. 1961 (Beňová a kol., 2007)

⁴¹ Tyto seznamy byly však samozřejmě zničeny v období po sametové revoluci na základě výzvy LGBTIQ organizací. Mírácký (2009) hovoří o svazcích StB.

⁴² Toto je ovšem krajně subjektivní, někdo se na základě svého sexuálního chování označí za lesbu, někdo za bisexuála, jiný považuje svoje chování za běžné v rámci heterosexuality, apod.

populaci. Tento přístup by navíc vyžadoval **fyzickou distribuci** dotazníků⁴³ a pravděpodobně by měl velmi nízkou návratnost, protože hlavním kritériem pro účast ve výzkumu byla příslušnost respondenta k menšinové sexuální orientaci/identifikaci. Podle mého názoru by se tímto způsobem dala stanovit spíše (ne)přesnost takového výběru, porovnáním oslovených a ve výsledku relevantních respondentů. Aplikace přístupu shora by byla reálnější ve chvíli, kdy by byla přístupná statistická data ohledně sexuální orientace či identifikace obyvatel. Tato možnost je ale do budoucna velmi diskutabilní a je zatím nejisté, zda budou takové informace požadovány. Ve sčítání lidu, domů a bytů 2011 se již objevila otázka ohledně registrovaného partnerství, která v budoucnu umožní provádět statistiky alespoň u registrovaných osob.

Nicméně charakter mého výzkumu je převážně explorativní, ve svém výzkumu zjišťuji fenomény, jež nebyly doposud dostatečně popsány a vysvětleny. Přiklonil jsem se proto k druhému přístupu „**zdola**“ (vzestupně), který umožňuje kontaktovat respondenty přímo a prozkoumávat nové fenomény. I přesto jsem se však musel vypořádat se zmíněným problémem neexistence základního souboru LGBTIQ populace a s tím spojené metody k získání výběrového souboru.

3.3. Problematika výběru

Základním problémem výběru, který nemůže pracovat se základní populací a tudíž ani používat pravděpodobnostní metody výběru, je diskutabilní míra reprezentativnosti takového výběru. Abych svůj výzkum učinil co nejreprezentativnějším, rozhodl jsem se nejprve prostudovat značné množství podobných výzkumů, které tuto problematiku řešily v Česku, Slovensku, Maďarsku, Polsku, Slovinsku, Litvě, USA, Dánsku, a dalších zemích, a posoudit jejich použité metody výběru. Všechny tyto prostudované práce (Kramer, 1995; Polášková, 2009; Takács a kol., 2008; Abramowicz, 2007; Švab a Kuhar, 2006; Ballegaard, 2009; Pechová, 2009; Myslik, 1996; Janoušová, 2006; Rhoads, 1997) se přiklonily, k metodě výběru snowball⁴⁴ jako nejlepší možné variantě, popř. ji různě modifikovaly či kombinovaly s dalšími metodami. Dovolím si tedy shrnout nejdůležitější přínosy těchto výzkumů ohledně jejich metodologie.

⁴³ Mimo jiné jsem se přiklonil k šíření dotazníku v elektronické formě z ekonomických důvodů.

⁴⁴ Metoda snowball, neboli metoda sněhové koule byla poprvé použita Colemanem v r. 1958 (cit. v Salganik a Heckathorn, 2004).

Jedním z prvních využití metody snowball, v oblasti geografie sexualit, je studie Jerryho Lee Kramera, zabývající se netradičně rurálními gayi. Kramer metodu doporučuje právě pro zkoumání neviditelných populací (Kramer, 1995, str. 201).

Nina Ballegaard z Dánska se ve své diplomové práci na poli gay a lesbického turismu, přiklonila k použití metody snowball jako nejvhodnější metody. Podobně Slovinci Alenka Švab a Roman Kuhar (2006) využili metodologie snowball k získání respondentů z této těžko dosažitelné populace. Zmiňují se i o nevýhodách tohoto výběru – jeho důrazu na kooperující jedince a diskutují další možná a neznámá zkreslení. Tyto slabé stránky se však podle nich dají překonat zvětšením vzorku (jejich vzorek byl N=443). V zájmu minimalizace zkreslení také upozorňují na nutnost zapojit se do několika sociálních sítí, aby výsledky nebyly ovlivněny pouze jednou sítí, nebo aby nedošlo k nadhodnocení jejího významu. Robert Rhoads (1997), ve své studii sexuální subkultury vysokoškolských studentů, také doporučuje metodu snowball, protože se podle jeho názoru jedná o nejlepší metodu pro studium skryté populace.

Jeden z prvních výzkumů v Česku, zabývající se LGBTIQ populací je studie Procházky, Janíka a Hromady (2003). Jejich dotazník byl šířený po internetu i fyzicky v klubech a inzeroval v komunitním časopise. Výzkumníci získali tímto způsobem 267 respondentů.

Olga Pechová (2009) v rámci svého nedávného dotazníkového šetření, využila také metodu snowball a svůj dotazník šířila, z důvodů nízké efektivity sběru dotazníků ve fyzické podobě, po internetu (obdobný přístup jsem zvolil i ve své práci). V rámci svého výzkumu získala relativně rozsáhlý vzorek (N=496), diskutuje ovšem, že její vzorek není zcela reprezentativní, protože věkový průměr je pouhých 27,63 let, ale usuzuje, že v dobře zastoupené věkové skupině (15-35 let) se k reprezentativnímu blíží.

Velmi zajímavou studii provedla Maďarka Judith Takács (2008), podařilo se jí díky online dotazníkovému šetření kombinovanému s osobním doručováním dotazníků, získat výběrový soubor o celkovém počtu 1122 LGBT osob, což prokazuje, jak efektivně může být metoda snowball použita. Takács uznává, že její velký vzorek není zcela reprezentativní, avšak poznamenává, že zcela přesné reprezentování LGBT skupiny je velmi problematické (Takács a kol., 2008, str. 15), ne-li nemožné. Autorka se také vyjadřuje k menšímu zastoupení žen, které vysvětluje odlišným typem (vzorcem) zastoupení žen ve veřejných akcích. Její vzorek obsahuje více gayů, ale není to tedy následek hetero-patriarchálního přístupu (Takács, ILGA-Europe, IGLYO, 2006), ale

spíše obecně nižší sociální viditelností žen, jež může být také zjištěno skrze rozdíly mezi gay a lesbickou komunitní infrastrukturou. Takács také upozorňuje na důležitost **anonymity** při těchto výzkumech v souvislosti s možnou zneužitelností neanonymních statistických dat. V této souvislosti považuje využití internetu a kyberprostorem jako bezpečné a anonymní prostředí pro provádění tohoto typu výzkumu. Jako nevýhodu zmiňuje jednostranný vztah výzkumníka a zkoumaného, díky nepřítomnosti vzájemného kontaktu (ten jsem se ve svém výzkumu pokusil co nejlépe podchytit dobrou formulací otázek a maximalizací možných nápověd).

Další podobnou studii v Polsku provedla **Marta Abramowicz** (2007), opět využila metodu snowball po internetu kombinovanou s osobní distribucí dotazníků v terénu. Abramowicz získala celkem 1002 respondentů (z toho 725 po internetu). Abramowicz považuje za výhodu využívat při výzkumu internet, především díky možnosti dosažení populace v menších městech. Wayne Myslik (1995) píše o tom, že není možné použít pravý náhodný výběr. Používá také metodu snowball a využívá své obeznámenosti s komunitou ve snaze zabránit tomu, aby vzorek nebyl složen výlučně z aktivistů a extrovertních jedinců. Salganik a Heckathorn (2004) ve své práci diskutují o celé řadě sociálních skupin, pro které není možné, pro zmíněnou nemožnost lokalizovat skryté populace, uvažovat techniky pravděpodobnostního výběru (např. drogově závislí, homosexuálové, atd.). Diskutují o tom, že mnohé nepravděpodobnostní metody, nedokážou, na rozdíl od metody snowball, těžít z důležitého aspektu mnoha skrytých populací – a to z jejich propojenosti v komplikované síti vztahů. Autoři navrhuji novou vylepšenou metodu snowball tzv. výběr řízený respondentem⁴⁵, jež získáním klíčových informací o vlastnostech sociální sítě, umožňuje následné neomezené zobecňování na základní populaci (Salganik a Heckathorn, 2004).

Eva Polášková se ve své disertaci o plánovaném lesbickém rodičovství použila kombinaci několika nepravděpodobnostních metod výběru vzorku - sněhovou kouli, metodu samo-výběru a metodu příležitostného a záměrného výběru. Zmiňuje se také o problematice tzv. **insider statusu**, jako o klíčové pozici výzkumníka, upozorňuje ovšem na možnou problematičnost vlastních prekonceptů. Autorka také považuje za určitou

⁴⁵ Tuto upravenou metodu jsem však nepoužil, protože by vyžadovala expertní tým a mnohem větší náklady na realizaci, než které jsou v možnostech studenta, věřím však, že do budoucna je právě tato metoda schopna poskytnout dostatečné informace k úplné validitě informací a zobecňování na celkovou (i skrytou) populaci.

konvenci deklarovat⁴⁶, ve výzkumu na poli LGBT problematiky, svou sexuální orientaci (Polášková, 2009, str. 115). Diskuse týkající se tzv. insider statusu, je poměrně živá. Matejskova například ve svém výzkumu píše, že byla svým outsider statutem, do značné míry omezena a nezískala si důvěru svých respondentů (Matejskova, 2007). Někteří autoři podle Ballegaard tvrdí, že je problematické získat upřímné odpovědi od respondentů, kteří nejsou součástí sociální skupiny, jiní tomuto pohledu oponují a poukazují, že výzkumníci, kteří jsou sociálně vzdáleni od sociální skupiny dotazovaného, budou více inklinovat k tázání se na vysvětlující (objasňující) tvrzení, budou odhalovat skryté předpoklady a nebudou považovat věci za dané (Ballegaard, 2009, str. 37). V mém případě tento problém odpadl, protože jsem sám členem této populace, mám status insidera a navíc jsem se po celou dobu výzkumu radil se svými kolegy a známými, díky čemuž jsem se snažil být co nejméně zaujatý vlastními prekoncepty.

3.4. Použitá metodika

Na základě výše zmíněných zkušeností jiných autorů, jsem se uchýlil k použití kombinované metody snowball⁴⁷, metody samo-výběru a metody příležitostného a kvalifikovaného výběru (Reichel, 2009, str. 83). Vybíral jsem vhodné sociální sítě pro šíření dotazníku, internetové komunity a žádal jsem je o prezentaci svého dotazníku na webových stránkách, oslovoval další vědecké pracovníky, kteří mají s výzkumem na poli LGBTIQ zkušenosti, oslovoval významné osobnosti české gay komunity a snažil jsem se být i v kontaktu s některými respondenty, měli-li potřebu mi po vyplnění dotazníku napsat a tím jsem budoval vzájemný vztah s respondenty, kteří pak kooperovali a pomohli dotazník šířit.

Na základě pozitivních zkušeností ze zmíněných předchozích výzkumů jsem se rozhodl dotazník šířit výhradně po **internetu** a to i přesto, že někteří autoři kritizují při internetovém dotazníkovém šetření, nezbytnost mít počítač, přístup k internetu a také vůli účastnit se (De Vaus, 2002, str. 96-97). Ovšem i De Vaus připouští, že v současnosti může být internet velmi důležitý prostředek k získání reprezentativního vzorku specifických populací, pro které je anonymita důležitá a kterými LGBTIQ lidé dozajisté jsou. Yin navíc ve svém článku dokazuje, že gayové tráví více času on-line,

⁴⁶ Jedná se o výraz otevřenosti a gesto na podporu života s otevřenou g/l identitou.

⁴⁷ Reichel připouští, že je tento výběr možné považovat za určitých okolností za reprezentativní.

než ostatní lidé (Yin, 2003). Obdobně Tracy L. Tuten poukazuje, že se gayové chopili internetu jako socializačního média (Tuten, 2006). Proto se domnívám, že vzhledem k charakteru studované populace nejsou námitky ohledně nevhodnosti použití internetového výzkumu oprávněné a naopak jsem přesvědčen, především na základě předchozích zkušeností ze studií v Česku (Pechová), Slovensku (dánský institut), Polsku (Abramowics), Maďarsku (Takács), Slovinsku (Švab a Kuhar), že se jedná o jednu z v současnosti nejvhodnějších metod.

Ústřední myšlenkou mého výzkumu bylo **vytvoření kvalitního dotazníku**, který bude mít on-line⁴⁸ podobu a bude distribuován i odesílán skrze přehledné internetové rozhraní. Prvotním předpokladem pro vypracování dotazníku byla existence služby, která umožní levným, ale propracovaným způsobem navrhnout takový elektronický dotazník. V tomto předpokladu jsem se ale zmýlil, protože jsem levnou službu, která by splňovala moje kritéria (interaktivita dotazníku, pokročilé logické funkce, filtrování otázek, export, atd.), ani po několika týdenním hledání nenašel. Proto jsem se přiklonil k variantě vytvořit takovýto dotazník svépomocí a tedy zdarma. Díky podpoře, které se mi dostalo v mém nejbližším okolí, jsem nakonec objevil databázový program (postavený na PHP a MySQL) **LimeSurvey**⁴⁹ s otevřenou licencí, který po několika úpravách nejen splňoval, ale i značně předčil veškerá požadovaná očekávání pro vytvoření internetového dotazníku. Dalším krokem bylo najít vhodný internetový hosting⁵⁰, který by opět zdarma, umožnil bez rušivých elementů (reklam) dostat systém na internet, odkud by byl neomezeně přístupný ze kteréhokoliv místa na světě⁵¹. To se po krátkém hledání podařilo a s využitím **studentské licence** jsem získal poměrně pěknou internetovou adresu, kam bylo možné systém nahrát.

3.5. Předvýzkum

Dotazníkové šetření jsem nejprve spustil v rámci „malé“ pilotáže, pro 8 zkušebních respondentů (mužů i žen ve věku od 21 let do 56 let). Zkušební respondenti nebyli dopředu zcela seznámeni se studovanou problematikou a jejich úkolem bylo především

⁴⁸ Nebyl tedy stažitelný, ani posílán skrze email, ale kompletně internetový.

⁴⁹ Přístupný na <http://www.limesurvey.org/>, program má mnoho ocenění jako nejlepší volně dostupný program <http://www.limesurvey.org/en/about-limesurvey/references>.

⁵⁰ Pronájem prostoru na serveru pro umístění webových stránek.

⁵¹ Jak se v průběhu výzkumu ukázalo, několik respondentů se v průběhu vyplňování nacházelo v zahraničí (Nový Zéland, Kanada, USA, VB, Německo, atd.).

otestovat: vyladění zadání otázek, porozumění otázkám a jejich jednoznačnosti (Reichel, 2009, str. 73), změřit délku vyplňování dotazníku a ověřit stabilitu systému (a webového prostředí), na kterém byl dotazník distribuován. Všichni účastníci pilotáže byli požádáni o napsání krátké zprávy, ve které shrnuli své poznámky a navrhli možné korekce. Po zkorigování dotazníku byl dotazník připraven do vlastního výzkumu.

Dotazník byl spuštěn začátkem února 2011 a ukončen byl začátkem dubna 2011. Nejprve jsem odkaz na dotazník poslal v emailové podobě asi 15 svým gay přátelům, které jsem požádal o přeposlání odkazu co nejvíce jejich LGBTIQ přátelům a známým. Krátce nato jsem rozeslal prosbu o vyplnění a přeposlání dotazníku dalším 26 členům sdružení UK Charlie. Následný den jsem zahájil emailové rozesílání průvodních dopisů s žádostmi o pomoc při šíření dotazníku. Celkově jsem emailem (často opakovaně) oslovil na 31 různých komunitních webů či skupin⁵². V zájmu obavy o stabilitu serveru a jeho možné přetížení jsem všechny skupiny nekontaktoval najednou, ale ve vlnách, při kterých jsem z databáze 30⁵³ skupin vybíral. Po celou dobu výzkumu jsem dbal na komunikaci především se zástupci lesbické minority a snažil se opakovanými výzvami maximalizovat jejich zastoupení ve výzkumu. I přes mé opakované výzvy se mi nepodařilo vyrovnat náskok gayů, kteří pravděpodobně díky svému většímu zapojení do komunitního života, frekventovanější komunikaci skrze internet a větší angažovanost v sociálních sítích, nabrali rychlejší tempo přeposílání a gay respondentů tedy po celou dobu výzkumu přibývalo více než těch lesbických. Ač jsem především v druhé polovině výzkumu značně upřednostňoval komunikaci s lesbickými weby. Významné podpory se mi pak dostalo ze strany osmi komunitních webů a sdružení⁵⁴, které mojí žádost s dopisem a logem⁵⁵ dlouhodobě zveřejnily na svých internetových stránkách.

3.6. Design dotazníku

Dotazník byl přehledně rozdělen do **osmi tematických částí**. Systém, na kterém byl postaven, umožňoval využití pokročilého filtrování otázek, počet otázek zobrazených konkrétnímu respondentovi, byl tedy variabilní. Celkový počet všech položek

⁵² Aquamen, Bengáles, Colourplanet, eLnadruhou, gay.skupiny.org, Pratety, Honílek, STUD, Gejt, M-klub Lambda, býv. Gay iniciativa (skrze jejího člena), NetBoys.eu, iboys.cz, 004.cz, Lesba.cz, Lesbanet.cz, Kluci z Budějic, Drbna.cz, Holky v Brně, Charlie o.s., Czech Youth Queer Organisation, Galibi, Gaynet.cz, Irideus, Queerparade Tábor, Holky Zlín, Ušáčkův svět, Valach, one4one, LUI, Moravští medvědi, Rozdílnerytmy.

⁵³ Charlie jsem kontaktoval již na začátku, ostatní skupiny jsem si evidoval přehledně v MS Excelu, včetně potřeby jejich opakovaného vyzvání.

⁵⁴ eLnadruhou, Lesbanet, Colourplanet, STUD, LUI, honílek, Rozdílne rytmy a Charlie.

⁵⁵ Pro zvýšení atraktivity průzkumu jsem vytvořil i grafické logo.

dotazníku byl 67, dotazník obsahoval otázky uzavřené, dichotomické⁵⁶, polo-uzavřené, otevřené, maticové, škálové a s vložením číselné odpovědi. Dotazník bylo možné vyplnit za 20 minut (viz příloha dotazník).

Dotazník byl uzpůsoben tak, aby bylo jeho vyplňování co možná nejpohodlnější (uklidňující zeleno-modro-bílá kombinace barev, jednoduché ovládání, pokročilé funkce filtrování otázek, které respondentovi zobrazily jen pro něj relevantní otázky). Na úvodní stránce jsem v souladu s nepsanou konvencí v rámci LGBTIQ výzkumů, obeznámil respondenty se svou sexuální identifikací a především je ubezpečil o **anonymitě** při jeho vyplňování. Jednou z nejdůležitějších kvalit každého LGBTIQ výzkumu je potřeba seznámit respondenty s anonymitou výzkumu, v mém případě s tím, že nebude požadováno jméno ani adresa. Také jsem požádal respondenty o spolupráci⁵⁷ při šíření dotazníku. Zvláštností mého dotazníku bylo použití **tykání**. Přiklonil jsem se k tomuto neformálnímu přístupu především z důvodu, abych navodil osobní přístup respondenta, který byl v úvodu dotazníku požádán, aby dotazník vyplňoval v době, kdy na něj bude mít alespoň 20 minut klidu. Vzhledem k zaměření dotazníku na různé aspekty často spojené se sexualitou jsem nepovažoval tykání za problém.

4. VÝSLEDKY DOTAZNÍKOVÉHO ŠETŘENÍ

Po ukončení dotazníkového šetření, jsem všem stranám, které mi aktivně pomáhaly šířit dotazníkové šetření, odeslal děkovný email. Po stažení výsledků do počítače jsem nejprve provedl kontrolu dat, zdali se ve výsledcích nenacházejí nějaké nečitelné odpovědi (v jednom případě byla data v podivné symbolové sadě), provedl jsem kategorizaci polo-uzavřených odpovědí a zahájil fázi vyhodnocování dat. Pro popisnou (a zčásti i analytickou) statistiku jsem používal program Microsoft Excel, pro složitější analytickou statistiku, ověřování některých hypotéz, jsem používal volně šiřitelný statistický program R.

⁵⁶ Pokud používám termín dichotomická otázka, uvažuji vždy odpověď typu - Ano/Ne.

⁵⁷ V úvodu i na závěr dotazníku byla zobrazena prosba o přeposlání dalším LGBTIQ známým a kamarádům.

4.1. Základní charakteristika výběrového souboru

Když jsem se připravoval na šetření a navrhoval dotazník, chtěl jsem získat alespoň 200 respondentů, vnitřní hranicí, která by předčila moje očekávání, jsem měl nastavenou na 400. Bylo tedy pro mě velice milým překvapením a pozitivní zpětnou vazbou, když se mi podařilo získat výběrový soubor o **celkovém počtu 1589 respondentů**. Na základě výpovědí mnoha respondentů se domnívám, že jedním z hlavních důvodů úspěšného šíření dotazníku, mimo mé vlastní úsilí, bylo rozpoznání důležitosti tohoto výzkumu v rámci LGBTIQ „komunity“ a tedy značná ochota pomoci při jeho šíření, podobných výsledků dosáhla i Takács (2008) v Maďarsku při svém výzkumu v roce 2007. Protože autoři podobných studií upozorňují před zaujetím vzorku takzvanou aktivistickou elitou (Švab a Kuhar, 2006; Takács, 2008) zařadil jsem otázky, na základě, kterých můžu uvést, že pouze 13 % respondentů se účastní života v LGBTIQ sdružení (viz konec empirické části).

4.2. Reálná prostorová distribuce dotazníku

Protože mě v práci Slovinců, Alenky Švab a Romana Kuhara (2006), zaujala mapa prostorové distribuce respondentů, kterou autoři využili k poukázání na vhodnou distribuci respondentům, pokusil jsem se ze získaných odpovědí respondentů vytvořit obdobný výstup. Studie Slovinců trvala dva roky a byla provedena formou face-to-face dotazování, takže pro výzkumníky byla lokalizace respondentů známá. Jiná situace však nastala v mém výzkumu, který byl prováděn výhradně přes internet.

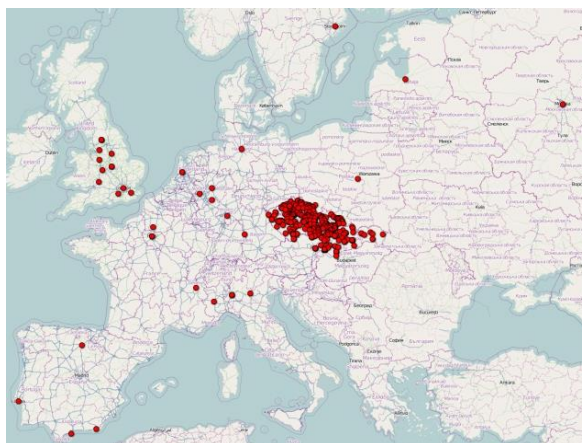
Protože byla v rámci každého vyplněného dotazníku zaznamenána⁵⁸ IP adresa počítače nebo směrovače, přes který byl dotazník odeslán, rozhodl jsem po delší úvaze těchto zcela anonymních dat využít. Protože IP adresy mohou být použity k určité orientační a nepřesné⁵⁹ geo-lokaci (Muir, 2006), rozhodl jsem se vytvořit velmi hrubou a orientační mapu distribuce respondentů v prostoru. Nejprve jsem potřeboval sestavit samostatný soubor se seznamem zaznamenaných IP adres, to se mi podařilo asi u 95 % došlých dotazníků, u zbytku nebyla IP adresa zobrazena ve vhodném formátu. Musím výslovně prohlásit, že tyto údaje nejsou použitelné k určení přesné polohy, ta je jen velmi hrubá,

⁵⁸ Respondenti byli na úvodní stránce dotazníku uvědomeni o tom, že jsou IP adresy zaznamenávány.

⁵⁹ Tento způsob určení polohy umožňuje s různou pravděpodobností (cca 60 %), podle použité databázové služby, určit správně město, ze kterého respondent pochází – údaje tedy nemají přílišnou váhu. Když jsem si ověřoval přesnost metody na základě IP adres několika svých kamarádů v ČR a dalších zemích, dospěl jsem k závěru, že na úrovni států se jedná o metodu 100 % přesnou, na úrovni okresů pak již zhruba jen z 50 %-60%.

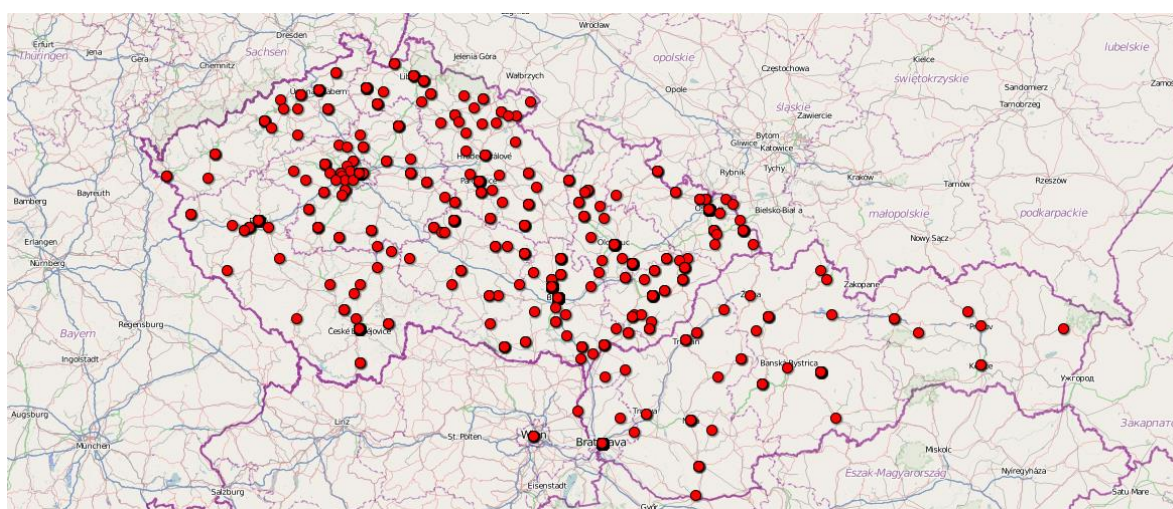
s přesností v řádu okresů a měst. Není tedy možné, aby byla tato data považována za určité ohrožení respondentovi anonymity. S využitím bezplatné internetové služby IP-mapper⁶⁰ jsem postupně určil orientační polohu IP adres. Následovalo bezplatné použití internetové služby GPSvisualizer⁶¹, která umožnila vizualizovat získanou orientační prostorovou distribuci internetových ústředen, přes které byly vyplněné dotazníky odesílány od respondentů. Podle mého názoru, ačkoliv se jedná o velmi nepřesné, až vágní určení polohy, jsou tyto mapy postačující k prokázání rovnoměrnosti šíření dotazníků v prostoru a tedy i zastoupení v populaci. Mapy získané tímto způsobem je možné prohlédnout si na obrázku č. 1 a 2.

Obrázek 1: Mapa ústředen IP adres - Evropa

Zdroj: <http://www.gpsvisualizer.com>

Obrázek 2: Mapa využitých ústředen v Česku a na Slovensku

Zdroj: <http://www.gpsvisualizer.com>

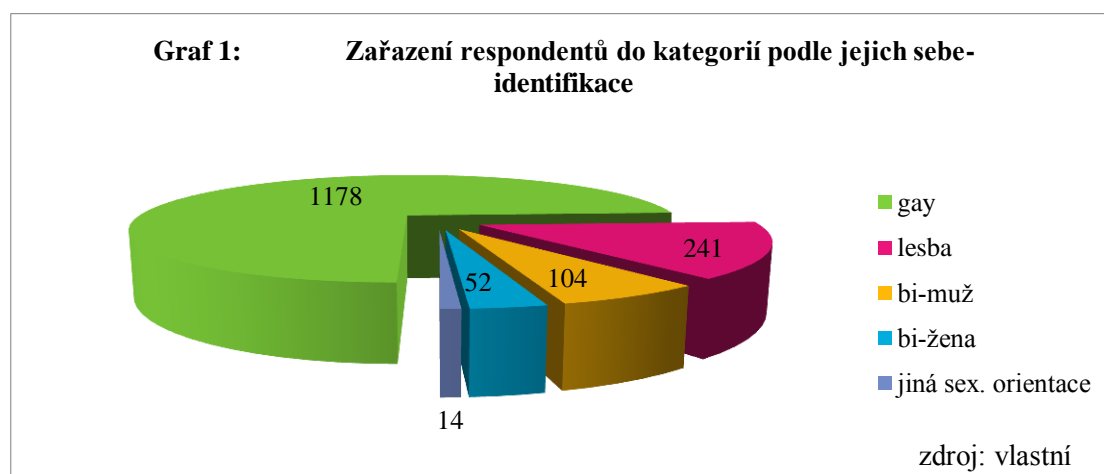
⁶⁰ Přístupné na webu - <http://www.zonums.com/iptools/ipmapper.php>

⁶¹ Přístupné na webu - <http://www.gpsvisualizer.com/>

Body v každé mapce reprezentují jednotlivé použité síťové ústředny. Ačkoliv se dle zmíněné diskuse nejedná o statisticky reprezentativní vzorek LGBTIQ populace a z dat získaných v rámci tohoto výzkumu je zcela korektně možné zobecňovat pouze na studovanou populaci, domnívám se, že na základě viditelné celo-územní distribuce dotazníku, zastoupení velkého počtu respondentů a proniknutí do většího počtu sociálních sítí, jsem získal výběrový soubor, který je velmi diverzifikovaný a svými charakteristikami se reprezentativnímu souboru blíží.

4.3. Základní demografická charakteristika souboru

Úvodní otázkou byli respondenti požádáni o zařazení se do jedné z **kategorií sexuálních identit**⁶² (gay/lesba/bi-muž/bi-žena/jiná menšinová sexuální orientace⁶³). Vzhledem k již diskutovaným důvodům převažuje 74% podíl gayů (N=1178), oproti 15 % leseb (N=241), 7 % bisexuálních mužů (N=104), 3 % bisexuálních žen (N=52) a 1 % jinak se identifikujících osob (N=14). Převaha gayů ve vzorku není zapříčiněna hetero-patriarchálním přístupem, ale již diskutovanými odlišnostmi lesbické populace. Proto po celou dobu průběhu výzkumu přibývalo mnohem více mužských respondentů než ženských, navzdory tomu, že jsem vkládal více úsilí ke kontaktování lesbických sdružení či komunitních webů. Informace jsou shrnuty v grafu 1.

⁶² Toto je typický příklad tzv. přístupu „zdola“ protože respondenti se sami identifikují.

⁶³ např. asexuální, ... počtu rovnajícímu se pouhým 14 respondentům nebudu v práci přikládat význam.

Protože LGBTIQ lidé stejně jako všichni ostatní lidé v Česku mají silné vazby na Slováky⁶⁴, není možné (ani vhodné) v rámci volně šířeného dotazníku zabránit ve vyplnění osobám se slovenským občanstvím, ať již z důvodu, že v Česku pracují, studují nebo setrvávají, či protože není možné oddělit tyto dlouhodobě provázané populace. Rozhodl jsem se kvůli možnosti geografického zpřesnění výsledků zařadit otázku, která zjišťuje **občanství** respondentů. Výsledný soubor má z 83 % (N=1324) občanství české, z 16 % (N=250) slovenské a 1 % jiné. Do jisté míry jsem tak v rámci šetření získal i vzorek slovenské LGBTIQ populace. Protože se předchozí výzkumy v ČR tímto vůbec nezabývaly a zcela jistě se jich ale Slováci účastnili, nebudu respondenty podle národnosti v rámci diplomové práce třídit (není na to ani prostor). Pouze ve výjimečných případech provedu srovnání.

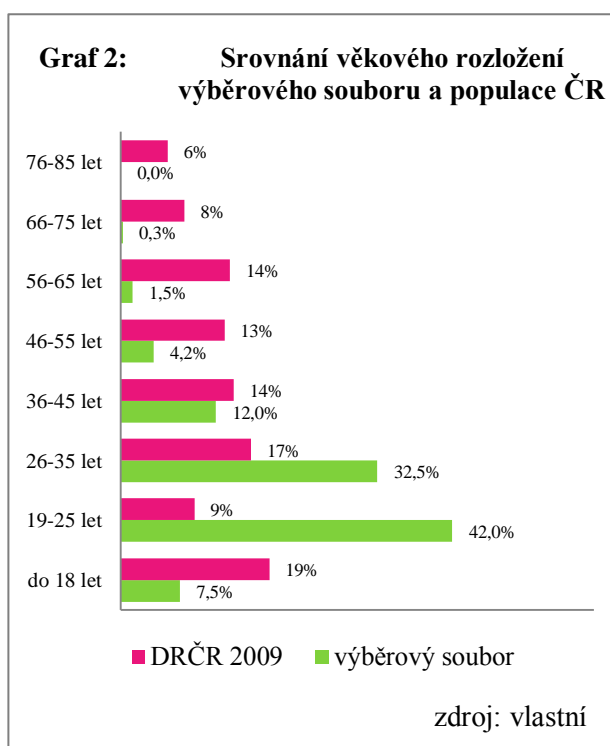
Věkové složení respondentů je následovné: 119 osob (7,5 %) do 18 let, 668 osob (42 %) ve věku 19-25 let, 517 osob (32,5 %) ve věku 26-35 let, 191 osob (12 %) ve věku 36-45 let, 66 osob (4,2 %) ve věku 46-55 let a 28 osob (1,8 %) bylo starších 56 let. Věkový rozptyl je 15-69 let. Modus je 21 let, medián 26 let a aritmetický průměr 28,1 let (srov. Pechová 27,6 let).

Průměrný věk bisexuálních žen (23) je nižší (rok narození vyšší) než u ostatních skupin. Vzhledem k tomu, že věkové rozložení ve skupinách není normální (normálové), použil jsem neparametrickou alternativu k jednostranné analýze variance (ANOVA) a statistickou hypotézu, zdali tyto skupiny pocházejí z identické populace (H₀) analýzy dat s použitím ověřoval na základě Kruskal-Wallisova testu, který nevyžaduje normální rozložení dat (netestujeme tedy rozdíly průměrů, ale mediánů). Výsledkem testování je vyvrácení H₀ a přijetí alternativní hypotézy (na hladině 0,05), že mezi skupinami existují statisticky signifikantní rozdíly. Konkrétní dvojice, u kterých byla prokázána signifikantní věková rozdílnost, jsou následující: bi-muži (+)⁶⁵ x bi-ženy (-), bi-ženy (-) x gayové (+), bi-ženy (-) x lesby (+) a gayové (+) x lesby (-). Mezi ostatními skupinami nebyla zjištěna signifikantní věková rozdílnost. Na základě této analýzy, je tedy možné konstatovat, že některé rozdíly mezi jednotlivými skupinami mohou být ovlivněny signifikantními rozdílnostmi ve věku.

⁶⁴ Dlouhodobá společná historie, společný stát, jazyková a mediální blízkost, atd.

⁶⁵ (+) sig. starší, (-) sig. Mladší.

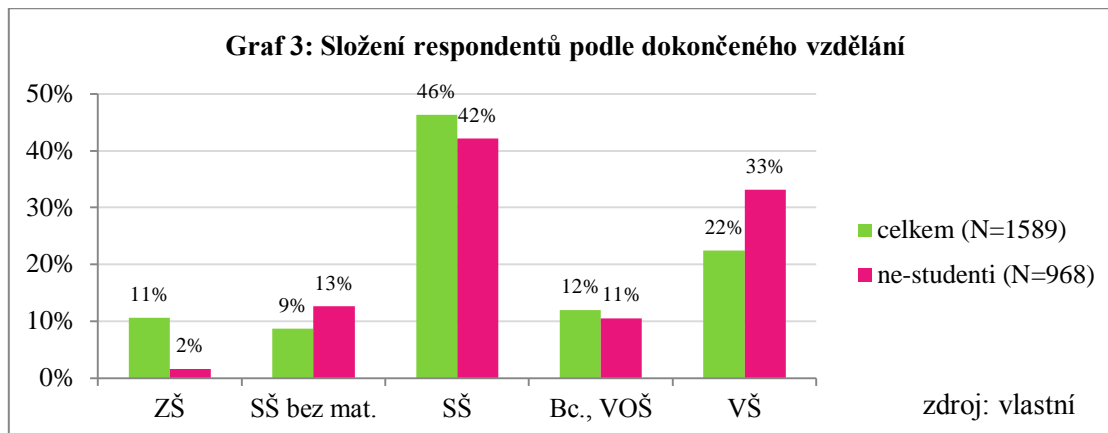
Z věkového rozložení je vidět, že vzorek je převážně rozložený v mladších věkových kategoriích a nejedná se tedy z hlediska věku o reprezentativní vzorek. Je to způsobeno především obtížnou dosažitelností starších (nad 55 let) LGBTIQ osob, které se podle (Abramowicz, 2007; Takács a kol., 2008) naučily žít poměrně izolovaný život a nezapojují se příliš do sociálních vztahů. Souhlasím s Abramowicz i Takács, že lidé žijící v období před rokem 1989 museli čelit mnoha nesnázím, na které si zvykli a nejsou tedy v současnosti snadno dosažitelní. Významnou roli bude také hrát nižší míra internetové gramotnosti, protože jen polovina jednotlivců starších 55 let používá internet, nad 65 let to je již necelých 20 %, u mladších věkových kategorií, pak používání internetu neklesá pod 80% (ČSÚ, 2010). Z diskutovaných vlastností LGBTIQ populace se pak domnívám, že výběrový soubor nabývá výrazně reprezentativních rysů především pro osoby mladší 45 let. Zdaleka největší zastoupení má skupina 19-35 let (téměř 75 %). Pro srovnání věkového zastoupení výběrového vzorku s populací Česka (Demografická ročenka České republiky pro rok 2009) je možné nahlédnout do grafu 2.

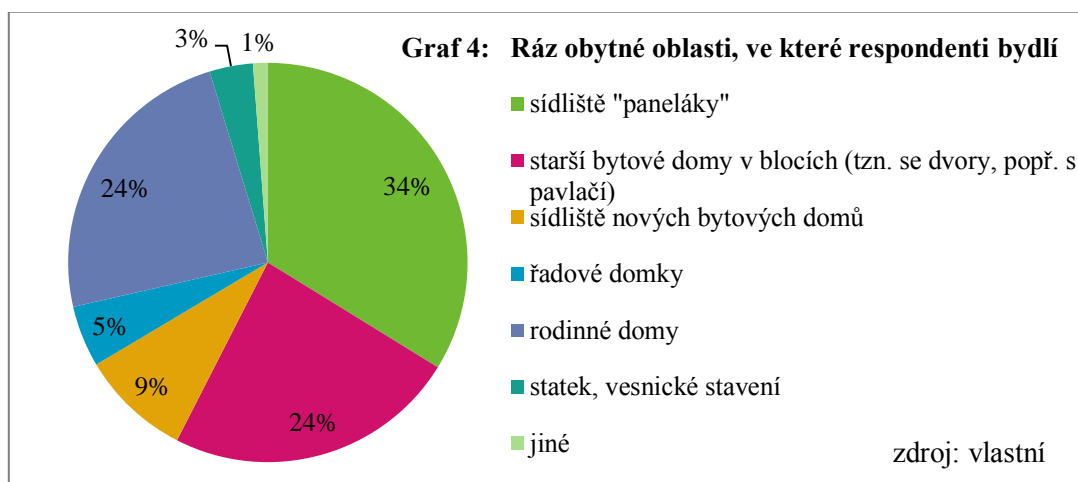
4.4. Stručná socio-ekonomická charakteristika souboru

Jednou z typických odlišností LGBTIQ výběru od obecné populace je **výše dosaženého vzdělání** (Takács a kol., 2008), protože je mnohem snazší dosáhnout ke vzdělanějším, otevřeněji žijícím respondentům než ke starším či méně vzdělaným osobám žijícím v periferiích. Jako nejvyšší dosažené vzdělání mělo uvedeno základní vzdělání celkem 11 % (N=169) respondentů, středoškolské bez maturity 9 % (N=138), úplné středoškolské 46 % (N=736), vyšší odborné a bakalářské 12 % (N=190) a 22 % (N=356) respondentů vyšší vysokoškolské vzdělání. Celkem 39 % respondentů v době výzkumu studovalo, rozhodl jsem se tedy, v grafu 3, porovnat úroveň vzdělání

celkového výběru s výběrem, do kterého jsem nezahrnul studující. Tím jsem odfiltroval vysoké zastoupení respondentů se základním vzděláním.

Dalšími otázkami jsem zjišťoval alespoň základní socio-ekonomické vlastnosti výběru. Nejprve jsem se tázal na typ **zaměstnání**. Celkem 39 % (N=621) respondentů uvedlo, že studuje, 13 % (N=208) pracují jako státní zaměstnanci, 33 % (N=522) uvedlo, že jsou zaměstnanci v soukromé (komerční) sféře, 8 % (N=135) jsou zaměstnavatelé, podnikatelé a OSVČ, 4 % (N=56) bylo v době výzkumu nezaměstnaných a 1 % (N=15) je v důchodu. Pouze 2 % respondentů uvedlo, že jejich zaměstnání je jiné⁶⁶. V zájmu porozumění residenčním preferencím LGBTIQ populace, jsem do výzkumu zařadil otázku, která zjišťovala **ráz obytné oblasti**, ve které respondenti bydlí. Nezjišťoval jsem tedy přímo, kde respondenti bydlí, ale spíše v jakém typu oblasti bydlí, podle čehož do jisté míry můžu usuzovat o míře anonymity prostředí, typu infrastruktury a dalších podmínkách, které respondenti preferují (či mají k dispozici). Výsledky jsou zobrazeny v grafu 4.

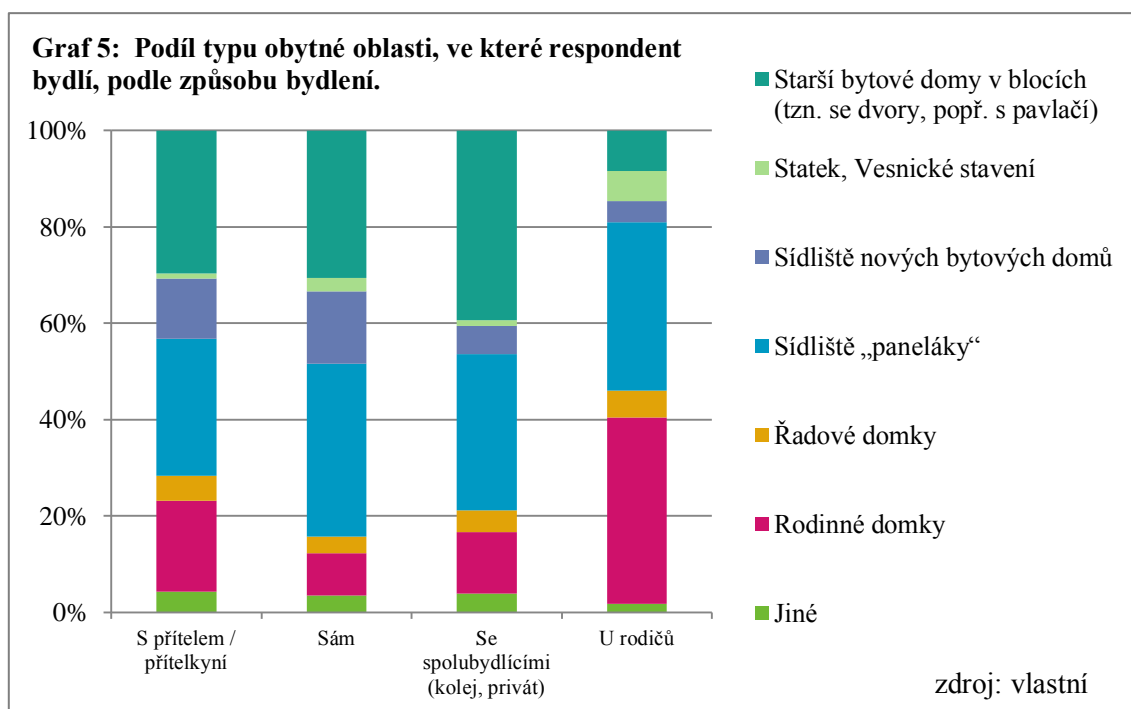
⁶⁶ Nejčastěji podnikající studenti apod.

Nebylo by, ovšem pro mé potřeby dostatečné zjišťovat pouze kde respondenti bydlí, zajímal jsem se proto také o to, jakým způsobem tam bydlí. Zda bydlí sami, u rodičů, se spolubydlíci, s partnerem stejného pohlaví či jiným způsobem. Motivací pro tuto otázku mi bylo především zvýšení rozlišení dalších otázek dotazníku, věnujících se charakteristikám míry heteronormativity a closetovanosti respondentů, u kterých se v této práci snažím prokázat jednoznačné geografické souvislosti. Získaná data ukazuje tabulka 1.

Tabulka 1: Kterým z následujících způsobů bydlíš?		
	N	% podíl
Sám/a	288	18 %
U rodičů	600	38%
Se spolubydlíci (kolej, privát)	272	17%
S přítelem/přítečkyní	412	26%
Jinak	17	1
Celkem	1589	100%

zdroj: vlastní

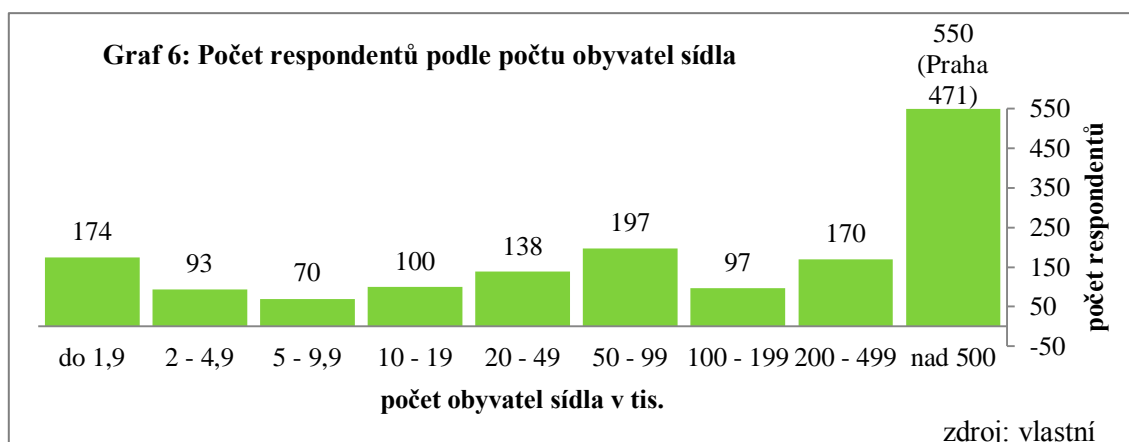
Analytickým zhodnocením informací získaných ze dvou předchozích otázek (ráz obytné oblasti a způsob bydlení) v kontingenční tabulce, pomocí Testu dobré shody - Chí kvadrát pro kontingenční tabulky (Chráška, 2007), jsem na hladině významnosti 0,001 (na 99,9 %) prokázal hypotézu, že preference **oblasti bydlení rodičů a LGBTIQ respondentů jsou signifikantně rozdílné**. V grafu 5, je možné vidět především dva charakteristické trendy. Prvním trendem je výrazně nižší zastoupení bydlení LGBTIQ osob (pokud bydlí samy, se spolubydlíci, či s partnerem) v rodinných domcích, oproti situaci kdy bydlí u svých rodičů (a tedy kdy nemohou ovlivnit jejich preference). Tento trend může souviset s heteronormativitou sub-urbánních zón, nižší mírou anonymity v tomto typu zástavby či v menších městech (venkově) a nepřítomností queer prostorů v těchto oblastech. Druhým trendem souvisejícím s prvním je významně vyšší preference bytových domů, především těch starších (ale i nových), jež je typický pro centra měst, ve kterých je vyšší anonymita a vyšší pravděpodobnost přítomnosti infrastruktury, umožňující existenci queer prostorů.

Bylo by zajímavé porovnat tyto informace s preferencemi bydlení mladých heterosexuálních lidí.

Jednou ze zmíněných výhod on-line distribuce dotazníku je možnost dosáhnout i do odlehlých oblastí, malých měst a k izolovaným jedincům. V rámci výzkumu jsem se snažil o co možná nejrovnoměrnější **územní zastoupení** respondentů, resp. o omezení zaujatosti výběru mou polohou v Praze. Kontaktoval jsem proto několik mimopražských komunit a sdružení. Ve výsledném souboru je zastoupení respondentů z Prahy jen 29,6% (N=471) a zastoupení respondentů z jiných velkých⁶⁷ měst 5% (N=79). Vzhledem k tomu, že města hrají významnou roli v životě LGBTIQ populace, není vyšší počet respondentů z Prahy (29,6 % oproti 12% obyvatelstva ČR v Praze – ČSU, 2009) pouze projevem možného zkreslení výběrového souboru, ale má pravděpodobně reálný rozměr i ve skutečně vyšší koncentraci LGBTIQ osob ve velkoměstech, z důsledku vyšší anonymity prostředí a dalších v teoretické části diskutovaných vlastností (část město, queer prostor). O zastoupení respondentů podle velikosti sídla, přehledně informuje graf 6.

⁶⁷ Bratislava a jiná zahraniční města nad 500 tis. obyvatel.

Abych mohl posoudit **význam velkých měst** pro LGBTIQ osoby, vytvořil jsem ve svém dotazníku několik otázek, které se zobrazily jen respondentům z Prahy, Bratislavy či jiného zahraničního města. Respondentům žijícím v sídlech do 199 tis. obyvatel jsem také položil několik obdobných otázek. Z celkového počtu respondentů, kteří bydlí v Praze (N=471), jich 27 % (N=128) žije v Praze celý život a 73 % (N=343) se do Prahy někdy dříve přistěhovalo. Dalších 79 respondentů uvedlo, že žije v jiném velkém zahraničním městě (především v Bratislavě). Všem respondentům, kteří uvedli, že nežijí celý svůj život v Praze, ani v jiném velkém zahraničním městě, jsem položil otázku, zdali jejich **sexuální orientace měla nějaký vliv na jejich stěhování** do Prahy či jiného velkého zahraničního města. Otázka byla nakonec relevantní pro 407 respondentů, jejichž odpovědi přehledně zobrazuje tabulka 2.

Tabulka 2: Měla tvoje sexuální orientace nějaký vliv na stěhování do Prahy? (či jiného velkého zahraničního města)	N	% podíl	
Ano, byl to hlavní důvod	17	4 %	40 %
Ano, byl to jeden z hlavních důvodů	66	16 %	
Ano, ale byl to vedlejší důvod	82	20 %	
Sexualita měla téměř neznatelný vliv	51	13 %	
Ne, sexualita s tím neměla nic společného	191	47 %	
Celkem	407	100 %	

zdroj: vlastní

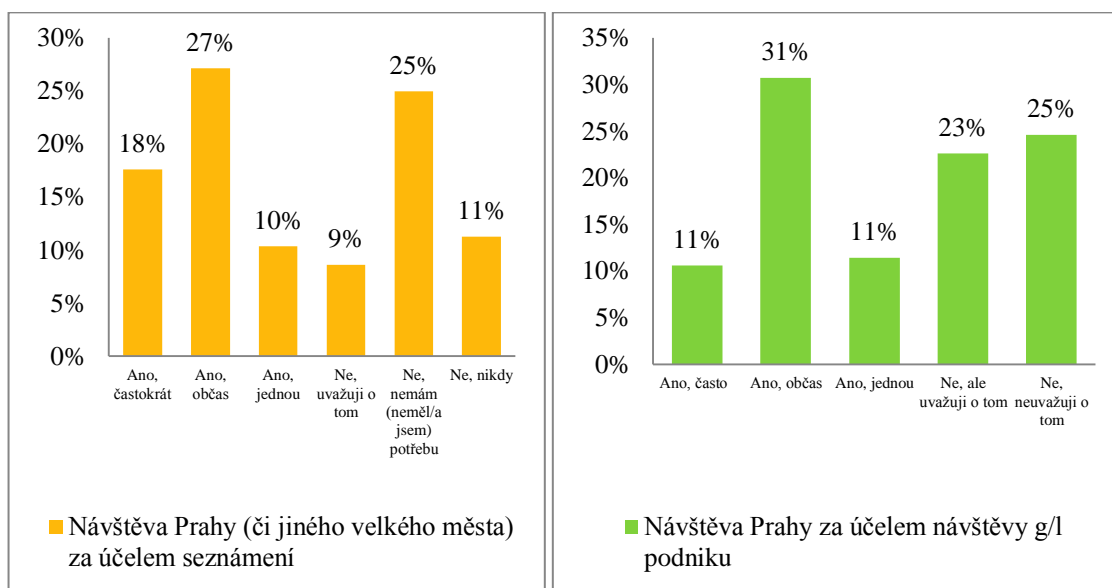
Jak vyplývá z tabulky č. 2 celkem 40 % respondentů, kteří nyní bydlí ve velkém městě (nad 500 tis. obyvatel) připouští, že byli z větší či menší míry motivováni k migraci

z důvodu jejich sexuální orientace. Pro 20 % z nich se dokonce jednalo o hlavní, či jeden z hlavních důvodů.

Respondentům, kteří uvedli, že bydlí v sídlech do 199 tis. obyvatel (N=869), jsem položil dichotomickou otázku (Ano/Ne), zdali někdy **uvažovali o přestěhování** se do Prahy, Brna či jiného velkého města. S velkou převahou 72 % respondentů (626) na otázku odpovědělo kladně a pouze 28 % záporně. Soudím tedy, že velká města mají skutečně značný význam pro LGBTIQ osoby. Obdobně jsem u respondentů bydlících v sídlech do 199 tis. obyvatel zjišťoval, zdali **navštívili velké město za účelem seznámení** či za účelem **navštěvy g/l podniku**⁶⁸. Jak zajímavé výsledky jsem touto otázkou získal, můžete vidět v grafu 7 a 8.

Je tedy možné konstatovat, že zhruba polovina respondentů někdy navštívila nebo navštěvuje město za účelem seznámení a zároveň navštěvuje g/l podniky. Čtvrtina respondentů se zdá být proti návštěvám těchto podniků, je proto potřeba potvrdit, v teoretické části diskutovanou tezi, že queer prostor skutečně nevyhledávají všechny LGBTIQ osoby, ale jen zhruba polovina z nich.

Graf 7 a 8: Návštěva Prahy či jiného velkého města za účelem seznámení či návštěvy g/l podniku

zdroj: vlastní

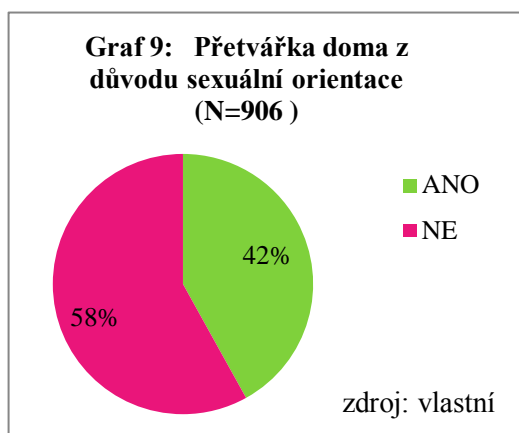
⁶⁸ Pro zjednodušení porozumění otázce jsem používal termín gay/lesby podnik jako jakýkoliv podnik (bar, kavárna, disko, klub, restaurace, hospoda) určené převážně pro gaye a lesby.

4.5. Míra closetovanosti České a Slovenské LGBTIQ populace

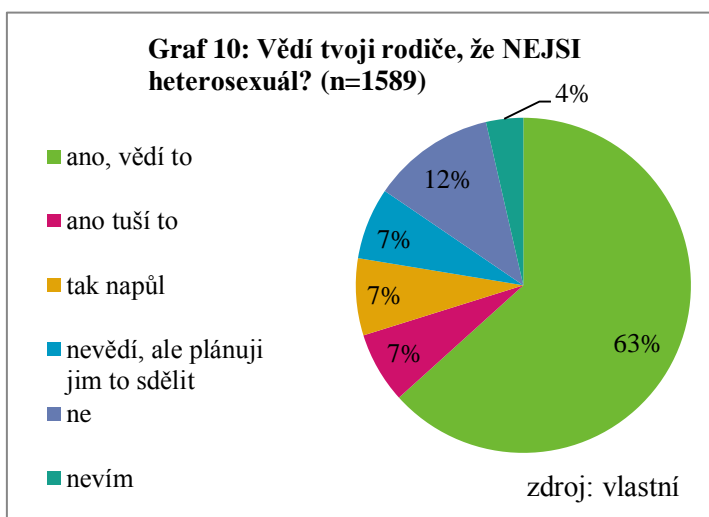
V rámci svého výzkumu jsem se pokusil změřit míru closetovanosti LGBTIQ obyvatel v Česku a posoudit některé geografické aspekty tohoto fenoménu. Protože closet je sociální konstrukt (někteří lidé si ale ani neuvědomují, že žijí v closetu), není možné se na tuto „kvalitu osobnosti“ dotazovat přímo či ji přímo měřit, je ale podle mého názoru možné, na základě stanovených indikátorů nepřímo jeho přítomnost zjišťovat. Následující otázky se snaží skrze queer perspektivu nahlédnout na dichotomii veřejný a soukromý prostor, především pak ve vztahu ke closetu.

Prvním **indikátorem closetovanosti** a do jisté míry také heteronormativity soukromého (domácího) prostředí byla dichotomická otázka: Když se zamyslíš, **přetvařuješ se doma**, protože jsi jinak sexuálně orientovaný/á? Otázka se zobrazila všem respondentům, kteří u otázky - Kterým způsobem bydlíš? – odpověděli - u rodičů, či se spolubydlícími. Uvažoval jsem, že

nositelem heteronormativity jsou lidé a jazyk skrze diskurs, proto jejich přítomnost v určitých prostředích může podmínit closetovanost. V grafu 9 je vidět, že 42 % respondentů žijících s rodiči nebo se spolubydlícími pociťuje potřebu přetvářovat se doma a 58 % nikoliv. Jedná se podle mého názoru o vysoké číslo, které poukazuje na to, že nahlížení queer perspektivou na privátní prostor odhaluje, že pro 42% LGBTIQ osob neplní funkce, které jsem diskutoval v teoretické části. V další otázce jsem se dotazoval všech respondentů, zdali jejich

rodiče, vědí, že **nejsou heterosexuálové (coming-out doma)** – Graf 10.

Z odpovědí vyplývá, že většina respondentů svou sexuální orientaci rodičům netají. Je, ale otázkou nakolik obeznámenost se sexuální orientací ovlivňuje kvalitu života v tomto soukromém prostoru – doma. Velmi specifickou otázkou, na jejíž zhodnocení jsem bohužel nezískal dostatečné množství respondentů, je problematika samoty starších LGBTIQ osob. Tyto osoby jsou častěji bezdětné, nemají tedy často již žádnou rodinu a jejich sociální vyloučení a izolace může nabývat značných rozměrů. Zahrnul jsem proto otázku, která se zobrazila jen respondentům starším 56 let (N=28), zdali se nepotýkají se samotou. Do budoucna je podle mého názoru tento problém aktuální a bylo by vhodné mu věnovat pozornost.

Tabulka 3: Potýkáš se se samotou? (věk nad 56 let N=28)

ano, velmi	2
ano, jen trochu	5
spíše ne	8
vůbec ne	13
celkem	28

zdroj: vlastní

V další části dotazníkového šetření, nazvanou **prostor**, jsem se zaměřil především na heteronormativitu veřejného prostoru a míru closetovanosti LGBTIQ lidí, která je na základě mé hypotézy socio-kulturně prostorově organizována.

Tuto část dotazníku jsem zahájil klíčovou otázkou dotazníku: Do jaké míry si myslíš, že je veřejný **prostor rovnocenný pro lidi z hlediska sexuality**? (tedy možnosti projevení⁶⁹ se podle potřeby či naopak nutnosti se přetvařovat/odpírat si projevy). Respondentům byla nabídnuta 10 bodová škála, kde 1 bod znamenal - naprostou nerovnost a 10 bodů znamenalo naprostou rovnost veřejného prostoru pro lidi z hlediska jejich sexuality. Otázku interpretuji jako **vnímanou míru heteronormativity**

Tab. 4: Míra rovnocennosti veřejného prostoru pro lidi z hlediska jejich sexuality

1 = naprostá nerovnost, 10 = naprostá rovnost	Výsledek
Aritmetický průměr	4,7
Modus	3
Medián	4
Směrodatná odchylka	2,374

zdroj: vlastní

⁶⁹ Otázku jsem doplnil objasňující poznámkou: Například pokud se chtějí navzájem lidé dotýkat, vodit se za ruce, dít si pusy, apod. – jak jsou si lidé podle tvého názoru rovni? (tedy v porovnání s heterosexuály)

veřejného prostoru. Výsledné hodnoty této otázky přehledně ukazuje tabulka 4.

Na základě deskriptivní analýzy rozdílů mezi jednotlivými skupinami sexuální sebeidentifikace, jsem stanovil průměrnou hodnotu pro každou skupinu. Bisexuální ženy mají mírně vyšší skóre (4,88), bisexuální muži (4,58), gayové (4,68) a lesby (4,80). Jednotlivé drobné rozdíly mohou být způsobeny signifikantními věkovými rozdíly mezi jednotlivými skupinami. Vzhledem k tomu, že tato data nemají normální (normálové) rozložení a proměnná je diskrétní⁷⁰ (nespojité), byl opět použit Kruskal-Wallisův test, na základě kterého jsem potvrdil, že mezi skupinami neexistuje statisticky významný rozdíl v hodnocení rovnocennosti veřejného prostoru (H_0).

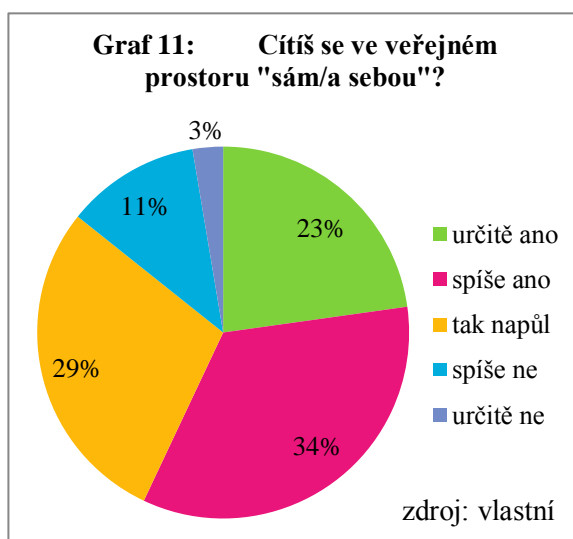
Hodnotit heteronormativitu prostoru na základě zodpovězení jedné otázky nepovažuji za moudré, rozhodl jsem se proto položit respondentům ještě několik (ověřovacích) otázek, které jiným způsobem zjišťovaly obdobnou informaci. Příkladem je otázka:

Cítíš se ve veřejném prostoru „sám/a sebou“⁷¹? Z výsledků vyplývá, že jen 57

% (N=906) respondentů se ve veřejném prostoru cítí samo sebou (viz graf 11). Abych porovnal výsledky obou otázek, vytvořil jsem kontingenční tabulku a provedl Test dobré shody Chí kvadrát, na základě kterého mohu na hladině významnosti (0,001), tedy s 99,9% pravděpodobností prokázat závislost

mezi oběma otázkami. Graf č. 12 přehledně poukazuje, že respondenti, kteří se necítí sami sebou ve veřejném prostoru, hodnotili nižšími body i rovnocennost prostoru a obráceně ti, kteří se cítí zcela sami sebou, hodnotí statisticky (0,001) významně častěji veřejný prostor jako rovnocenný.

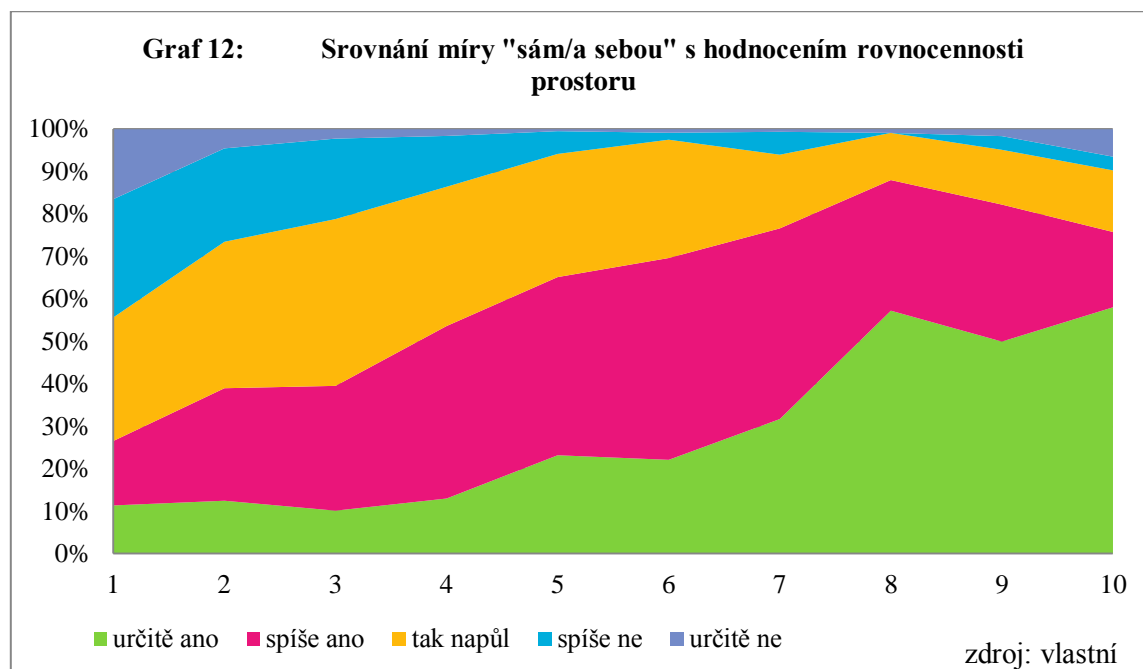
Existuje tu tedy vztah mezi vnímanou mírou heteronormativity prostoru a closetovaností osoby. Pokud bych se zajímal hlouběji, proč tomu tak je, již bych musel opustit rámec geografie a studovat problematiku coming-outu. Zaměřil jsem se ovšem

⁷⁰ Normalita vyžaduje spojitě kvantitativní proměnné.

⁷¹ Otázku jsem doplnil objasňující poznámkou: „sám/a sebou“ z hlediska tvých přirozených potřeb a jejich projevů, především pak těch sexuálních. Například v porovnání s pocitem doma.

na studium heteronormativity prostoru a closet, které jsou podle mého názoru fenomény s geografickými aspekty.

Je zajímavé například srovnat hodnocení respondentů a velikosti sídel, ve kterých bydlí. Na základě kontingenční tabulky s podmíněným formátováním (tabulka 5), je možné vyzorovat, že téměř všichni respondenti ve všech sídlech nezávisle na velikosti hodnotili nejčastěji 3 body, ačkoliv o něco častěji respondenti z menších sídel hodnotí 3 body, nejedná se ale o statisticky významné rozdíly. Nepodařilo se mi tedy prokázat, že velikost sídla statisticky významně ovlivňuje vnímanou heteronormativitu prostředí.

Tabulka 5: Hodnocení rovnocennosti prostoru v závislosti na velikosti sídla

Velikost města	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Míra rovnocennosti prostoru
nad 500	3%	10%	23%	11%	13%	8%	15%	9%	5%	3%	100%
200 - 499	4%	15%	22%	15%	16%	6%	6%	8%	5%	2%	100%
100 - 199	8%	14%	21%	11%	8%	6%	9%	4%	7%	10%	100%
50 - 99	6%	14%	24%	13%	15%	8%	5%	9%	2%	5%	100%
20 - 49	11%	19%	22%	9%	11%	8%	8%	5%	3%	5%	100%
10 - 19	1%	9%	20%	16%	11%	10%	20%	4%	3%	6%	100%
5 - 9	4%	21%	19%	13%	14%	3%	10%	9%	1%	6%	100%
2 - 4,9	4%	12%	27%	18%	16%	4%	9%	5%	2%	2%	100%
do 1,9	6%	11%	25%	10%	20%	10%	7%	5%	3%	3%	100%

zdroj: vlastní

Porovnal jsem také hodnoty v různých věkových skupinách a pokusil jsem se prokázat nějakou změnu, nebo zlepšující se stav, to se ale nepodařilo a musím konstatovat, že věková skupina statisticky významně nijak neovlivňuje hodnocení míry rovnocennosti prostředí, jak ukazuje druhá kontingenční tabulka 6.

Tabulka 6: Hodnocení rovnocennosti prostoru v závislosti na věkové kategorii

Věková skupina	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Míra rovnocennosti prostoru	zdroj: vlastní
<1956	7%	11%	18%	14%	14%	7%	7%	18%	0%	4%	100%	
1956-1965	8%	15%	21%	14%	8%	6%	8%	11%	6%	5%	100%	
1966-1975	7%	16%	16%	8%	17%	8%	11%	9%	5%	3%	100%	
1976-1985	5%	12%	23%	11%	15%	6%	11%	8%	5%	3%	100%	
1986-1996	4%	12%	25%	13%	13%	9%	10%	6%	3%	5%	100%	

Je patrné, že lehce vyšší tendenci v hodnocení míry rovnocennosti prostoru mají starší lidé, považuji to však v tomto případě za nereprezentativní zaujatost výběru, protože věková skupina nad 56 let je reprezentována již jen 28 respondenty.

Vzhledem k tomu, že jsem ve svém dotazníkovém šetření rozlišoval mezi respondenty se **slovenským a českým** občanstvím umožnilo mi to srovnat tyto dvě skupiny z hlediska hodnocení míry rovnocennosti veřejného prostoru. Hypotéza, kterou jsem ověřoval, byla, že se tyto dva vzorky budou v hodnocení lišit, vzhledem ke značně odlišné míře religiozity, která na heteronormativitu prostředí má rovněž nemalý vliv. Rozdíly v hodnocení mezi občany ČR a SR jsem prokázal na hladině významnosti (0,001), s pravděpodobností na 99,99%.

Tabulka 7: Hodnocení rovnocennosti prostoru podle občanství (ČR a SR)

Státní občanství	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Míra rovnocennosti prostoru	zdroj: vlastní
ČR (N=1324)	4%	11%	22%	12%	15%	9%	12%	8%	4%	4%	100%	
SR (N=250)	12%	22%	27%	12%	12%	3%	4%	4%	0%	4%	100%	

Další otázkou ověřující přítomnost closetu ve veřejném prostoru byla otázka, zdali respondenti pociťují **zábrany v projevování své sexuální orientace na veřejnosti**? Výsledkem je 76% podíl respondentů, kteří pociťují někdy zábrany a 24% podíl těch kteří nikoliv. Mezi jednotlivými kategoriemi sexuálních identit respondentů (ani z hlediska pohlaví) jsem nenalezl žádné signifikantní rozdíly.

Aby bylo možné tuto poněkud obecnou otázku zpřesnit, zařadil jsem do dotazníku maticovou otázku, ve které jsem sledoval projevy **closetovanosti** ve veřejném prostoru. Zjišťoval jsem, do jaké míry si LGBTIQ respondenti projevují se svými partnery na **veřejnosti náklonnost**. Zajímal jsem se o celé spektrum možných projevů náklonnosti, se kterými se běžně setkávám ve veřejném prostoru u heterosexuálů (milostné pohledy, nenápadné dotečky, držení se za ruce, polibky, líbání i sex na veřejnosti).

Protože jsem byl v rámci schůzky s předním českým odborníkem na LGBTIQ problematiku (z důvodu zachování anonymity nebudu jmenovat) upozorněn, že specifikem obyvatel v Česku je negativní vztah k projevům náklonnosti na veřejnosti, vytvořil jsem internetovou anketu v rámci mezinárodního serveru⁷² pro výzkum veřejného mínění a (orientačně) ověřil, postoje internetových uživatelů tohoto serveru k líbání na veřejnosti. Jak je vidět v tabulce č. 8, tak z celkového počtu respondentů (N=304) jich má 71 % k líbání na veřejnosti kladný vztah a jen 8 % respondentů má vztah záporný.

Tabulka 8: Jaký je Váš názor na veřejné projevy náklonnosti, například na líbání? (N=304)

Kladný	40 %
Spíše kladný	31 %
Tak napůl	21 %
Spíše záporný	7 %
Záporný	1 %
Celkem	100 %

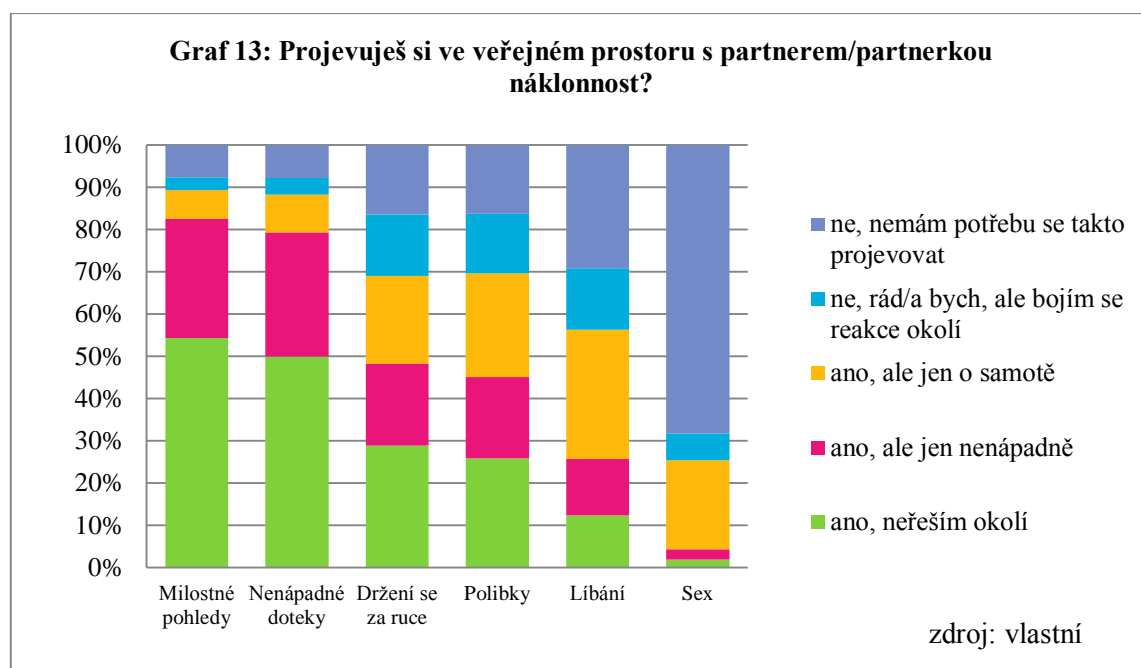
zdroj: vlastní

Zjištění na základě mého dotazníkového šetření značí, že obdobně 71 % respondentů má potřebu líbat⁷³ se na veřejnosti. Jen 12 % se nemá problém (neřeší okolí) na veřejnosti líbat, 44 % tak činí jen nenápadně či o samotě a 15 % respondentů by rádo,

⁷² <http://www.talktochange.com> – je v češtině a má významnou základnu českých respondentů, v bodě kdy byla moje anketa dostupná, jsem ověřil, že byly zastoupeny všechny věkové skupiny.

⁷³ V rámci svého dotazníku rozlišuji mezi polibkem a líbáním, které chápu jako delší „francouzský“ polibek

ale má strach. Dalším příkladem closetovanosti je držení se za ruce. Většina respondentů (84 % %) má tuto potřebu na veřejnosti, ovšem nadpoloviční většina (55 %) tak nečiní otevřeně, nebo má strach (15 %) se takto na veřejnosti projevovat. Obdobně 38 % respondentů nemůže bez zábran pohledět na svého partnera a 42 % má v menší nebo větší míře starosti s nenápadnými doteky. Přehledně výsledky znázorňuje graf 13.

Tyto poměry poukazují především na reálně měřitelnou stránku panoptikonu, sebe-kontrolujícího řádu ustanoveného u jednotlivců v důsledku procesů, které heteronormativizují veřejný prostor.

4.6. Obtěžování a diskriminace na základě sexuální orientace

Ačkoliv je tato problematika pro moji diplomovou práci pouze okrajová, týká se procesů heteronormativizace prostoru – ustavování **panoptikonu**, skrze fyzická napadání, ubližování, šikanu, obtěžování, ale především skrze strach (ze jmenovaných), který stačí k donucení se „stáhnout do closetu“. Z tohoto důvodu jsem se svých respondentů ptal na to, zdali se někdy setkali s některým typem obtěžování na základě sexuální orientace. Zaměřil jsem se na kategorie slovní obtěžování, diskriminaci⁷⁴ či

⁷⁴ Diskriminaci jsem ve svém dotazníku považoval i nepřímou (např. nepříznivou atmosféru, homofobii apod.).

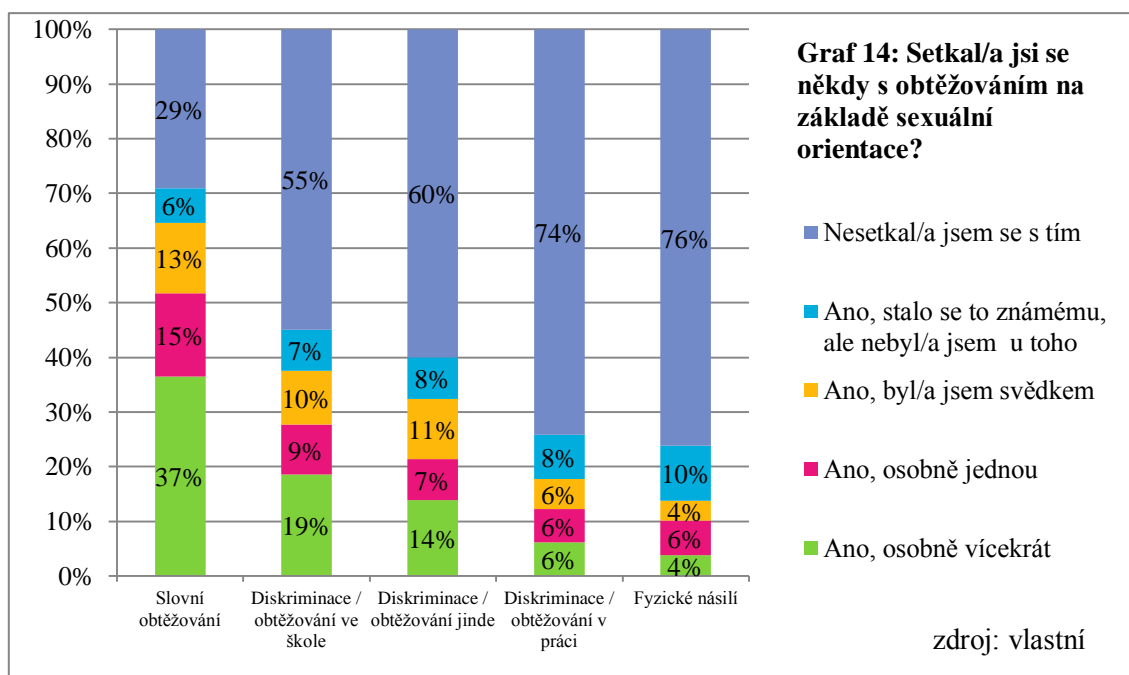
obtěžování v práci, ve škole a fyzické násilí. Respondenti měli také možnost vyjádřit se ke svým zkušenostem, kterou značná část respondentů využila a získal jsem tak velké množství, mnohdy velmi znepokojujících výpovědí, které poukázaly na to, že procesy heteronormativizace prostoru nejsou pouze nenásilné (Valentine, 1996). Proto se domnívám, že strach z diskriminace či vlastní zkušenost s ní, významnou měrou přispívá k uvalení sebe-omezujícího panoptikonu a tedy k produkci prostorů, ve kterých se LGBTIQ lidé uchylují do svých closetů. Konkrétním prostorům a místům se věnuji v další části práce.

Problematika diskriminace, obtěžování a zločinů z nenávisti motivovaných na základě odlišné sexuální orientace byla v Česku již několikrát studována (Procházka, Janík, Hromada, 2003; Pechová, 2009). Na základě výsledků celoevropského výzkumu veřejného mínění⁷⁵ se Česko řadí mezi nejtolerantnější státy v Evropě. Podle výsledků této studie je rozšíření diskriminace na základě sexuální orientace v Česku 22% a na Slovensku 27% (pro srovnání např. v Německu 36%, Švédsku 56% a ve Francii 61% - evropský průměr je 47 %). Výzkum poukazuje na zajímavou přímou úměru mezi mírou udané diskriminace a procentuálním podílem lidí, v daném státě, které mají nějakého LGBTIQ kamaráda. Z tohoto pohledu si již tak dobře v Česku nevedeme s 20 % lidí⁷⁶, kteří mají LGBTIQ kamaráda, na Slovensku se pak jedná o 15 % lidí (evropský průměr je 38 %). Podíl LGBTIQ přátel mají naopak lidé nejvyšší v Nizozemsku (68 %), Francii a Švédsku (po 59 %). Na základě těchto údajů pak soudím, že míra (vnímané) diskriminace je do značné míry podmíněna informovaností obyvatel a jejich kontakty s LGBTIQ lidmi. Na základě těchto údajů si nemyslím, že 22% rozšířenost diskriminace v Česku, oproti 54% v Nizozemsku jsou srovnatelné informace, vypovídající o různé vnímavosti tohoto problému v České a Nizozemské populaci.

Výsledky mého šetření je možné přehledně vyčíst z grafu 14.

⁷⁵ Discrimination in the EU in 2009, Report, Special eurobarometer 317 (European commission, 2009).

⁷⁶ Sociologický Ústav AV ČR (2005) ve svém výzkumu z roku 2005 uvádí, že 43% Čechů zná osobně nějakého homosexuála. Pravděpodobně je ale takto velký rozdíl způsoben rozdílem ve významu: mít kamaráda a znát osobu.

Nejčastější zjištěnou formou diskriminace na základě sexuální orientace je **slovní obtěžování**, se kterým se osobně setkalo (opakovaně či jednou) celkem 52 % respondentů (z toho v 53 % lesbických žen, 41 % bisexuálních žen, 42 % bisexuální mužů a 52 % gayů), 13 % respondentů bylo osobně svědkem a 6 % o této diskriminaci ví od známého. Jen 29 % respondentů se s tímto typem diskriminace a obtěžování ani nepřímo nesetkalo.

„U jednoho z hetero podniků jsem byl společně s pár přáteli slovně napaden, až jsme museli onen podnik opustit. Vyběhli pak ještě za náma, ale naštěstí nás bylo víc, tak si nic netroufli.“ (G1984)⁷⁷

„Jako hudebník s tím v podstatě nepřijdu do styku. Rád bych ale zdůraznil, že mezi Vídní (především její liberální a uměleckou částí) a Prahou pociťuju velký rozdíl. Pokud se v Praze vedou dva muži za ruce, cítí na sobě desítky očí a musí to vydržet. A agresivní chování včetně násilí (jak slovní tak fyzické) znám taky spíš z Čech. Vídeň ale je taky jiná než zbytek Rakouska.“ (G1978)

Respondent popisuje velmi výmluvně i heteronormativní nátlak jako „pocit desítek očí na sobě...“, zároveň se zmiňuje i o socio-kulturní prostorové (Vídeň/Praha) organizaci tohoto fenoménu.

⁷⁷ V závorkách je sebe-identifikace respondenta L-lesba/G-gay/BŽ-bisexuální žena/BM-bisexuální muž, číselná informace je rok narození respondenta.

Pravděpodobně jako důsledek vyšší sociální viditelnosti a nižší tolerance heteronormativity vůči gayům a bisexuálním mužům se muži na základě testu Chí kvadrát signifikantně (0,01) častěji setkávají s **fyzickým násilím**. Osobně (jednou nebo opakovaně) se s fyzickým násilím setkala 11 % gayů a 10 % bisexuálních mužů. Lesbické ženy a bisexuální ženy se naopak s tímto typem násilí setkaly „jen“ ve 4 %. Otestoval jsem také závislost prevalence zkušenosti s fyzickým násilím u respondentů, podle toho, zda si na veřejnosti se svým partnerem projevují náklonnost (držení se za ruce). Respondentů, kteří se setkali s fyzickým násilím a neřeší okolí, když se chtějí s partnerem držet za ruku, byli na hranici statistické významnosti (hladina 0,1-0,05), tedy s 90-95 % pravděpodobností častěji fyzicky napadáni (v 35 %). Ostatní respondenti, kteří se drží za ruce jen nenápadně či o samotě, byli napadáni méně často v 16 % resp. v 19 %. Respondenti, kteří nemají potřebu se takto projevovat (nebo jsou nevědomě closetováni) byly napadáni jen v necelých 10 % případech.

„Konkrétně se L-kamarádka stala obětí znásilnění, poté, co opustila taneční parket hetero diskotéky,“ (BŽ1986)

„Tak zažil jsem to, že mě někdo zmlátil a to tím, že si se mnou dojednal schůzku a pak tam čekal ještě s dalšíma klukama a oni mě dokopali tak, že jsem byl skoro na vozíku“ (G1983)

„Pocházím z malého města na Moravě. Když se to o mně celé město dozvědělo, tak jsem měl potom potyčku s pár magorama a dostal jsem na budku“ (G1983)

Podobné rozdíly mezi muži a ženami jsou i v případě **obtěžování ve škole**, které je u nás, na základě výsledků, druhým nejčastějším typem obtěžování z hlediska sexuální orientace. 16 % lesbických žen a 17 % bisexuálních žen bylo ve škole osobně (jednou či opakovaně) obtěžováno. Bisexuální muži byli ve škole obtěžováni ve 28 % případů a s nejvyšší 31% mírou se setkávají gayové. Tato signifikantně (0,01) častější prevalence obtěžování u mužů ve škole, může být vysvětlena pozdějším nástupem coming-outu u lesbických a bisexuálních žen, díky kterému nejsou v tomto citlivém období ještě v takové míře jako gayové, vystaveny nátlaku heteronormativní instituce jakou školní prostředí je (Pechová, 2009). Diskusi heteronormativity školního prostředí se věnuji v teoretické části věnované škole.

„Vyšlo najavo, že som homosexuál (na základe úniku informácii z PC), stretol som sa s urážkami, invektívami a posmeškami najhrubšieho zrna, čo trvalo prakticky celú strednú školu“. (G1987)

Heteronormativita a diskriminační prostředí škol je v současnosti již identifikovaným problémem, který má značné, již teoretické části diskutované, dopady na psychický (i somatický) vývoj mladistvých. Zřídka diskutovaným problémem jsou dopady heteronormativity tohoto prostředí na vyučující ve školách, kteří mohou také samozřejmě být LGBTIQ lidmi.

„Ve veřejném prostoru a na internetu jsem byl několikrát častován nevhodnými výrazy (teplouš, buzerant, buzna). Ve škole jsem byl asi dvakrát terčem obtěžujících poznámek, ovšem nikoli v pozici žáka, nýbrž jako učitel, a to dokonce na vysokoškolské půdě (sic!). Nutno dodat, že šlo o pražskou soukromou VŠ. Jindy jsem byl zástupcem zřizovatele školy vyzván, abych dohlédl na to, že jeden z kolegů, který je otevřený gay, nebude "propagovat homosexualitu" (o mně to tenkrát nevěděli).“ (G1964)

Pro informativní srovnání výsledků ohledně obtěžování a diskriminace na regionální úrovni, uvádím tabulku 9, kde jsou také uvedeny výsledky dvou předchozích průzkumů v ČR. Na komparativní analýzu není v této práci, která se nevěnuje pouze diskriminaci prostor.

Tabulka 9:
Diskriminace

	Tento výzkum 2011	Výsledky podobných studií ⁷⁸				
		ČR 2009	ČR 2003	Polsko 2007	Slovinsko 2006	Maďarsko 2008
Počet respondentů	1589	496	267	1002	443	1122
Verbální obtěžování	52 %	35 %	38 %	50 %		
Školní obtěžování	28 %	21 %				41 ⁷⁹ %
Fyzické násilí	10 %	11 %	15 %	17,6 %	24 %	

zdroje: vlastní; další viz poznámka pod čarou

⁷⁸ ČR 2009 (Pechová, 2009), ČR 2003 (Procházka, Janík, Hromada, 2003), Polsko (Abramowicz, 2007), Slovinsko (Švab a Kuhar, 2006), Maďarsko (Takács a kol., 2008).

⁷⁹ Průměr z hodnot pro ZŠ, SŠ a VŠ.

V rámci stanovování prevalence closetovaných respondentů v různých prostorech (tedy socio-kulturní prostorové organizovanosti closetu) a posuzování míry heteronormativity jsem v další části dotazníku zařadil několik polo-uzavřených otázek, které sloužily k lepšímu porozumění míry vnímané heteronormativity prostoru a s ní související closetovanosti LGBTIQ respondentů.

Tabulka 10:

Místa, na kterých se cítíš zcela bez zábran, sám/a sebou:

	ANO	NE
Doma, návštěvy přátel, na chatě	88%	12%
Park, příroda	65%	35%
Gay/lesby hospoda, restaurace, bar, kavárna	60%	40%
Gay/lesby klub, disko	58%	42%
Kulturní prostory (muzea, galerie, památky, divadla, opery, koncerty a jiné hudební akce)	45%	55%
Obchodní a zábavní centrum (včetně multikin, fastfoodů a obchodních domů)	42%	58%
Čajovna, literární kavárna	34%	66%
Ulice, náměstí	32%	68%
Pracoviště	31%	69%
„Hetero“ hospoda, restaurace, bar, kavárna	29%	71%
Škola, univerzitní půda	29%	71%
Sportoviště (fitness centrum, bazén,...)	25%	75%
V blízkosti gay/lesby podniku	24%	76%
V hromadné dopravě	22%	78%
„Hetero“ klub, disko	20%	80%
Církevní prostory	8%	92%

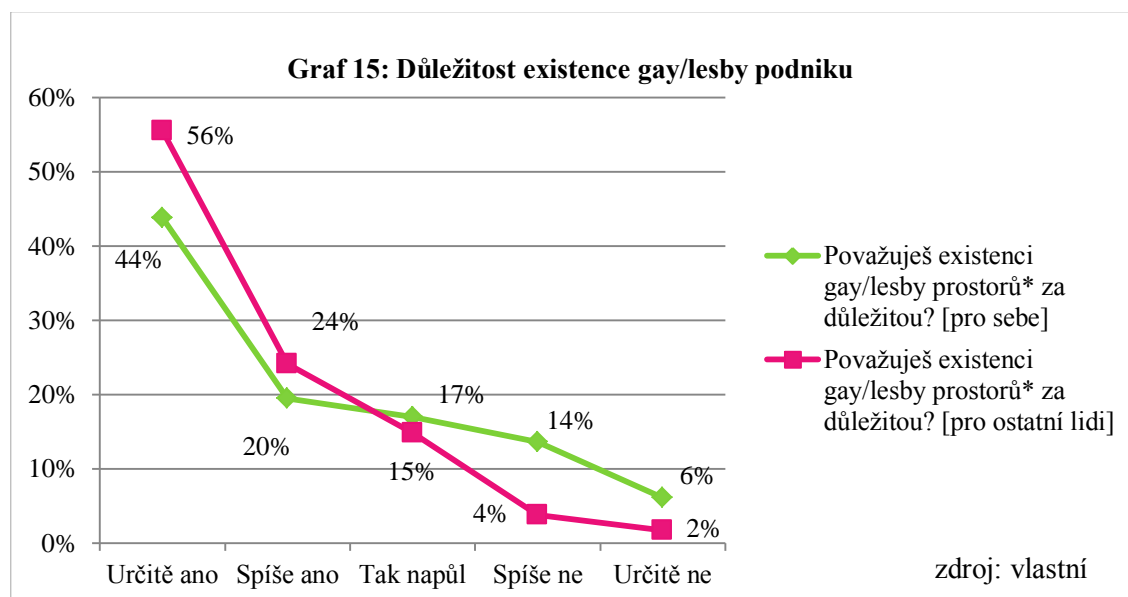
zdroj: vlastní

Na základě tabulky č. 10, je možné vidět, že nadpoloviční většina respondentů se cítí bez zábran a sama sebou jen ve svém **soukromém prostoru (doma, na návštěvách a na chatě)**, v parcích či přírodě a v queer prostorech (g/l klubech, restauracích i v blízkosti těchto prostorů). Je ovšem důležité tyto informace vidět v kontextu již zmiňované „přetvářky doma“ a otevřenosti vůči rodičům či přátelům, respondenti, kteří bydlí s rodiči či spolubydlícími prožívají přetvářku ve 42 % případů. Výsledky tedy potvrzují, že queer prostory mají skutečný význam tzv. rozšířeného closetu⁸⁰. Výsledky naznačují, že se respondenti cítí zcela bez zábran s velkým odstupem 88 % pouze doma, oproti 65 % v přírodě (kde mohou být respondenti často sami). Na základě ověření

⁸⁰ Prostoru, ve kterém je možné „odhodit masku“, být „sám sebou“ navzdory nutnosti být closetován mimo tento prostor.

statistickým testem Chí kvadrát pro kontingenční tabulku, jsem prokázal statisticky (99,99% pravděpodobnost, hladina významnosti 0,001), významné rozdíly v odpovědích respondentů – týkajících se kategorie doma. Respondenti bydlící s rodiči se v 79 % případů cítili doma bez zábran, ti co bydlí se spolubydlícími, v 87 % odpověděli kladně a ti, kteří bydlí sami nebo se svým partnerem (v obou případech v 97 % uvedli, že se cítí doma sami sebou). Je tedy podle mého názoru možné prokázat, že proces heteronormativizace prostoru domova je významně ovlivněn performativní (opakující se akty, které ustavují prostor jako heteronormativní) produkcí tohoto prostoru lidmi, kteří se v něm nacházejí. Respondenti, kteří jsou ve svém closetu i doma, v tomto prostoru neprojevují svou sexualitu a nepřispívají k narušení dominantní heteronormativní produkci prostoru, se nemohou se tedy doma cítit bez zábran a „sami sebou“.

Vzhledem k tomu, že veřejný prostor a v různé míře i soukromý prostor (domov) je heteronormativní, potřeboval jsem v rámci své diplomové práce ověřit hypotézu, zdali respondenti považují existenci queer prostorů za důležitou. Zařadil jsem tedy otázku, která se neptala pouze na důležitost existence g/l prostorů pro respondenta, ale také na to, zda respondenti považují existenci těchto prostorů za důležitou pro ostatní lidi. K tomuto pragmatickému rozlišení mě vedla především vědomost, že queer prostory přestávají být respondenty často (jak upozornila např. Matejskova, 2007) v určitém věku navštěvovány. Výsledky podporující tuto hypotézu jsou zobrazeny v grafu č. 15.

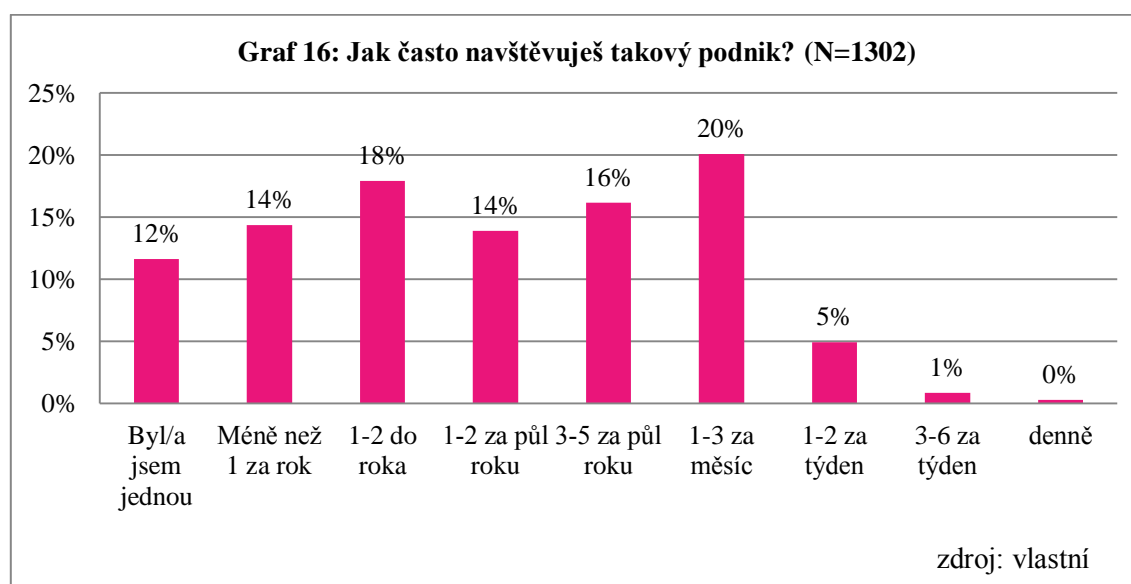

V obou případech značný podíl (80% pro ostatní a 64 % pro sebe) respondentů považuje existenci gay/lesby prostorů za důležitou. Existují statisticky významné rozdíly (0,01) mezi lesbami, které ze 75 % považují existenci těchto prostorů za důležitou oproti 62 % gayů.

Je ale možné, že je tento rozdíl způsoben výrazně vyšším zastoupením gayů ve výběru (N=1178), než lesbických žen (N=241), které mohou být reprezentantky určité dosažitelnější a aktivnější komunity. Přikláním se pak spíše k vysvětlení, že statisticky významně mladší ženy v souboru, které (vzhledem k mladšímu věku) mají potřebu a možnost navštěvovat tyto prostory častěji.

Existují také statisticky významné rozdíly (na hladině 0,001) v hodnocení důležitosti (pro sebe) gay/lesby podniků, mezi respondenty, kteří podnik někdy navštívili (v 67 % je důležitý) a mezi respondenty, kteří nikdy v žádném nebyli (pro 47 % je důležitý).

Proč je ale pro LGBTIQ lidi existence queer prostorů, zde g/l podniků, důležitá? Na tyto otázky jsem se pokusil najít odpovědi v další části dotazníku, ve které jsem nejprve potřeboval zjistit, kolik procent respondentů takový podnik vůbec někdy navštívilo a jak často do takových podniků respondenti chodí. Z výsledků vyplývá, že převážná část, celkem 82 % (N=1302) respondentů, někdy takový podnik navštívilo. Představu o tom, jak často takový podnik respondenti navštěvují, podává graf 16.

Častěji než 1x za měsíc navštěvuje takový podnik čtvrtina (26 %) respondentů, je třeba ale uvážit, že pouze respondenti z velkých měst (51 % respondentů je z měst větších než

100 tis. obyvatel), mají takové podniky v dosahu. Nejčastějším důvodem (necelých 10 %), proč respondenti nenavštívili g/l podnik byla jeho přílišná vzdálenost, nedostupnost takového podniku nebo nedostatek příležitostí k jeho navštívení. Hypotézu, která zjišťovala závislost četnosti návštěv g/l podniků a velikosti sídla, ve kterém respondent bydlí, se mi podařilo na 99,99% prokázat (0,001 hladina významnosti). Z tabulky č. 11 je možné vyčíst nejenom to, že častěji si mohou dovolit navštěvovat g/l podnik jen obyvatelé velkých měst, ale také rostoucí stupeň normalnosti rozložení, kdy s odbouráním nedostupnosti takového podniku a nákladů spojených s jeho navštívením zůstává frekvence návštěv na rozhodnutí LGBTIQ osoby, které mají charakter normálního rozložení – málo respondentů ho navštívilo jen 1x a málo ho navštěvuje každý týden.

Tabulka 11: Srovnání procentuálních zastoupení frekvencí návštěvnosti g/l klubů a velikosti sídel, ze kterých respondenti pocházejí.

<i>velikost sídla v tis.</i>	<i>do 1,9</i>	<i>2 - 4,9</i>	<i>5 - 9,9</i>	<i>10 - 19</i>	<i>20 - 49</i>	<i>50 - 99</i>	<i>100 - 199</i>	<i>200 - 499</i>	<i>nad 500</i>
jen jednou	16%	19%	18%	19%	20%	14%	11%	10%	6%
max. 2 x 6 měsíců	56%	51%	61%	53%	60%	50%	56%	35%	39%
max. 1x za měsíc	25%	30%	18%	22%	18%	34%	30%	44%	46%
častěji	2%	0%	2%	6%	1%	3%	4%	11%	9%

zdroj: vlastní

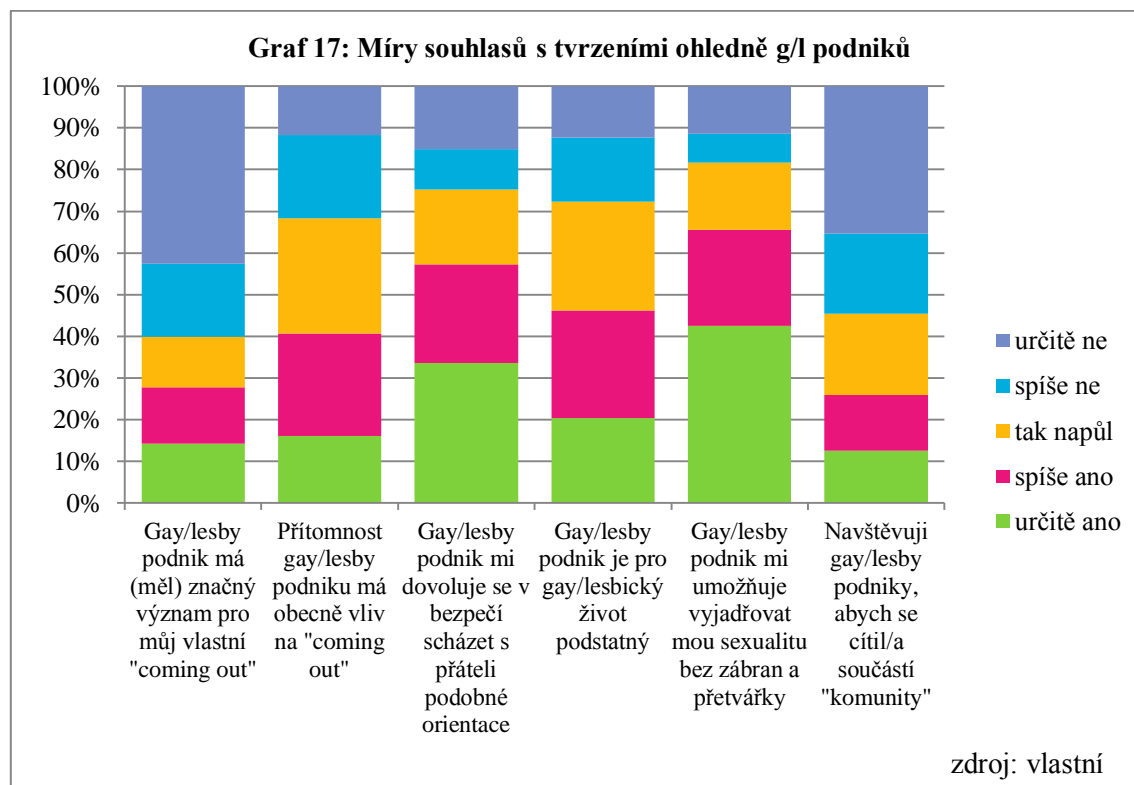
Za povšimnutí stojí častější návštěvnost g/l podniků u respondentů, kteří jsou ze sídel do 5 tisíc obyvatel, tento jev vysvětlují na základě přítomnosti mnohých suburbánních zón a satelitních sídel v okolí velkých měst, které je také po stránce služeb obsluhují. Respondenti z těchto měst tedy mají v dojížděkové vzdálenosti dostupné g/l podniky.

Další maticovou otázkou, kterou jsem v dotazníku použil, byli respondenti vyzváni k posouzení míry souhlasu s tvrzeními, které se týkaly g/l podniků. Ke každému tvrzení (tabulka 12) jsem do závorek přidal zobecněnou funkci, která byla mimo vlastní souhlas s tvrzením, v pozadí zjišťována. Zobecněním „queer funkce“ myslím, obecně anti-heteronormativní funkci, kdy queer je protikladem k (hetero)normativnímu. Označením heteronormativita mám na mysli, vnímanou heteronormativitu, čili nezbytnost existence těchto queer (nenormativních) prostorů. Frází „Coming out of the closet“ mám na mysli funkci usnadňující jedinci opustit svůj closet a alespoň si ho rozšířit na queer prostor.

Tabulka 12: Tvzení týkající se gay/lesby podniku	Zobecněná hypotetická funkce
Gay/lesby podnik má (měl) značný význam pro můj vlastní "coming out".	<i>(Coming out of the closet, Queer funkce)</i>
Přítomnost gay/lesby podniku má obecně vliv na "coming out".	<i>(Coming out of the closet, Queer funkce)</i>
Gay/lesby podnik mi dovoluje se v bezpečí scházet s přáteli podobné orientace.	<i>(Rozšířený closet)</i>
Gay/lesby podnik je pro gay/lesbický život podstatný.	<i>(Heteronormativita)</i>
Gay/lesby podnik mi umožňuje vyjadřovat mou sexualitu bez zábran a přetvářky.	<i>(Rozšířený closet)</i>
Navštěvuji gay/lesby podniky, abych se cítil/a součástí "komunity".	<i>(Queer funkce, Closet)</i>

zdroj: vlastní

Jak je vidět v grafu 17, tak nejvyšší míru souhlasu respondenti udali u tvrzení, že spojují s funkcí g/l podniku jako **rozšířeného closetu**, kdy podnik umožňuje LGBTIQ lidem vyjadřovat jejich sexualitu (65%) a scházet se v bezpečí s přáteli podobné sexuální orientace (58 %).

Funkci g/l podniku jako místa, jež ovlivňuje coming out, respondenti z větší části nepotvrdili. Pouze 26 % respondentů navštěvuje g/l podniky kvůli pocitu náležitosti do g/l komunity, to do jisté míry naznačuje slabou organizovanost LGBTIQ komunity v Česku.

Která další místa a prostory však hrají významnou roli v životě LGBTIQ lidí? Kde se cítí bez zábran, kde tráví volný čas, která místa považují za podstatná pro seznámení, a ve kterých místech se setkávají s jinými LGBTIQ osobami? Za předpokladu, že je prostor heteronormativní, nesplňuje pro LGBTIQ základní funkce, bojí se v něm svobodně sexuálně projevit, nemohou se v něm uvolnit, atd. pak hypotetizují, že tento prostor nebude ani LGBTIQ osobami využíván do takové míry jako ostatními lidmi. Tyto hypotézy jsem se pokusil ověřit na základě baterie několika otázek, ve kterých jsem nabídl standardizovaných 13-16 různých prostorů, ve kterých by mohli respondenti nejraději trávit volný čas, kde by se mohli seznamovat či kde by mohli posoudit důležitost míst podle potřeby setkávat se s ostatními gayi a lesbami. Není ale možné v rámci omezeného prostoru diplomové práce, vyčerpávajícím způsobem vyhodnotit všechna získaná data, proto se zaměřím na několik nejzajímavějších zjištění, která poukazují na určité specifčnosti LGBTIQ populace⁸¹.

Dotazoval jsem se například **na místa, ve kterých respondenti nejraději tráví svůj volný čas**, uvažoval jsem, že heteronormativita prostoru a closetovanost se projeví v prostorových preferencích trávení volného času. Z výsledků jsou nejzajímavější zjištění, že z 89 % respondenti nejraději tráví volný čas doma, 73 % v přírodě a z 58 % v kulturních prostorech jako jsou muzea, galerie, památky, divadla, opery, koncerty atd. Všechna další místa jsou již preferována respondenty v méně než polovině případů (např. obchodní a zábavní centra 38 %, „hetero“ hospody, restaurace, bary či kavárny z 34 % atd.). Zajímavým zjištěním bylo, že jen čtvrtina respondentů nejraději tráví volný čas v queer podnicích. Dovolím si to interpretovat na základě dosavadních zjištění především tak, že respondenti nemají zájem být v closetech ani v queer prostorech, chodí do nich pouze z důvodu hegemonické heteronormativity, která jim neumožňuje např. „bez rizika“ obtěžování či napadení přirozeně projevit své já. Respondenti nemají zájem o setrvání v closetech, nejraději tráví volný čas jinde než v queer prostorech a nepřipouštějí si vůbec existenci closetu (citace, že o něm mnohdy ani

⁸¹ Dovolím si poznamenat, že bezvadné zobecnění není zcela možné kvůli, již diskutovanému nepravděpodobnostnímu charakteru metodiky výběru.

nevíme). Výpovědi respondentů toto potvrzují, protože mnoho respondentů zanechalo poznámku ohledně toho, že se díky dotazníku skutečně poprvé zamyslelo nad tím, jakým způsobem vlastně žijí⁸².

Další otázkou jsem zjišťoval, která místa jsou podstatná pro seznámení LGBTIQ lidí. V této otázce jsem použil 16 standardizovaných odpovědí, mezi nimiž byla i volba poměrně nestandardní – internet. To jak významný vliv má kyberprostor pro LGBTIQ komunitu jsem naznačil v teoretické části předpokladem, že se jedná o populaci s vyšší internetovou gramotností, která je pravděpodobně způsobená tím, že LGBTIQ lidé dokázali poměrně rychle využít výhod komunikace přes internet a do jisté míry tím nahradili potřebu vytváření queer prostoru. Těmto aspektům se podrobněji věnuji v závěru empirické části. Nejdůležitějším „místem“ pro seznámení je podle 87 % respondentů právě internet. Nadpoloviční většinu pak získávají již jen queer prostory reprezentované možnostmi gay/lesby klub, disko (55 %) a gay/lesby hospoda, restaurace, bar, kavárna (55%). V rámci této otázky je zajímavé ještě zjištění, že pro 7 % respondentů mezi podstatná místa k seznámení patří holandy⁸³, toalety a jiná „tajná“ setkávací místa. Tento typ tajného queer prostoru je již od dob legalizace homosexuality a jejího vyškrtnutí ze seznamu nemocí na ústupu (u nás od cca 90 let 20. století), přesto však považuji tento 7% údaj za zajímavý. V další otázce, ve které jsem zjišťoval, která místa jsou podle respondentů podstatná pro setkávání gayů a leseb, pak již jednoznačně dominovaly všechny typy queer prostorů – (queer) internet (83 %), gay/lesby klub, disko (83 %), gay/lesby hospoda, restaurace, bar, kavárna (83 %) i gay/lesby parády⁸⁴, festivaly (55 %). Za zmínku stojí, že holandy, toalety a jiná „tajná“ setkávací místa v tomto případě již označilo za důležité 19 % respondentů.

Co z uvedených zjištění vyplývá? Že je veřejný prostor heteronormativní a lidé se uchylují nejčastěji do svých domovů, do kyberprostoru (který jim umožňuje komunikovat se svými LGBTIQ přáteli, či se seznamovat), či do queer prostorů, které jim umožňují „beze strachu“ dočasně opustit (či spíše) rozšířit svůj closet a seznamovat se či komunikovat otevřeně se svými přáteli.

⁸² V dotazníku se ale nikde neobjevila slova jako heteronormativita či closet, všechny tyto fenomény jsem měřil na základě zjednodušených položek, které byly vhodné pro respondenty.

⁸³ Dříve v Praze například letná a hlavní nádraží – místa známé za účelem možnosti anonymního setkávání.

⁸⁴ queer (gay) pride, queer pochody hrdosti

4.7. Měření vnímané heteronormativity modelových prostorů

Nyní se dostávám k části dotazníkového šetření, ve které jsem se pokusil zcela experimentálně změřit míru vnímané heteronormativity v několika vybraných modelových prostorech. Část s těmito otázkami jsem považoval za náročnou, proto jsem ji umístil do poloviny dotazníku, kdy by respondenti měli být ještě dostatečně koncentrováni, aby s co nejmenší chybovostí vyplnili požadované otázky. Koncepce položky dotazníku byla založena na postupném prohlížení sady 19 fotografií o dostatečném rozlišení, které mělo umožnit respondentovi „vžít se“ do situace na fotografii a následně ji co nejpresněji ohodnotit.

Vyplnění této sady otázek bylo nejdelší částí dotazníkového šetření. V úvodu této sekce jsem se pokusil co nejstručněji vysvětlit respondentům zadání. Požádal jsem je, aby se na fotografie nejprve pozorně podívali, „vžili se do ní“ (nejlépe jako kdyby se v situaci nacházeli s partnerem či partnerkou). Poté byli respondenti vyzváni, aby na desetibodové škále ohodnotili míru (1 min. – 10 max.), do jaké by se v místě na fotografii uvolnili či sexuálně projevovali podle jejich vlastní potřeby, kterou by na konkrétním místě pociťovali (jednalo se o relativní hodnocení subjektivit).

U každé fotografie jsem zobrazil respondentům ještě jednu škálu, kterou jsem určil k tomu, aby každý respondent odhadl míru uspokojení potřeb u „běžného heterosexuála⁸⁵“. Zajímal jsem se tedy nejen o míru uspokojení potřeb respondenta, ale také o jím vnímaný rozdíl (mezi sebou a „běžným heterosexuálem“) v daných modelových místech. Tento rozdíl, je totiž podle mého názoru možné interpretovat jako hodnocení heteronormativity daného prostoru.

Použitá metodika byla poměrně složitá, ale poskytla poměrně zajímavé informace o vnímané heteronormativitě prostoru. Souhrnná data zobrazená v grafu č. 18 byla získána na základě vydělení sumy rozdílů v obou hodnocených škálách (*šk1 a šk2*) u všech respondentů s celkovým počtem respondentů (vzorec níže). Výslednou hodnotu jsem nazval indexem heteronormativity prostoru (I_{HP}). Jehož záporné hodnoty značí vysokou heteronormativitu prostoru a kladné hodnoty značí, že v prostoru respondenti udávají vyšší vlastní míru uspokojení, než kterou předpokládají u „běžného

⁸⁵ Nechal jsem respondenty představit si zcela individuálně „běžného“ heterosexuála, protože jsem se snažil získat především informaci o vnímané heteronormativitě

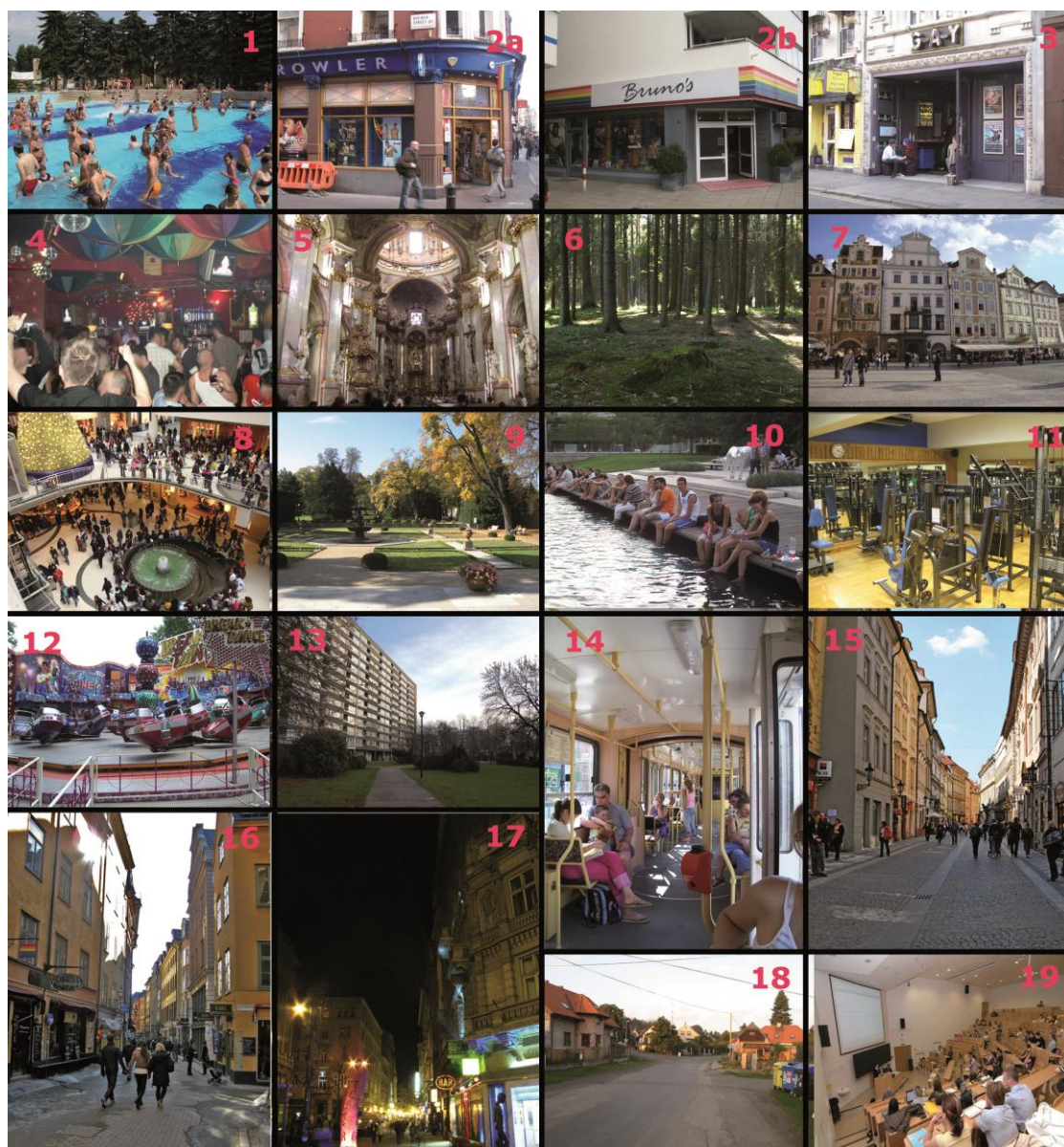
heterosexuála“. Za ideální stav považuji 0, která značí sexuální neutralitu prostoru, tedy nepřítomnost normy – možná ideální queer prostor.

$$I_{HP} = \frac{\sum šk1 - šk2}{n}$$

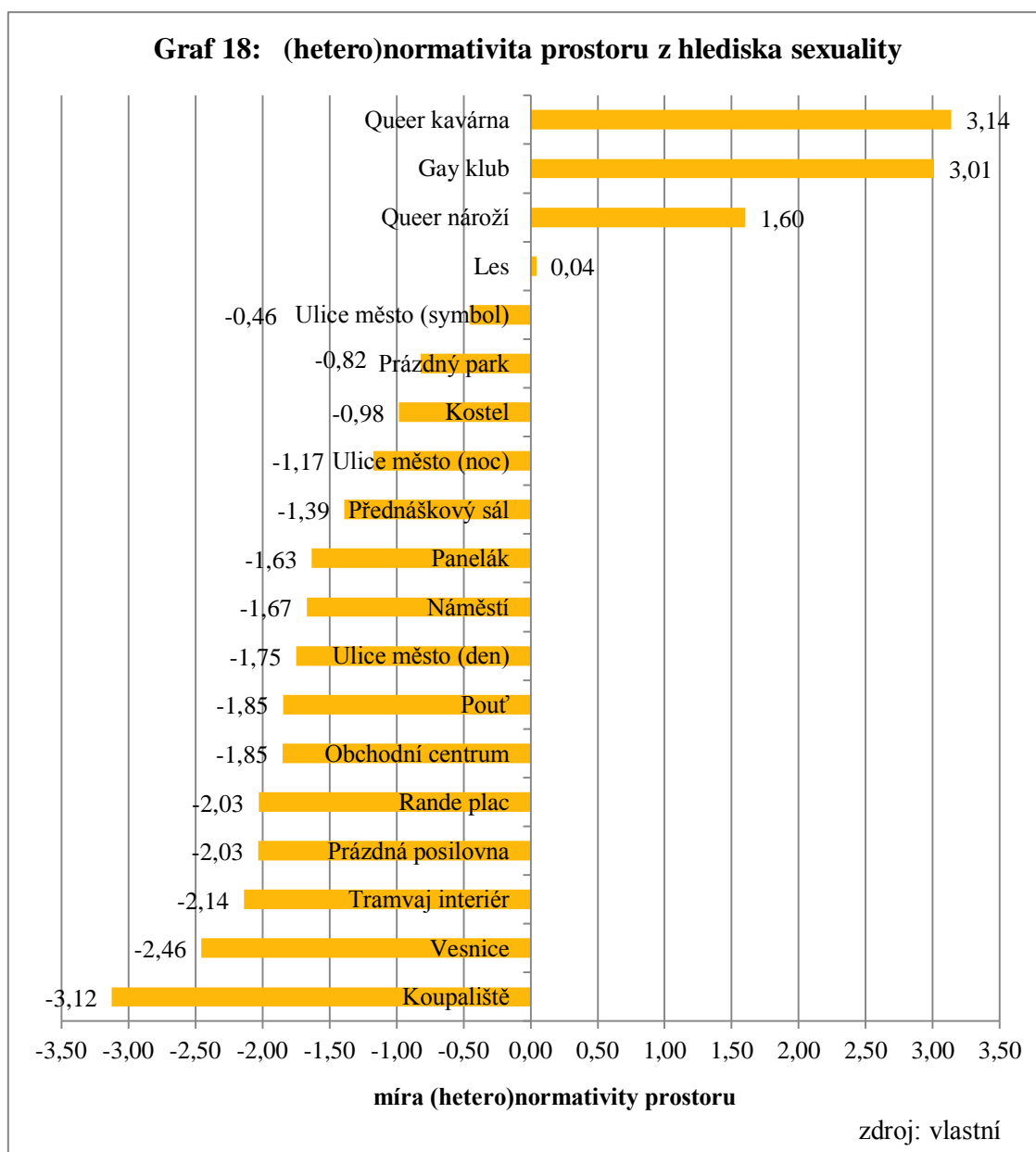
Všech 19 fotografií jsem vybíral s rozvahou, aby reprezentovaly co nejpestřejší škálu nejen městských, exteriérových, ale i interiérových modelových prostorů, u kterých jsem považoval za důležité (a zajímavé) stanovit jejich heteronormativitu. Fotografie (les) byla použita jako referenční, měla zjišťovat, jak přesně respondenti hodnotí rozdíly mezi jednotlivými sexualitami, jestli nejsou zaujatí předsudky či nepřeceňují rozdíly. Předpokladem byla nepřítomnost sociálních konstrukcí v prostoru lesa a očekával jsem zde tedy minimální rozdíly v míře uspokojení potřeb v obou škálách. Skutečně jak je vidět celkovém přehledném grafu 18, fotografie lesa splnila svoji referenční funkci, když rozdíl (I_{HP}) v obou škálách činil jen zanedbatelných 0,04 bodů. V souboru modelových prostorů se nacházely celkem 3 fotografie, které byly vyfoceny v queer prostorech – fotografie mladíků sedících proti sobě ve venkovním stolku u kavárny s nápisem G-A-Y (I_{HP} 3,14 bodů), fotografie z párty v gay klubu (I_{HP} 3,01 bodů) a složená fotografie dvou nároží (z Berlína a Londýna), na kterých byly zachyceny pro LGBTIQ osobu zcela jasně rozlišitelné⁸⁶ queer obchody (I_{HP} 1,6 bodů). Bylo pro mě zajímavým zjištěním, že respondenti vyplňovali nižší míru uspokojení potřeb „běžného heterosexuála“ v queer prostorech než u sebe. Nemám dostatek informací, abych toto mohl korektně posoudit, zdali tomu je tak kvůli představě „běžného heterosexuála“ jako osoby heterosexistické, v queer prostoru nesvé či nesmělé, nebo zdali si respondenti skutečně myslí, že queer prostory naopak produkují normu, která omezuje heterosexuály. Toto zjištění je třeba do budoucna ověřit především kvalitativním výzkumem.

⁸⁶ Queer symbolika je velmi rozmanitá. Mezi nejvýznamnější symboly patří duhová vlajka, růžový trojúhelník, sekýra labrys, atd.

Obrázek 3: Miniatury 19 použitých fotografií

zdroje: vlastní fotografie autora

Další skupinou fotografií byly zachycené ekvivalentní městské ulice z center několika velkoměst obdobné velikosti (Praha, Budapešť a Stockholm), volil jsem různorodá města především kvůli tomu, abych mohl v co největší míře odstranit možné zaujetí ze vztahu k místu. Fotografie z Prahy zachycovala městskou ulici ve dne, fotografie z Budapešti městskou ulici v noci a fotografie ze Stockholmu městskou ulici ve dne s rozeznatelnou duhovou vlajkou, značící na fotce nezachycený queer podnik. Ověřoval jsem tím například, zdali noc, ovlivňuje skrze změnu socio-kulturního složení obyvatelstva a vyšší anonymitu prostředí (tma) vnímanou míru uspokojení potřeb. Skutečně rozdíl mezi ulicí ve dne (-1,75 bodů) a ulicí v noci (-1,17 bodů) existuje, pokud porovnáme, jak citlivě respondenti hodnotili body u referenční fotografie lesa

s rozdílem, který je zaznamenán na ulici ve dne a v noci, pak usuzuji, že se nejedná o náhodný, ale významný rozdíl. Toto by však bylo potřeba v dalším výzkumu potvrdit. Velkým překvapením pro mě byl rozdíl, který respondenti uvedli mezi ulicí ve dne (-1,75 bodů) a obdobnou ulicí, na které byla navíc viditelná duhová vlajka (-0,46 bodů). Jedná se o velmi významný rozdíl, který naznačuje na význam symboliky v prostoru. Hned po lese se tento prostor ulice s duhovou vlajkou stal druhým poměrně neutrálním měřeným místem. Průměrné hodnoty udané u této fotografie byly 5,9 bodu, u respondentů a 6,4 u jejich odhadů. Pro srovnání stejné hodnoty pro ulici ve dne bez symbolu (4,9/6,6). Toto je podle mého názoru mimořádně důležité, protože se může jednat o první měření socio-kulturního dopadu gay symboliky v prostoru. Mají-li queer symboly v prostoru vliv na vnímanou heteronormativitu prostoru mohou také do značné míry působit proti closetovanosti LGBTIQ osob, tj. jaksí destabilizovat panoptikon. Je ale otázkou, jakým způsobem bude queer symbolika fungovat bude-li s ní obeznámena široká veřejnost. V současnosti si podle mé vlastní zkušenosti příliš velká část české veřejnosti duhovou vlajku nespojí se sexuálními menšinami, jedná se tedy o symboliku closetu, která „tajně“ informuje obeznámené se svou spřízněností. Valentine (1996) například hovoří o těchto tzv. nepatrných značkách „jinakosti“, které podle ní nejsou heterosexuály „čteny“ ani chápány. (Valentine, 1996, str. 151)

Fotografie přednáškového sálu měla zjistit míru vnímané heteronormativity prostoru vysokoškolské posluchárny. Jedná se o prostory, ve kterých se tradičně vyskytuje značné množství mladých, vzdělaných (a tedy tolerantnějších) lidí. Výzkumy z roku 2009 a 2008 (Pechová, 2009; Takács a kol., 2008) poukazují na nižší míru diskriminace na vysokých školách než na školách středních a základních, hodnota vnímané heteronormativity, která je jedna z nejnižších toto zjištění potvrzuje.

4.8. Kyberprostor, komunita a queer události

Pro stanovení míry možné sociální segregace (Benedeck, 2005; Levine, 1998) sexuálních menšin jsem respondenty požádal, aby udali procentuální podíl svých LGBTIQ kamarádů a svých „hetero“ kamarádů. Jednalo se o okrajovou otázku, kterou jsem pouze chtěl vyvrátit jakoukoliv semknutost v „komunitě“. Výsledný průměrný poměr 35 % LGBTIQ kamarádů ku 65 % „hetero“ kamarádů nenasvědčuje sociální segregaci. Poměry, které panovaly ve velkých městech USA v 60. a 70. letech v USA,

ovlivňovaly socio-kulturní organizaci prostoru natolik, že zde bylo možné, v tehdejší kontextu, vytvářet studie gay ghett. V Česku je ale situace odlišná. Slovo **komunita** jsem dal do uvozovek záměrně, protože mi nebylo jasné, jestli v Česku něco takového jako gay či lesbická komunita existuje. Autoři píší o rozdílu mezi slovy menšina a komunita (Beňová a kol., 2007), kde za člena komunity se člověk musí sám pokládat, ale členem sexuální menšiny je automaticky. V dotazníku jsem se zvlášť mužů a zvlášť žen (jiná kategorie sebe-identifikace měla přístupné obě otázky) dotázal, zda se cítí součástí gay resp. lesbické komunity. Z výsledků vyplývá, že z respondentů se jen 57 % žen cítí součástí lesbické komunity a jen 54 % mužů se cítí součástí gay komunity. Jedná se tedy o slabší nadpoloviční většinu. K doplnění obrazu ohledně gay resp. lesbické komunity jsem ženám resp. mužům položil dvě další otázky, ve kterých jsem zjišťoval jakou měrou vnímají sílu⁸⁷ gay resp. lesbické komunity a její veřejnou viditelnost. Průměrné výsledky respondentů v 10 bodových škálách (1 min. – 10 max.) přehledně ukazuje tabulka 13:

Tabulka 13: Viditelnost a síla g/l komunity		
	gay	lesbická
síla komunity	5,6	6
viditelnost komunity	5,6	4,6
zdroj: vlastní		

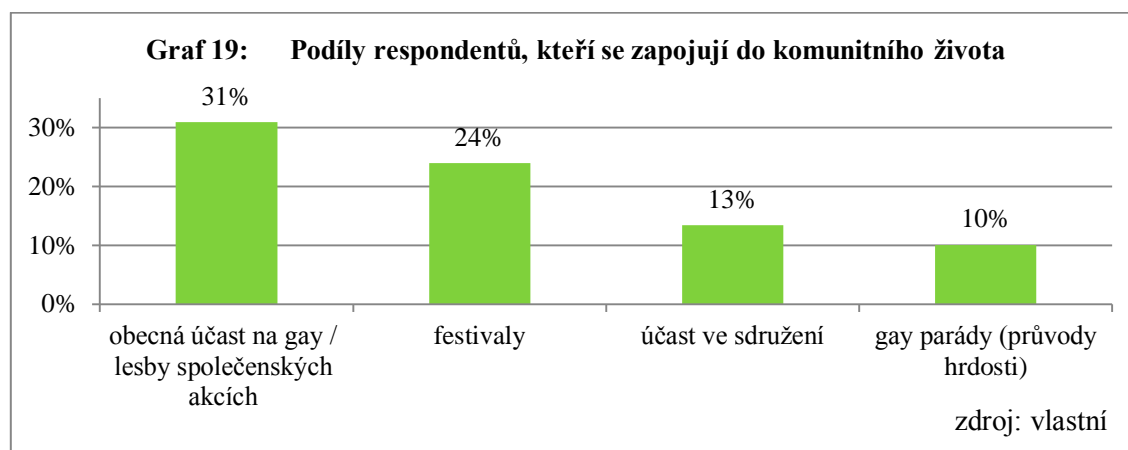
Abych byl schopen stanovit podíl aktivně se zapojujících účastníků do života komunity a zpřesnit uvedený údaj vypovídající spíše o „pocitu sounáležitosti s LGBTIQ komunitou“ nežli o podílu komunitně aktivních členů, navrhl jsem otázku, která rozlišila mezi aktivními a pasivními členy komunity. Navíc díky této otázce mohu zpřesnit informaci o svém vzorku, který se na základě grafu 19, jistě neskládá z aktivistické elity jak někteří kritici metody snowball poznamenávají (k této situaci dochází, je-li metoda nevhodně použita).

Okrajově jsem se ve své diplomové práci zabýval problematikou **gay parád** (průvodů hrdosti, queer pride). Tyto občasné (často periodické) queer události⁸⁸ jsou charakteristické oslavou rozmanitosti a jinakosti lidské sexuality ve velkých městech.

⁸⁷ Ohodnot' na škále, jak vnímáš sílu gay/lesbické komunity (schopnost sebe-prosazování se a soudržnost) a její veřejnou viditelnost.

⁸⁸ První gay pride byla oslavou vzpoury po tzv. Stonewallském incidentu v New Yorku, 1969 (Bell & Valentine, 1995)

Jak jsem diskutoval v teoretické části, tak z hlediska queer teorie se jedná o události, které mohou dočasně narušit (destabilizovat) heteronormativitu veřejného prostoru, jež ve své podstatě může vést k dlouhodobějšímu „queerování“ prostoru a snížení jeho heteronormativity.

V Česku a také v dalších státech střední, jihovýchodní a severovýchodní a východní Evropy jsou ovšem názory na tuto událost značně nejednotné a v současnosti na toto téma probíhá velmi živá mediální diskuse.

Praha má tento rok (v první polovině srpna 2011⁸⁹) poprvé ve své historii, takovouto událost hostit, což rozbouřilo veřejnou diskuzi, do které jsem se po oslovení ČT (Česká Televize) v pořadu Q také zapojil a prezentoval v něm (dne 15. 4. 2011), v díle věnovaném gay parádám⁹⁰ (pride), předběžné výsledky otázky věnované gay parádě. Poukázal jsem na nejednotnost názoru na tyto události v rámci LGBTIQ populace. Dále jsem hovořil o problematice stereotypní mediální prezentace LGBTIQ populace, kdy zvláště během těchto průvodů hrdosti kamera často vyhledává pouze excentrické a extravagantní účastníky, přitom přinejmenším stejnou část méně výrazných LGBTIQ lidí ponechává bez povšimnutí.

Ve svém dotazníku jsem mimo otázky prezentované v ČT, které se budu věnovat dále, položil také otázku, která ověřuje, zda respondenti ví co jsou gay parády a otázku, zjišťující zkušenosti respondentů s účastí na gay parádách (v Česku či v zahraničí). Kromě 6 % respondentů (N=102) všichni vědí, co jsou gay parády. Následující

⁸⁹ <http://www.praguepride.cz/>

⁹⁰ Záznam vysílání je přístupný na <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10121061347-q/211562210900013/> (21.4.2011)

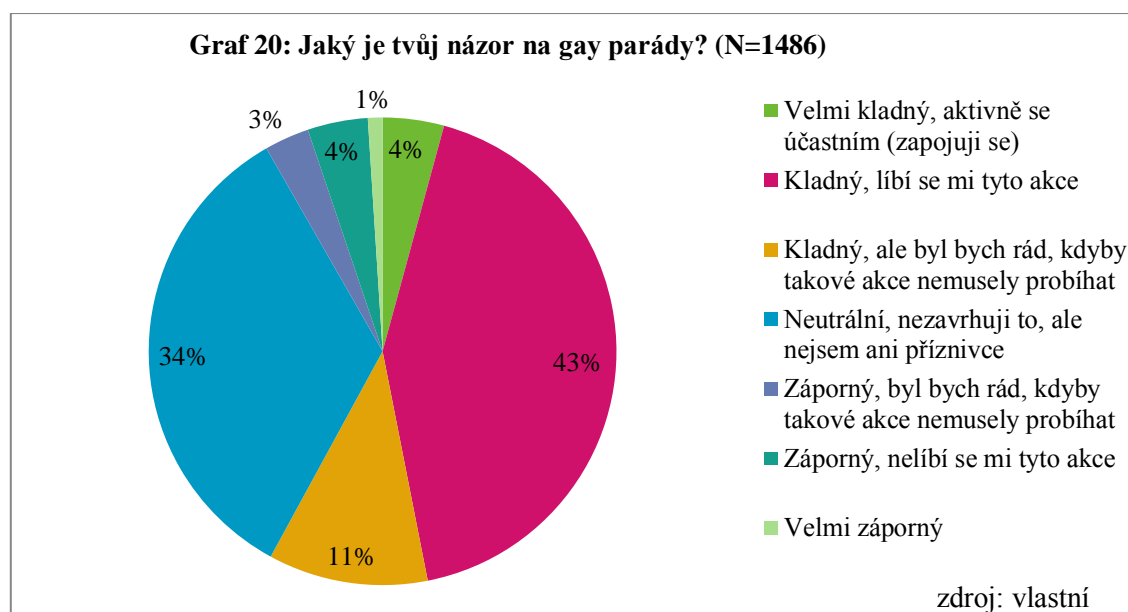
informace týkající se gay parád se vztahují jen k respondentům, kteří věděli, co gay parády jsou (N=1487).

Tabulka 14: Navštívil/a jsi někdy gay parádu v ČR nebo v zahraničí?

	Podíl
Ano, v ČR i v zahraničí	4 %
Ano, jen v ČR	7 %
Ano, jen v zahraničí	10 %
Ne, ale chci se účastnit tento rok	17 %
Ne, neplánuji účast	31 %
Ne	30 %
Celkem	100 %

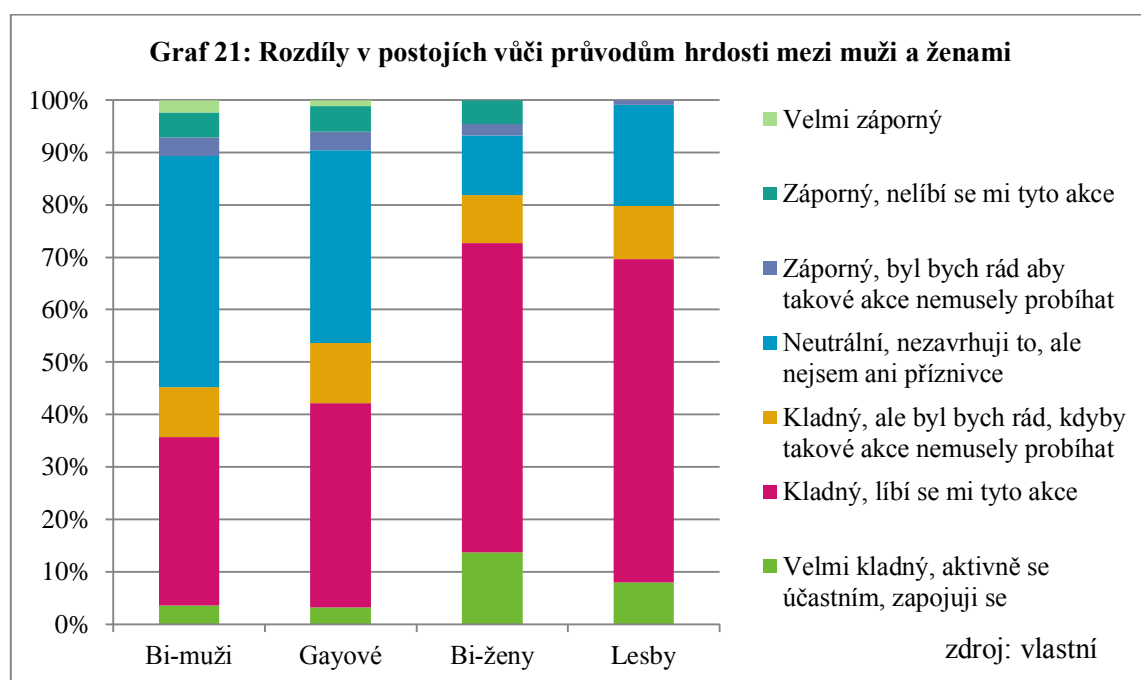
zdroj: vlastní

Jak vidíme v tabulce 14, tak celkem 21 % respondentů mělo již nějaké předchozí zkušenosti s účastí v gay průvodech hrdosti (z toho 4 % v ČR i v zahraničí, 7 % jen v ČR a 10 % jen v zahraničí), 17 % respondentů se nikdy neúčastnilo, ale plánuje se tento rok účastnit a 61 % respondentů odpovědělo, že takové události nenavštívilo nebo ani neplánují účast. Předběžné výsledky otázky zjišťující postoje LGBTIQ respondentů (N=1420) ke gay průvodům hrdosti jsem prezentoval na ČT2 v pořadu Q, v grafu č. 20 je možné prohlédnout si konečné výsledky (N=1486).

Zajímavé a statisticky významné (0,001) rozdíly, ověřené na základě testu dobré shody Chí kvadrát pro kontingenční tabulku, jsem objevil v odpovědích mezi ženami a muži. Kladný postoj ke gay parádám mají ženy v průměru ze 71 % (bisexuální ženy 73 %,

lesby 70 %), ale muži v průměru pouze z necelých 40 % (bisexuální muži 36 %, gayové 42 %). V grafu 21 jsou tyto rozdíly přehledně zachyceny. Tyto statisticky významné rozdíly mohou být způsobeny signifikantními rozdíly ve věku jednotlivých skupin, ale také skutečně aktivnějšími postoji žen (o kterých jsem byl informován mimo jiné v hloubkovém rozhovoru s předním českým gay aktivistou⁹¹) v boji o lidská práva, z hlediska jejich nižší sociální stigmatizace, obecně vyšší toleranci vůči lesbickému soužití, než k soužití homoeroticky orientovaných mužů a poněkud opožděný, ale o to intenzivnější lesbický aktivismus. Jedná se však o nedostatečně podložené domněnky.

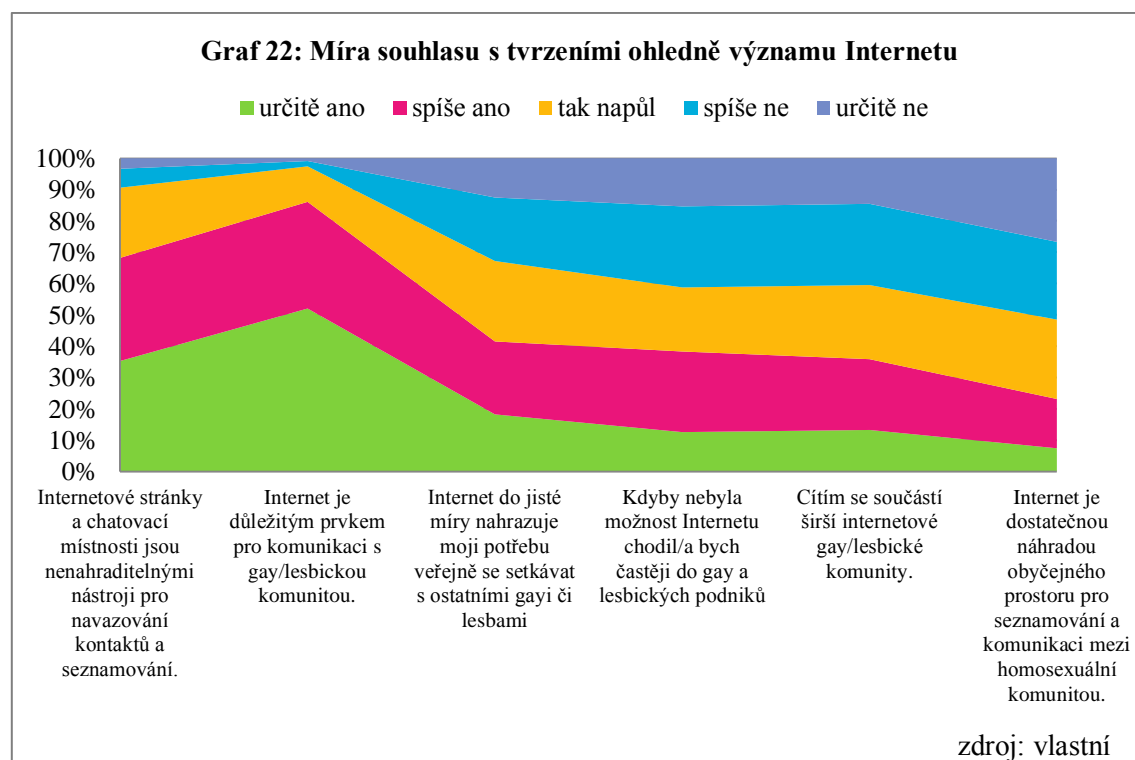
V poslední částí dotazníkového šetření jsem ověřoval vliv internetu na prostorovou organizaci queer prostorů. Činil jsem tak především z důvodů zájmu o porozumění regionální situace v Česku, kde díky značnému rozšíření internetu od poloviny 90. let došlo k přesunutí mnoha funkcí (socializace, seznamování, nakupování, atd.) do kyberprostoru. Vytvořil jsem maticovou otázku, ve které jsem zjišťoval míru souhlasu respondentů se šesti tvrzeními, které se týkaly internetu. Přehled tvrzení uvádím v tabulce 15. Protože se v rámci diplomové práce zabývám heteronormativitou prostoru a mírou closetovanosti české LGBTIQ populace, považoval jsem za důležité lépe porozumět vlivům, které internet na prostorovou organizaci může mít. V tabulce 15 proto přehledně uvádím obecné vlivy, které jsem tvrzeními sledoval. Spojením výrazů kyberprostor a closet jsem vytvořil termín **kybercloset**, který, podle mého názoru,

⁹¹ Jež zůstává kvůli korektnosti zachování anonymity všem respondentů anonymní.

výstižně popisuje prostorový dopad tohoto způsobu socio-kulturní organizace. Výsledky jsou přehledně znázorněny v grafu 22.

Tabulka 15: Tvrzení týkající se Internetu

Tvrzení	Zobecněný sledovaný význam
Internetové stránky a chatovací místnosti jsou nenahraditelnými nástroji pro navazování kontaktů a seznamování.	(význam kybersocializace)
Internet je důležitým prvkem pro komunikaci s gay/lesbickou komunitou.	(význam LGBTIQ kybersocializace)
Internet do jisté míry nahrazuje mojí potřebu veřejně se setkávat s ostatními gayi či lesbami.	(rozšířený closet – kybercloset)
Kdyby nebyla možnost internetu chodil/a bych častěji do gay a lesbických podniků.	(rozšířený closet – kybercloset)
Cítím se součástí širší internetové gay/lesbické komunity	(význam LGBTIQ kybersocializace)
Internet je dostatečnou náhradou obyčejného prostoru, pro seznamování a komunikaci mezi homosexuální komunitou.	(rozšířený closet – kybercloset)

Jak je z výsledků vidět, internet má především význam socializační, usnadňuje seznamování a nalezení vhodného partnera.

V důsledku closetovanosti populace, není menšinová sexuální orientace v prostoru příliš viditelná, značné množství lidí má zábrany a raději nad sebou uvalují panoptický dohled, než aby se vystavili riziku, které existuje a je respondenty vnímáno v heteronormativním prostoru. Necelých 40 % respondentů připustilo, že pokud by neexistoval internet, navštěvovali by častěji queer podniky, znamená to tedy, že kyberprostor do jisté míry nahrazuje potřebu LGBTIQ lidí sdružovat se v queer prostorech, může to být také jedním z důvodů proč tak vysoké procento respondentů nejraději tráví volný čas doma, kde mají internetové připojení. Na jednoznačně položenou otázku, zdali internet se svým kyberprostorem dostatečně nahrazuje „obyčejný prostor“ však kladně odpovědělo jen 23 % respondentů. Soudím tedy, že closetovanost LGBTIQ osob není stav, ve kterém se cítí respondenti pohodlně, jen prozatím nemají odvalu vyjít ze svého closetu a projít tzv. veřejným „coming outem“, protože diskriminace na základě sexuální orientace a zločiny z nenávisti nejsou pouze vzácnými jevy, ale realitou v heteronormativním prostoru.

5. ZÁVĚR

V rámci své diplomové práce, jsem se pokusil čtenářům otevřít perspektivu, která byla možná mnohým doposud skryta. Problematicováním prostoru jako něčeho, co je produkováno každodenními akty, chováním, zvyky a projevy lidí jsem se pokusil poukázat na to, že prostor je konstruován, produkován ve formě norem a významů, které jsou budovány a vymáhány lidmi.

Příkladem v mé práci byla sexuální norma – heteronormativita. Vysvětlil jsem, že heteronormativita je nejen produkována skrze performativní akty lidí, ale je také udržována jistým sebe-kontrolním systémem, který jsem přirovnal k jakémusi všemocnému panoptikonu, stroji jež ovládá všechny včetně těch, kteří ho ovládají. Jinými slovy ti, kteří jsou heterosexuální, musí splňovat jeho normy stejně tak jako ti, kteří nejsou. Povětšinou není potřeba nenásilných pohledů, civění ani nadávek k tomu, aby osoba s menšinovou sexualitou skryla své touhy a nevyjadřovala navenek nic ze své

sexuality – skryla se do closetu, žila dvojí život. Vyjádření náklonnosti je však potlačováno i jinými reálnými hrozbami, jako je obtěžování, diskriminace či zločiny z nenávisti. Ačkoliv legislativní ochranu v Česku LGBTIQ lidé mají, např. v podobě antidiskriminačního zákona, není podle mých respondentů jednoduché stát se odvážlivcem, který „začne žít“, opustí svůj closet a vystaví se málo pravděpodobnému, avšak nikoliv nereálnému nebezpečí, které v heteronormativním prostoru existuje. Výzkumy veřejného mínění ukazují, že Česko je velmi tolerantním státem, ve kterém diskriminace není vysoká, je však otázkou do jaké míry jsou tyto výsledky ovlivněny nezájmem veřejnosti, považovat LGBTIQ otázky za důležité. Informovanost o existenci dobře ukrytých až neviditelných - closetovaných osob může vést k přehlížení těchto problémů, takovému přehlížení, které se projevuje problémy například ve školách.

Děti a mladiství jsou nejzranitelnějšími členy společnosti, jsou závislí na ostatních, na jejich ochraně, vybočují-li však z normy (nemusejí být ani menšinově orientovaní), jsou často obětmi verbálního, ale i jiného obtěžování, mají horší studijní výsledky, problémy se začleněním se do kolektivu, s hledáním přátel apod. Všechny tyto problémy pak mohou vést k psychickým problémům, alkoholismu, bezdomovectví, či dokonce k sebevraždě. Poukázal jsem na to, že tato problematika začíná být ve značné míře řešena jak v Česku, tak i na „západě“, na úrovni kurikulárních dokumentů, ve kterých je potřeba dbát na pozitivní prezentaci menšinové sexuality, odstranění patologizujících či tabuizujících přístupů, které přispívají k funkci dnešních škol, potažmo jejich prostoru jako heteronormativní instituce.

Ve své práci jsem nepřímě dekonstruoval binární dvojici veřejný a soukromý prostor. Upozornil jsem, že ačkoliv má sexualita být údajně „schována v soukromí“, je ve skutečnosti všudypřítomná, neviditelná (většinou nevnímaná) a heterosexuální. Menšinová sexualita ovšem není neviditelná, je velmi viditelná, sexualizovaná, kdy prostý dotek dvou lidí stejného pohlaví vyvolává u některých lidí nepříjemné pocity, spustí heterosexistickou reakci nebo je podnětem k napadení těchto osob. Menšinová sexualita je postavena mimo sexuální normu produkovanou v prostoru - heteronormativitu. Realitu této konstrukce dokazují mé výsledky ohledně obtěžování, diskriminace či násilí. Nyní je možné představit si odlišnost reality každodenního života LGBTIQ lidí, tedy život různých lidí v prostoru, ve kterém se mnozí přetvařují, bojí se projevit si byť jen nenápadně náklonnost, schovávají se ve svých domovech nebo v prostorech, kde se nevyskytují ostatní lidé. Odhalením mnohých trendů na základě

získaných dat, jistě pochopitelných, jako je stěhování do velkých měst, preference bytových domů, inklinace ke kyber-socializaci, je možné potvrdit closetovanost značné části LGBTIQ populace, touhu po anonymitě, úniku z heteronormativního řádu i potřebu produkovat queer prostor. Mocenské vztahy jednotlivých sexualit ve veřejném prostoru tedy nejsou rovnocenné, tuto nerovnováhu jsem se pokusil ve svém výzkumu i změřit a přinesl jsem první „pionýrské“ výsledky tohoto velmi zajímavého a časoprostorového fenoménu. Na příkladu soukromého prostoru jsem dokázal, že není bezpečným úkrytem pro všechny lidi, že domov pro některé respondenty může být i velmi nepříjemným místem, plný přetvářky a naopak útěk do prostorů queer podniku může ulevit a umožnit sdílet svůj closet s ostatními. Soukromý prostor pak není úkrytem a místem svobody, ale mnohdy pouze místem, kde bydlíme.

Na jedné straně se mnozí LGBTIQ lidé ukrývají ve svých closetech, volí cestu „menšího zla“ – dvojí život před možným nebezpečím v heteronormativní společnosti (diskriminací, obtěžováním) a na druhé straně v socio-kulturním prostoru takto nedochází (nebo dochází málo) k produkci queer prostoru - queer performativitě, která by mohla postupně, díky bezpečí, které je zajišťováno skrze nové zákony (antidiskriminační zákon), destabilizovat prostorovou heteronormativitu a celý kulturní prostor učinit inklusivním pro všechny lidi. Tedy ovlivnit socio-kulturní organizaci prostoru, dekonstruovat sexualitu – možná zcela opustit diskurz sexuality.

Závěrem práce bych chtěl zopakovat, že práce neaspiruje na to předložit komplexní model fungování reality, ale předkládá subjektivní na post-pozitivistickém přístupu založenou studii, ve které jsem se snažil, v rámci co nejlepší přípravy a svých možností, prozkoumat realitu často tabuizované problematiky, sexuality v prostoru. Věřím, že zcela objektivní přístup zaujmout není možné, stejně tak jako zcela obsáhnout tuto komplexní problematiku.

Závěrem bych rád uvedl několik vybraných citací respondentů:

„Byl bych rád, kdyby tenhle dotazník pomohl překonat věčný problém ohledně informovanosti o homosexualitě zbytku společnosti. Protože si myslím, že strach a nenávisť pramení hlavně z nevědomosti, netolerance...“ (G1988)

„Myslím si, že doby, kdy bylo zapotřebí vytvářet nějakou komunitu, jsou pryč. Dnes, když je naše společnost už docela otevřená a liberální, můžeme každý žít po svém a

nemusíme se vyčleňovat z většinové společnosti...být osobním příkladem mezi svými přáteli nabourávat mýty o homosexuálech“. (G1991)

„Vzhledem k mému věku mohu říct, že dnešní gay komunita to má o mnoho lehčí než tomu bývalo dřív a jsem za to rád. Tolerance široké veřejnosti k menšinám je stále lepší a pomalu si zvyká, že gay komunita je její nenahraditelnou součástí“. (G1974)

„Doufám, že se postupem času zlepší vnímání homosexuality veřejností, nejhorší pro mě je když někdo svojí orientaci skrývá, to podle mě k ničemu nevede“. (G1994)

„Coming-out znamená pro budoucí život gaye jediné: už navždy na něj bude okolí nahlížet jako na homosexuála, tedy na prvním místě bude oznámkován jako tvor s menšinovou sexuální orientací, a teprve pak ho okolí ohodnotí i z jiných pohledů. Zatímco většinový heterosexuál není svým okolím prvotně vnímán jako tvor s určitou sexuální orientací“. (G1973)

„Určitě si dokážeš představit, že pro LGBTIQ lidi není nic horšího než bydlení na malé vesnici“. (L1992)

„Vzkaz pro všechny "váhavé střelce"... Nesnažte se jít proti své přirozenosti, proti svým vnitřním pocitům...mě se holky líbily už od jeslí, jenže jsem si myslela, že to v sobě dokážu "zlomit" ...bohužel nešlo to, jen jsem ublížila člověku, který si to vůbec, ale vůbec nezasloužil..."vzala" jsem 20let života, úžasnému človíčkovi...nežili jsme spolu jako manželé, ale spíš jako bratr se setrou...a jednoho dne řekl dost!... a já se konečně zbavila pocitu viny, že mu nedávám tolik, kolik by si zasloužil. Nedělejte nic, co sami necítíte jen proto, že to od vás okolí očekává..." (L1970)

6. POUŽITÁ LITERATURA

ABRAMOWICZ, M. (2007): Situation of bisexual and homosexual persons in Poland 2005 and 2006 report. Warsaw: Campaign Against Homophobia and Lambda Warsaw, Warszawa, 84 s.

AITCHINSON, C. (1999): New cultural geographies: the spatiality of leisure, gender and sexuality. *Leisure Studies*, 18, č. 1, s 19–39.

ACHILLES, N. (1998): The Development of the Homosexual Bar as an Institution. In: B. E. Peter M. Nardi, *Social Perspectives in Lesbian and Gay Studies A Reader*. Routledge, London, s. 175-182.

ALVESSON, M. (2008): Reflecting on Reflexivity: Reflexive Textual Practices in Organization and anagement Theory. *Journal of Management Studies*, 45, č. 3, s. 480-501.

ALTMAN, D. (2001): *Global sex*. The University of Chicago Press, Chicago, 216 s.

AMERICAN PSYCHOLOGICAL ASSOCIATION, INC. (1991): Avoiding Heterosexual Bias in Language. *American Psychologist* , 46, č. 9, s. 973-974.

AMERICAN PSYCHOLOGICAL ASSOCIATION, INC. (2008): *Answers to Your Questions - For a Better Understanding of Sexual Orientation & Homosexuality*. The American Psychological Association, Washington, 6 s.

ANDERSON a kol. (2003): *Handbook of Cultural Geography*. Sage, London, 580 s.

BAGEMIHL, B. (1999): *Biological Exuberance: Animal Homosexuality and Natural Diversity*. St. Martin's Press, New York, 751 s.

BALCOMBE, J. (2006): *Pleasurable kingdom - Animals and the Nature of Feeling Good*. Macmillan science, New York, 274 s.

BALLEGAARD, N. (2009): *Gay and Lesbian Tourism Travel Motivations, Destination Choices and Holiday Experiences of Gays and Lesbians*. Diplomová Práce. Copenhagen Business School, Copenhagen, 127 s.

- BANDITEROVÁ, E. (2005): XY O mužské identitě. Paseka, Praha, 272 s.
- BELL, D., VALENTINE, G. (1995): Mapping Desire - geographies of sexualities. Routledge, New York, 357 s.
- BENŮVÁ a kol. (2007). Analýza situace lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR. Úřad vlády ČR, Praha, 72 s.
- BINNIE, J. (1995): Trading Places consumption, sexuality and the production of queer space. In: D. Bell, & G. Valentine, Mapping desire - geographies of sexualities. Routledge, New York, s. 166-181.
- BOURDIEU, P. (2000): Nadvláda mužů. Karolinum, Praha, 148 s.
- BUTLER, J. (1990): Gender trouble – Feminism and the subversion of identity. Routledge, London a New York, 170 s.
- BRICKELL, CH. (2000): Heroes and Invaders: gay and lesbian pride parades and the public / private distinction in New Zealand media accounts. Gender, Place and Culture, 7, č. 2, s. 163-178.
- BRISTOW, J. (1989): Being gay: politics, identity, pleasure. New formations, 9, zima, s. 61-81.
- BROWN, M. (2000): Closet Space. Geographies of metaphor from the body to the globe. Routledge, New York, 170 s.
- BROWN, M., KNOPP, L. (2003): Queer Cultural Geographies - We're Here! We're Queer! We're Over There, Too! In: M. D. Kay Anderson, Handbook of Cultural Geography. Sage, London, s. 331-324.
- BROWN, M., KNOPP, L. (2008): Queering the Map: The Productive Tensions of Colliding Epistemologies. Annals of the Association of American Geographers , 98, č. 1, s. 40-58.
- BROWNE, K. (2009): Queer Theory/Queer Geographies. In: N. T. Rob Kitchin, International Encyclopedia of Human Geography. Elsevier, Amsterdam, sv. 9, s. 39-45.
- CASTELLS, M. (1983): The City and the Grassroots - A Cross-cultural Theory of Urban Social Movements. Edward Arnold , London, 450 s.

CRAMPTON, J., ELDEN, S. (2007): Space, Knowledge and Power - Foucault and Geography. Ashgate , Burlington, 377 s.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2009): Demografická ročenka ČR 2009. Získáno 22. 2. 2011. Dostupné na: <http://notes3.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/p/4019-10>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2010): Informační společnost. Využívání informačních a komunikačních technologií v domácnostech a mezi jednotlivci v roce 2010. Získáno 7. 2. 2011. Dostupné na: [http://www.ostrava.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/E4003156C1/\\$File/970110.pdf](http://www.ostrava.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/t/E4003156C1/$File/970110.pdf)

D'AUGELLI A. R. (2002): Mental health problems among lesbian, gay, and bisexual youths ages 14 to 21. Clinical Child Psychology and Psychiatry, 7, č. 3, s. 433-456.

DAVIS, T. (1995): The diversity of queer politics and the redefinition of sexual identity and community in urban spaces. In: D. Bell, & G. Valentine, Mapping Desire - geographies of sexualities, Routledge, London and New York, s. 259-277.

DELAMATER, J. D., Hyde, J. S. (1998): Essentialism vs. Social Constructionism in the Study of Human Sexuality. Journal of Sex Research, 35, č. 1, s. 10-18.

DIAMOND, M. (2002): Sex and gender are different: Sexual identity and gender identity are different. Clinical Child Psychology and Psychiatry, 7, č. 3, s. 320-334.

DOAN L. P. (2007): Queers in American City: Transgendered perceptions of urban space. Gender, Place and Culture, 14, č. 1, s. 57-74.

DUNCAN, N. (1996): BodySpace - Destabilizing geographies of gender and sexuality. Routledge, London, 281 s.

EUROPEAN COMMISSION (2009): Discrimination in the EU in 2009. Report. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_317_en.pdf.

FANEL, J. (2000): Gay historie. Dauphin, Praha, 532 s.

FLORIDA, R. (2005): Cities and the creative class. Routledge, London, New York, 198 s.

FOUCAULT, M. (1977): Discipline and Punish, Allen Lane, London, 318 s.

- FOUCAULT, M. (1997): Discipline and Punish. Random House, New York, 318 s.
- FOUCAULT, M. (2002): Archeologie vědění. Herrmann & synové, Praha, 320 s.
- GIDDENS, A. (1999): Sociologie. Argo, Praha, 595 s.
- GLSEN (2009): The 2009 National School Climate Survey. Executive summary.
<http://www.glsen.org/cgi-bin/iowa/all/home/index.html>.
- GORMAN-MURRAY, A., WAITT, G., JOHNSTON, L. (2008): Guest Editorial - Geographies of Sexuality and Gender 'Down Under'. Australian Geographer , 39, č. 3, s. 235-246.
- GREGORY a kol. (2009): The dictionary of human geography. 5. vydání. Blackwell Publishing, 1052 s.
- GREGSON, N., ROSE, G. (2000): Taking Butler elsewhere: performativities, spatialities and subjectivities. Environment and Planning D: Society and Space, 18, č. 4, s. 433-52.
- GÜNTER, E., VOGEL, M., HOYER H., BACH, K. (1988): Zum Coming out männlicher Jugendlicher. Ärztliche Jugendkunde, 79, č. 4, s. 207-214.
- HAMMACK, P. L., COHLER, B. J. (2009): The Story of Sexual Identity. Oxford University Press, New York, 474 s.
- HASLOP, C., HILL, H., SCHMIDT, A. R. (1998): Gay lifestyle – spaces for a subculture of consumption. Marketing intelligence & Planning, 16, č. 5, s. 318-326.
- HASTRMANOVÁ, Š. (2008): Rezidenční diferenciacie socioekonomických společenských tříd - případová studie hl. města Prahy. Diplomová práce. Katedra sociologie, FFUK, Praha, 145 s.
- HARRISON, D. (2010): No Body There: Notes on the Queer Migration to Cyberspace. The Journal of Popular Culture , 43, č. 2, s. 286-308.
- HUGHES, H. L. (2006): Pink Tourism: Holidays of Gay men and Lesbians. CABI Publishing, Oxfordshire a Cambridge, 229 s.

- CHAUNCEY, G. (1994): Gay New York: Gender, Urban Culture, and the Making of the Gay Male World 1890-1940. Basic Books, New York, 485 s.
- JANOUSHKOVÁ, O. (2006): Homosexuální menšina v České republice. Diplomová Práce. Masarykova Univerzita v Brně - Pedagogická Fakulta, Brno, 112 s.
- JENKINS, W. J. (2010): Can Anyone Tell Me Why I'm Gay? What Research Suggests Regarding The Origins of Sexual Orientation. North American Journal of Psychology, 12, č. 2, s. 279-296.
- JOHNSTON, L., VALENTINE, G. (1995): Wherever I lay my girlfriend, that's my home. The performance and surveillance of lesbian identities in domestic environments.
- KAZBALOVÁ, K. (2009): Obraz homosexuálního jedince v časopisu HLAS. Diplomová Práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta Sociálních věd, institut komunikačních studií a žurnalistiky, katedra mediálních studií, Praha, 109 s.
- KENTLYN, S. (2008): The Radically Subversive Space of the Queer Home: Safety House and Neighbourhood Watch. Australian Geographer, 39, č. 3, s. 327-337.
- KNOPP, L. (2007): On the Relationship Between Queer and Feminist Geographies. The Professional Geographer, 59, č. 1, s. 47-55.
- KRAMER, J. L. (1995): Bachelor farmers and spinsters - gay and lesbian identities and communities in rural North Dakota. In: D. Bell, & G. Valentine, Mapping Desire - geographies of sexualities, Routledge, London, s. 182-194.
- KUKLA, A. (2000): Social Constructivism and the Philosophy of Science. Routledge, London, 178 s.
- LAURIA, M., KNOPP, L. (1985): Toward An Analysis of the Role of Gay Communities in the Urban Renaissance. Urban Geography, 6, č. 2, s. 152-169.
- MADANIPOUR, A. (2003): Public and Private Spaces of the City. Routledge, Londýn a New York, 237 s.
- MATEJSKOVÁ. (2007): Straights in a Gay Bar: Negotiating Boundaries through Time-Spaces. In: K. L. Browne, Geographies of sexualities, Ashgate, Burlington, s. 137-150.

- MCDOWELL, L. (1995): BODY WORK - heterosexual gender performances in city workplaces. In: D. Bell, & G. Valentine, Mapping Desire - geographies of sexualities, Routledge, London and New York, s. 67-84.
- MILLER, V. (2009): Gay Geographies. In: N. T. Rob Kitchin, International Encyclopedia of Human Geography, Elsevier, Amsterdam, sv. 4, s. 302-308.
- MIŘÁCKÝ, R. (2009): Proces coming outu u homosexuálních mužů v Československu před rokem 1989. Bakalářská práce. Katedra obecné antropologie FHS UK, Kralupy nad Vltavou, 110s.
- In: D. Bell, & G. Valentine, Mapping desire - geographies of sexualities. Routledge, New York, s. 88-103.
- MUIR, A. J. (2006): Internet geolocation and evasion. School of Computer Science, Carleton University, 22 s.
- MUNT, S. (1995): The lesbian flâneur. In: D. Bell, & G. Valentine, Mapping Desire - geographies of sexualities, Routledge, London and New York, s. 104-115.
- MYSLIK, W. D. (1996): Renegotiating the social /sexual identities of places - Gay communities as safe havens or sites of resistance? In: N. Duncan, Bodyspace - destabilizing geographies of gender and sexuality, Routledge, London a New York, s. 154-168.
- NEDBÁLKOVÁ, K. (2000): Subkultura homosexuálů v Brně. Sociologický časopis, 36, č. 3, s. 317-332.
- PAVIS, P. (2010): Současný stav výzkumu v oblasti analýzy představení: divadelní věda nebo performance studies? Divadelní revue, 21, č. 1, s. 7-27.
- PECHOVÁ, O. (2007): Homofobie, heterosexismus, diskriminace sexuálních minorit? In: M. K. Radka Neumannová, Antidiskriminační vzdělávání a veřejná správa v ČR. 2. vydání. Multikulturní centrum Praha, Praha, s. 54-58.
- PECHOVÁ, O. (2009): Diskriminace na základě sexuální orientace. Elektronický časopis ČMPS , 3, č. 3, <http://e-psycholog.eu/pdf/pechova.pdf>.

POLÁŠKOVÁ, E. (2009): Plánovaná lesbická rodina: rozhodovací proces jako klíčový aspekt přechodu k rodičovství. Disertační práce. Masarykova Univerzita Fakulta sociálních studií: Katedra psychologie, Brno, 246 s.

POSPÍŠIL, D. (2006): Homosexualita z hlediska vývoje ve společnosti - homosexualita, historické souvislosti, coming out. Absolvenstská Práce. Evangelická akademie Praha - Vyšší odborná škola sociálně právní, Praha, 142 s.

PROCHÁZKA, I. (2001): Společenská diskriminace a zkušenosti s některými jejími formami u gay mužů. Disertační práce. 1.LF UK, Praha.

PROCHÁZKA, I. (2002): Coming out: průvodce obdobím nejistoty, kdy kluci a holky hledají sami sebe. Gay iniciativa v ČR, Brno, 34 s.

PROCHÁZKA, I., JANÍK, D., HROMADA, J. (2003): Společenská diskriminace lesbických žen, gay mužů a bisexuálů v ČR. Gay iniciativa v České republice, Praha, 80 s.

ROSARIO A KOL. (2001): The coming-out process and its adaptational and health-related associations among gay, lesbian, and bisexual youths: Stipulation and exploration of a model. American Journal of Community Psychology, 29, č. 1, s. 133-160.

RUSHBROOK, D. (2002): Cities, queer space, and the cosmopolitan tourist. GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies, 8, č. 1-2, s. 183-206.

QUINLIVAN, K., TOWN, S. (2000): Queer pedagogy, educational practice and lesbian and gay youth. Qualitative studies in education, 12, č. 5, s. 509-524.

REICHEL, J. (2009): Kapitoly metodologie sociálních výzkumů. Grada, Havlíčkův Brod, 192 s.

REINGARDIENE, J., ZDANEVIČIUS, A. (2007): Disrupting the (Hetero)normative: Comingout in the workplace in Lithuania.
http://www.policy.hu/takacs/books/isbn9616455459/pdf/peace-mirror/04_Reingardiene-Zdanevicius.pdf.

RHOADS, R. R. (1997): A subcultural study of gay and bisexual college males. The Journal of Higher Education , 64, č. 4, s. 460-482.

RUTING, B. (2008): Economic transformations of gay urban spaces: Revisiting Collins' evolutionary gay district model. *Australian Geographer* , 39, č. 3, s. 259-269.

SALGANIK, M. J., Heckathorn, D. D. (2004): Sampling and Estimation in Hidden Populations Using Respondent-Driven Sampling. *Sociological Methodology* , 34, č. 1, s. 193-240.

SAUNDERS, P. (1990): *A Nation of Home Owners* , Unwin Hyman, London, 418 s.

SEDGWICK, E. (1990): *The epistemology of the closet*. University of California Press, Berkeley, 258 s.

SMETÁČKOVÁ, I., BRAUN, R. (2009): *Homofobie v žákovských kolektivech*. Úřad vlády ČR, Praha, 54 s.

SOCIOLOGICKÝ ÚSTAV AV ČR (2005): Češi jsou vůči sňatkům a registrovanému partnerství homosexuálů vstřícnější než Poláci, Maďaři a Slováci.
http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100533s_ov51128.pdf.

SOJA, E. W. (1989): *Postmodern Geographies The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. Verso, London, 300 s.

SPARGO, T. (2001): *Foucault a teorie podivného*. Triton, Praha, 80 s.

STEWART, C. (2003): *The Greenwood Encyclopedia of LGBT Issues Worldwide*. Greenwood Press, Santa Barbara, 403 s.

ŠEFRNOVÁ, T. (2010): Fenomén Performance a Performativity. *HYBRIS - Časopis DAMU pro kritiku a divadlo*, 2, č. 8, s. 24-26.

ŠLEHOFER, M. (2008): Téma - lesby nebo lesbičky? *Colourplanet*, získáno 2. 3 2011, <http://www.colourplanet.cz/52709-tema-lesby-nebo-lesbicky>.

ŠVAB, A., KUCHAR, R. (2006): Researching hard-to-reach social groups : the example of gay and lesbian population in Slovenia. *Druž. Istraž.* 17, č. 3, s. 529-552.

TAKÁCS, J., ILGA-Europe, IGLYO. (2006): Social exclusion of young lesbian, gay, bisexual and transgender (LGBT) people in Europe. Získáno 2. Únor 2011, <http://www.iglyo.com/content/files/2006-Report-SocialExclusion.pdf>.

- TAKÁCS, a kol. (2008): Social Exclusion of Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender (LGBT) People in Hungary. Research Report. Institute of Sociology - Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 64 s.
- TASKER, F., Wren, B. (2002): Editorial: Sexual Identity and Gender Identity. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 7, č. 3, s. 315-319.
- TONKISS, F. (2006): Contemporary Economic Sociology: Globalization, production, inequality. Routledge, London and New York, 196 s.
- TOUŠEK, a kol. (2008): Ekonomická a Sociální Geografie. Plzeň, Aleš Čeněk, 411 s.
- TUZIN, D. (1995): Discourse, intercourse, and the excluded middle: Anthropology and the problem of sexual experience. In Abramson, P., R., Pinkerton, S., D. (Eds.): Sexual nature, sexual culture. University of Chicago Press, Chicago, s. 257-275.
- TUTEN, T. L. (2006): Exploring the importance of gay-friendliness and its socialization influences. *Journal of Marketing Communications*, 12, č. 2, s. 79-94.
- ÚJČ AV ČR, v.v.i. (2008): Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, v.v.i. Získáno 2. 3 2011, Internetová jazyková příručka: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.
- VALENTINE, G. (1996): (Re)negotiating the heterosexual street. Lesbian productions of space. In: N. Duncan, Bodyspace - destabilizing geographies of gender and sexuality, Routledge, London a New York, s. 145-153.
- VALENTOVÁ, J. (2004): Mužská homosexualita z pohledu biologie. Bakalářský esej. Fakulta Humanitních Studií Univerzity Karlovy, Praha, 82 s.
- VELZEN v. L. (2004): Down and out in Belgrade: An Ethnographic account on the everyday life experiences of Serbian gays and lesbians in 2004. http://www.policy.hu/takacs/books/isbn9616455459/pdf/peace-mirror/02_van_Velzen.pdf.
- WAITT, G., MARKWELL, K., GORMAN-MURRAY, A. (2008): Challenging heteronormativity in tourism studies: locating progress. In: *Progress in Human Geography*, 32, č. 6, s. 781–800.

WARREN, C. (1998): Space and Time – From Identity and Community in the gay World. In: Nardi, P. M.: Social perspectives in lesbian and gay studies: a reader. Routledge. London, s. 183-193.

WEISS, P. (2003): Tématem diskuse homosexualita. Radio fórum.
http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/publ_izurnal/_zprava/tematem-diskuse-homosexualita—94094.

YIN, S. (2003): “Coming Out in Print”. American Demographics.
<http://www.demographics.com>.

YOUNG, I. M. (1990): Justice and the politics of difference. Princeton university press, Princeton, 286 s.

ZIKMUND-LENDER, L. (2010): Závadné metodické příručky k předmětu Etická výchova. Stanovisko o. s. Charlie. Charlie, Praha. <http://charlie.li/soubory-ke-stazeni/21-protest-eticka-vychova>.

7. PŘÍLOHA: DOTAZNÍK, TEXTOVÝ EXPORT